

91-3

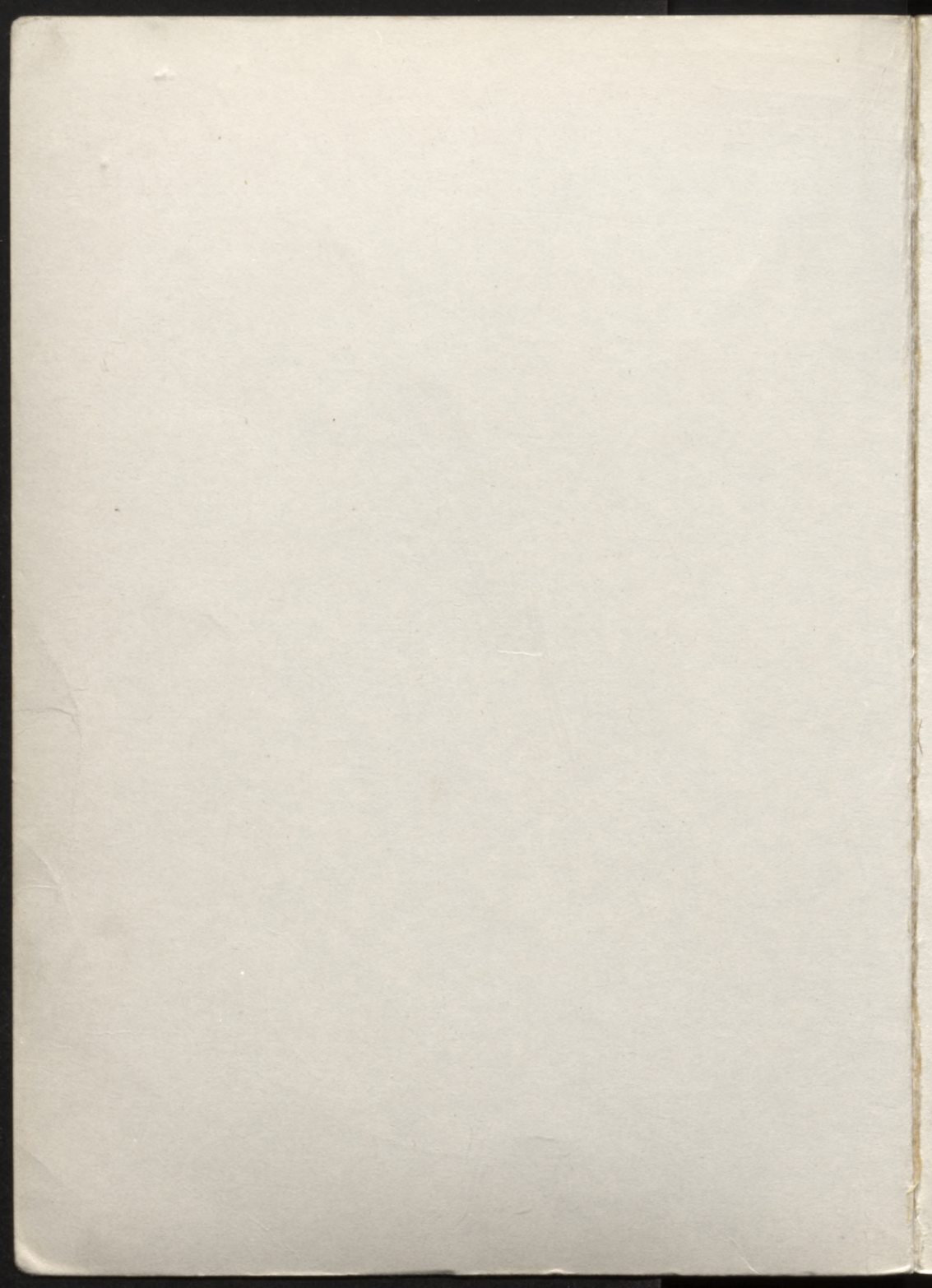
L157

LATVISKĀS SADZĪVES

TRADĪCIJAS UN GODI

DIĀNA
KARĀŠA

51-3
157

DIĀNA KARAŠA

LATVISKĀS SADZĪVES
TRADĪCIJAS
UN GODI

RAŽOŠANAS KOMERCUZNĒMUMS "SKONTO"
IZDEVNĪCĪBA "ZINĀTNE"
RĪGA 1991

UNIVERSITĀTE

LATVIJAS
TRADĪCIJAS
UN
GODI

91-3
L 157

L
9

STRAVĀJUMI
KĀRTĪGĀ

DIĀNA KARAŠA

LATVISKĀS SADZĪVES TRADĪCIJAS UN GODI

Latvijas tautas dzīve ir cieši saistīta ar dabu un tās likumiem. Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu. Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu. Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu.

Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu. Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu. Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu.

Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu. Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu. Latvieši ir ļoti saņēmuši dabu, un viņu dzīvē ir daudz dabas elementu.

Latviešu tautas dzīve ir cieši saistīta ar dabu un tās likumiem.

Diāna Karaša

RAŽOŠANAS KOMERCUZNĒMUMS "SKONTO"
IZDEVNIECĪBA "ZINĀTNE"
RĪGA 1991

63.5 (2L)

Ka 524

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

~~91~~ 15.248
0305041933

Tekstā autores zīmējumi

K 0505000000-144
M811(11)-91 Bez izsludin.

ISBN 5-7966-0883-5

© Diāna Karaša, 1990

Lasītājiem

Juris Alunāns reiz teicis: "Nebūtu latvieši aizkavēti savā attīstībā, viņi būtu pie Baltijas tas pats, kas pie Vidusjūras senie grieķi."

Latviešiem kā senas kultūras tautai bija izkoptas sadzīves formas, kuru savdabīgais latviskums viņus atšķīra no citām nācijām. Latviešiem bija arī gadu simtos pārbaudītas tradīcijas, kas pavadīja viņus visā dzīvē. Tagad tām daudz piejaukušies sveši elementi, daudz kas gājis mazumā vai pat zudis. Kas gan palicis mūsu tautas tradīcijās un sevišķi godos no senās bagātības?

Godi un tradīcijas ir tautas kultūras sastāvdaļa, kas nodrošina tai nepazušanu citās tautās, jo dzīvotspējīgas ir tikai tās tautas, kas ciena un godā savu senču tikumus un paražas, viņu dzīvesgudrību un atziņas.

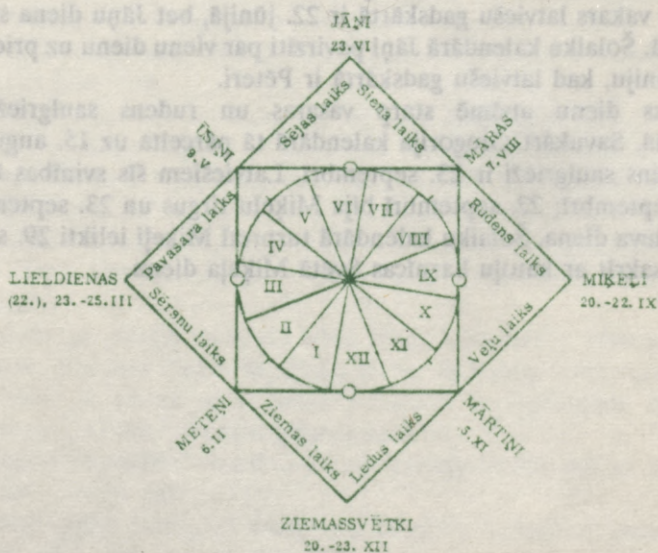
Saprotu, ka pilnībā nav iespējams izklāstīt saulgriežu svētku un dažu citu latviešu kalendārā atzīmētu dienu norisi, jo, tāpat kā tautasdziesmas un teikas, arī tradīcijas un ticējumi katrā novadā ir nedaudz atšķirīgi. Taču ceru, ka aprakstītās gadskārtu ieražas un godi kaut nedaudz palīdzēs mums visiem kopā latvisko svētku atdzimšanā.

Latvisku garu ikdienā un svētku reizē vēlot —

Diāna Karaša

IEVADS

Latviešiem pazīstami četri svētki, kas saistīti ar Saules stāvokli debess lokā jeb saulgriežiem: ziemas saulgrieži, kad diena visīsākā un nakts visgarākā; pavasara un rudens saulgrieži, kad diena un nakts ir vienādā garumā, un vasaras saulgrieži, kad nakts visīsākā un diena visgarākā. Savukārt katrs ceturksnis, sadalīts uz pusēm, arī sakrīt ar zīmīgām pārmaiņām dabā. Tādējādi gada laikā izceļas astoņi notikumi, ko latvieši atzīmē kā gadskārtu svinības. Tie ir Meteņi, Lieldienas, Ūsiņi, Jāņi, Māras, Miķeļi, Mārtiņi, Ziemassvētki.

Šo svētku tradīcijas saistās ar Saules spēka stiprināšanu, auglības vairošanu, aizsargāšanos pret dažādiem ļaunajiem gariem. Katriem svētkiem ir savi raksturīgie ēdieni, kas piemēroti attiecīgajam gada-laikam. Olas vāra Lieldienās, jo šai laikā vistas vislabāk dēj, bet Jāņos sien sieru, jo šai laikā govīs dod daudz piena. Rudens un ziemas saulgriežos, kad visa ir diezgan, netrūkst arī šiem svētkiem piemērotu ēdienu un dzērienu.

Saulgrieži ir latviešu senās laika skaitīšanas sistēmas pamatā. Dienas nosaukuma un datējuma sakarība latviešu senajā laika skaitīšanas sistēmā ir pastāvīga, nemainīga. Turpretī jauno laiku — Gregorija — kalendārā mēneša datums un nedēļas diena pastāvīgi mainās. Šī ir nozīmīgākā atšķirība starp abām laika skaitīšanas sistēmām. Tādēļ, salīdzinot latviešu senās gadskārtas svinību īstos datumus un nosaukumus ar tiem, kas vēlāk parādās Gregorija kalendārā, var redzēt, ka daudzos gadījumos senie svinību nosaukumi palikuši, bet svinēšanas datumi par dažām dienām mainījušies.

Tā, piemēram, Ūsiņi ir starp pavasara un vasaras saulgriežiem — 9. maijā. Jauno laiku kalendārā tā ir Jura jeb Jurģa diena 23. aprīlī.

Latviešu gadskārtā Lieldienu 1. diena ir 22. martā, tai seko pārējās Lieldienu dienas — 23., 24. un 25. martā. Jauno laiku kalendārā kristīgās baznīcas ietekmē Lieldienu svinēšanas laiks mainās atkarībā no Mēness fāzēm — no 22. marta līdz 25. aprīlim.

Jāņu vakars latviešu gadskārtā ir 22. jūnijā, bet Jāņu diena svinama 23. jūnijā. Šolaiku kalendārā Jāņi pavirzīti par vienu dienu uz priekšu — uz 24. jūniju, kad latviešu gadskārtā ir Pēteri.

Māras dienu atzīmē starp vasaras un rudens saulgriežiem — 7. augustā. Savukārt Gregorija kalendārā tā pārceļta uz 15. augustu.

Rudens saulgrieži ir 23. septembrī. Latviešiem šīs svinības bija 21. un 22. septembrī; 22. septembrī bija Miķeļu tirgus un 23. septembrī — pirmā Dieva diena. Šolaiku kalendārā turpretī Miķeļi ielikti 29. septem-brī, kas sakrīt ar katoļu baznīcas Svētā Miķeļa dienu.

I GADSKĀRTU SVINĪBAS

Latvijas gadsimā ir 12 senu tautu kalendārs. Mēs šodien varam
sveikt un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas
un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas.

Šis gadsimā ir 12 senu tautu kalendārs. Mēs šodien varam
sveikt un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas
un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas.

Latvijas gadsimā ir 12 senu tautu kalendārs. Mēs šodien varam
sveikt un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas
un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas.

Latvijas gadsimā ir 12 senu tautu kalendārs. Mēs šodien varam
sveikt un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas
un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas.

Latvijas gadsimā ir 12 senu tautu kalendārs. Mēs šodien varam
sveikt un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas
un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas.

Latvijas gadsimā ir 12 senu tautu kalendārs. Mēs šodien varam
sveikt un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas
un atcerēties šīs tautas. Mēs varam atcerēties šīs tautas.

Šo svētku tradīcijas sākās ar Santos spēka stiprināšanu, angļības iedrošānu, aizsargāšanos pret dažādiem jaunajiem garīem: Kauriem svētkiem ir savi raksturīgie ēdieni, kas piemēroti attiecīgajam gadalaikam. Oļas vāra Lieldienās, jo šai laikā vistas vislabāk dej, bet Jāņos vien siera, jo šai laikā govīs dāva daudz piena. Rudens un ziemas svētkiem, kad visa ir dīryān, netrūkst arī šiem svētkiem piemērotu ēdienu un dzērienu.

Savīgrīchi ir latviešu senās lauksaimniecības sistēmas pamatā. Dienas nosaukuma un datēšanas sistēmas latviešu senajā lauksaimniecības sistēmā ir pasūtīga, nemētieja. Pārņēvi jēdno laiku — Gregorija — kalendārā mēnešu datēšana un svētkiem dienu pasūtīgi mēneša. Ši ir nozīmīgākā zīmība senajiem lauksaimniecības svētkiem. Tādēļ kalendārā latviešu senās lauksaimniecības sistēmā ir datēšanas un nosaukuma sistēma, kas vēlāk pārņēvi Gregorija kalendārā, var redzēt, ka nedzied, galīgumos senās svētku nosaukumi, bet svētkiem datēšana par daļām dienām pasūtīga.

15. jūnijā ir sēkļu sēšana un sēšanas svētkiem — sēšanas svētkiem. 15. jūnijā ir sēšanas svētkiem — sēšanas svētkiem.

Latviešu gadatēvs Lieldienu 1. dienu ir 22. marta, un sēko pārņēvi Lieldienu dienas — 23., 24. un 25. martā. Jauno lauku kalendārā krastīgā barakā svētkiem Lieldienu svētkiem, kas mēneša sākumā no Mēneša dienas — no 22. marta līdz 25. aprīlim.

Latviešu valodā latviešu gadatēvs ir 22. jūnijā, bet sēko diena svētkiem 23. jūnijā. Senās kalendārā Jāņi pavirtojas vienā dienu ar priekšu — uz 24. jūnijā, kad latviešu gadatēvs ir Jāņi.

25. jūnijā dienu sēkļu sēšana un sēšanas svētkiem — 7. augustā. Svētkiem Gregorija kalendārā 25. jūnijā uz 15. augusta.

Rudens svētkiem ir 23. septembrī. Latviešu 25. svētkiem bija 21. un 22. septembrī; 22. septembrī bija sēšanas svētkiem — sēšanas svētkiem. Senās kalendārā sēšanas svētkiem 25. septembrī, kas sēkļu ar katoloģiskās sēšanas svētkiem.

METENĪ

Dažādas pazīmes norāda, ka senlatviešiem gadumija bijusi Meteņos; latīņu valodā "meta" nozīmē griešanās vietu, gadu, robežu; latviešiem "meti" nozīmē laika griežus, mēru. Lietuviešiem vēl tagad "mėtas" apzīmē gadu. Arī Kr. Barons savu gadskārtu dziesmu sakārtojumu sāk ar Meteņu dziesmām. Metenī, gada sākumā, zemkopji sākuši gatavoties jaunam gadam, tāpēc laika skaitīšana sākusies par jaunu.

Latviešu gadskārtā pēc seno laiku kalendāra Meteņus svin starp ziemas un pavasara saulgriežiem. Izplatītākā Meteņdienas svinēšana ir septītajā otrdienā pirms Lieldienām.

Šo dienu sauc arī par Miesmeti, Pirāgdienu, Vastlāvi, Aizgavēņiem.

Līdz Meteņdienai jāpabeidz vērpšana. Meitām iesāktā kodaļa jāpabeidz līdz pusdienām vai mielasta sākumam — citādi var neizdoties nākamā gada lina raža.

Ja tomēr meitām tas nav izdevies, tad puiši aplējuši kodaļas ar ūdeni un iesprauduši sniega kupenā — lai augtu brangi lini. Ļaudis arī ticēja, ka vērpējas uzmanot spīšanas, kas Meteņdienā izspūrušiem matiem staigājot pa ciemiem. Ja lini līdz Metenim palikuši nesavērti — spīšanas slinkās vērpējas neganti saplosot. Šai sakarā ir arī cits ticējums: Vastlāvja dienā nedrīkst vērt — citādi mazi sivēni trīc, raustās un griežas apkārt.

Saimnieks, ja gribēja izaudzēt labus linus, nedrīkstēja Meteņdienas rītā ilgi gulēt, jau agri viņam vajadzēja iet uz to kalnu, kurā vasarā sēs linus, un vairākas reizes no šī kalna nolaisties ar ragaviņām, skaitot: "Audziet man gari lini, virpuļos griezdamies."

Meteņdienā nedrīkst strādāt — tad kurmji izcilās sakņu dārzus. Nedrīkst šūt — augs gari pirksti.

Vastlāvja dienā jānogriež mati un jānoliek baltam zirgam zem siles — tad mati augs gari kā zirga aste.

Tautasdziesmās teikts, ka Metenis nācis pār kalnu, pār upi ar cūkas galvas pusi padusē:

Meten's brauca pār Daugavu,
Cūkas ausis kultītē.
Brauc, Meteni, Vidzemē,
Dabūs' pilnu kamanīņu!

Meteni visi gaida ar prieku:

Nāc nākdams, Metenīti,
Daudz uz tevi gaidītāju:
Gaid' arāji, ecētāji,
Gaid' miezišu sējējiņi.

Metenim vija vīzes un pina auklas. Pavasarī, linus sējot, šīs vīzes āva kājās.

Meteni saņem saimniece, tūlīt kurdama pavardā uguni mielasta gatavošanai. Ar sagatavoto mielastu var uzņemt arī tālākus ciemiņus; pieaugušie, izmantodami pēdējo kamanu ceļu, steidz vēl ciemos, sērstībās. Ciemos braukšana Meteņos simbolizē linu un lopu labu padošanos nākamajā vasarā. Meteņos ciemojas vairākas dienas un bieži vien projām brauc nākamajā — Pelnu dienā.

Metenī ciemā braucu,
Cūkas auss kultītē,
Lai netrūka ciema ļaudīm
Meteniša svētībiņas.

Galvenais notikums Meteņdienā ir vizināšanās ar ragaviņām. Bērniem kultītēs dod līdz cūkas ausi vai kāju. Jo tālāk un ātrāk no kalna nobrauks — jo lielāka cerība, ka vasarā garāki lini augs. Var vizināties arī uz ledus: ūdenī iesaldētam koka stabam uzmauc virsū ratu un pie tā piesien kārti, kuras garākajā galā piestiprina ragavas. Pašā Meteņu vakarā vizināšanās izdarībās piedalās visi mājas ļaudis.

Audziet man gari lini,
Mirkstiet balti ezerā!
Es māsiņas vizināju
Meteniša vakarā.

Vakarā mielastā daudzina Meteni. Neiztieki arī bez raksturīgās saimnieces dejas, kuras nozīme — veicināt auglību, sevišķi to attiecinot uz liniem un lopiem.

Pēdējo reizi iet ķekātās uz kaimiņmājām, jo budēļi nes mājai svētību un auglību.

Metēdīenā ir daudz jautru izdarību bērniem. Maisos viņus met pāri sētai sniega kupenā, lai vasarā ganos negulētu. Jautra rotaļa bērnu izjokošanai ir Metēņa dzišana. Lielie iedod viņiem maisu un sauc uz riju Meteni dzīt — tad dabūšot pīrāgus. Bērni saskrien skatīties. Metēņa dzinējs no rijas augšas sākumā arī nomet pīrāgus, bet pēc tam "čurā" — uzlej ūdeni no iepriekš noslēpta spaiņa. Bērni spiegdami bēg uz visām pusēm, tomēr ļauj sevi apliet — tad vasarā nekodīs odi un mušas.

Metēņa vakarā kārtīgi jāzdancojas un jāmēģina sagūstīt lietuvēnu. To var izdarīt vienkārši — visiem mājiniekiem jāsanāk ar žvadzekļiem rokās un jātaisa iespējami lielāks troksnis. Vienam jānostājas durvīs ar tukšu maisu, lai lietuvēns bēgot tur iemestu lielo bagātību. Daudz dāvanu no viņa var dabūt, ja Metēņa vakarā ielien maisā.

Metēdīenas svinības beidzas ar nākamās — Pelnu dienas — atnākšanu. Ļaudis ar dziesmām pavada Meteni, lai to atkal sagaidītu citu gadu:

Vizin' mani, kamanīņas,

Meteniša vakarā:

Rītu nāks pelnu āzis,

Pelnus bērs kamanās.

Ēdieni

Metēnos klāj baltu vai dzeltenu galdautu. Galdau rotā zaļumiem, mētrām, staipekņiem. Ēdieni ir līdzīgi Ziemsvētku galdam — koča, lieli pīrāgi, cūkas kājas un šņukurs, kaņepju un miežu plāceņi, slokatnis. Jāvāra cūkas aste, lai labībai ir garas un pilnas vārpas. Dzērieni — piens, alus.

Miežu biezputra

200 g miežu putraimu, $\frac{3}{4}$ l piena, $\frac{3}{4}$ l ūdens, 40 g sviesta, sāls pēc garšas.

Noskalotus putraimus liek aukstā ūdenī. Kad putraimi uzbrieduši un ūdens gandrīz uzvārījies, pielej atsevišķi uzvārītu pienu, un biezputru lēni vāra aizvākotā traukā, šad tad apmaisot. Vārīšanas beigās pievieno sāli un sviestu.

Miežu plācenis

500 g miežu miltu, 1 glāze piena, 75 g sviesta, 25 g rauga, 100 g kartupeļu, naža gals sāls.

Pienu, sviestu, sāli sajauc un sasilda līdz 30 °C. Šķidrumā izšķīdina raugu un iejauc miltus. Mīklu labi samīca. Mīcot pieliek sašķaidītus novārtus kartupeļus. Samīcītu mīklu noliek siltā vietā un uzraudzē. Kad mīkla uzcēlusies, to atspiež atpakaļ un uzraudzē otrreiz. Tad izveido plaukstas lielumā plācenišus, liek uz ietaukotas pannas un cep krāsni gatavus. Ēd ar skābu krējumu.

Taukotnis

Vāra kā biezputru no putrainiem un grūbām. Ja ir gaļa, tad pieliek kādu gabaliņu; ja gaļas nav, pieliek mazliet tauku, piegriež sīpolu, pievieno sāli.

Zīdenis

Neliela cūkas kājiņa, 250 g zirņu, 150 g grūbu, ūdens pēc vajadzības, 4 piparu graudi, 1 sīpols.

Žāvētai cūkas kājai pārlej ūdeni, pieliek grūbas, sagrieztu sīpolu, piparus un sāli. Uzvāra. Pieliek izmērcētus zirņus un vāra, kamēr zirņi un gaļa mīksti.

Slokātnis

600 g rupju kviešu miltu, 1 l piena, 75 g sviesta, 25 g rauga; pildījumam: 250 g žāvēta speķa, 2 sīpoli, pipari, naža gals sāls.

Mīklu gatavo kā miežu plācenim.

Gatavo mīklu sadala 2 daļās. Vienu plānā kārtā uzklāj uz ietaukotas un miltiem izkaisītas plāts. Visu pārklāj ar sīki sagriežtiem sīpoliem, speķa gabaliņiem un pipariem. Otru daļu arī izveltnē un pārliet pāri. Malas saspiež cieši kopā. Virsu nosmērē ar olu.

Lielā karstumā cep apmēram 15 minūtes. Galdā pasniedz, sagrieztu mazākos gabalos.

I e j a v a

To gatavo kā saldo ēdienu no rupjmaizes iejavas. Rudzu miltus iekauj siltā ūdenī, pieliek rudzu mīklu vai paniņas un ļauj siltā vietā ieskābt. Tad vāra, klāt liekot rupjus vai bīdelētus rudzu miltus, biežputras biezumā. Saldina ar cukuru. Lai būtu garšīgāka, pieliek nedaudz žāvētu ābolu. Pasniedzot klāt dod saldu pienu.

Tiņējumi, laika un nākamās ražas paredzējumi

- Meteņa vakarā veļ sniega kamolus, lai kāpostiem būtu lielas galviņas.
- Bērniem jādod ēst cūkas šņukuru — tad labi mācēs rakstīt.
- Ja Vastlāvi vērsis uz ceļa zirga pēdā dabū nodzerties — būs laba raža.
- Ja Metenī gans skrien trīs reizes ap māju — vasarā govis nebizo.
- Kāds laiks Vastlāvi — tāds būs arī Lieldienās.
- Ja Vastlāvja dienā Mēness trīs dienas vecs — būs labs gads; ja vecāks — tad slikts.
- Ja Metenī vējains laiks — būs auksts pavasaris.
- Ja Vastlāvjos ir sniegs uz jumtiem — vasarā būs daudz sēņu un ogu.
- Ja Metenī palāses tā pil, ka gailis var padzerties, — būs labs un auglīgs gads.

- Lai vasarā rudzi saulē neizdegtu — Meteņa vakarā nedrīkst pie uguns maizi ēst.
- Ja Vastlāvi sauss laiks — būs ražīgs gads.
- Ja Vastlāvi snieg vai list — būs bagāts ogu gads.

PELNU DIENA

Nākamā diena pēc Meteniem ir Pelnu diena, ar kuru senajā laika skaitīšanā iesākās Jaunais gads:

Meten's kaktā sukājās,
Pelnu dienu gaidīdams;
Kad atnāca Pelnu diena,
Sēd pelnos maisiņā.

Pelnu dienas nosaukums cēlies no pelnos ierušinātas uguns, kas nepieciešama, dodoties līst un izdedzināt līdumus jauniem tīrumiem, lai varētu iekopt jaunās saimniecības. Ar šo darbu saistīta pieaugušo dēlu iziešana savā dzīvē, kura notikusi Pelnu dienā. Tāpēc tautā Pelnu dienu pazīst kā jaunu saimniecību dibināšanas laiku.

Pelnu diena bija arī kalpu maiņas diena. Metenī dzēruši šķirības, aizgājējiem metot nopakaļ pelnus, lai nelabums līdzī aiziet.

Ar 8. gadsimtu Pelnu diena ir gavēņa un grēku nožēlu sākums ar pelnu kaisīšanu, kurai sekoja septiņas gavēņa nedēļas.

Līdz mūsu vecmāmiņu laikiem palikusi vienīgā izdarība — siet pelnu kulītes pie apģērba, sevišķi skolotājiem, kuri to nemanīja un tā nostaigāja vai visu dienu.

Pelnu dienas ēdieni ir plāceņi un karašas.

Ej projām, gavēnīti,
Ar saviem kāpostiem,
Atnāks mana Lieladiena
Ar skaistām oliņām.

Ticējumi

- Pelnu dienas rītā no plīts jāizgrābj pelni un jāuzglabā tie līdz vasarai. Kad dārzā uz

kāpostiem uzrodas kāpuri, tad vajag uz
kāpostiem uzbērt Pelnu dienas pelnus un
kāpuri izzudīs.

- Pelnu dienā piekar pelnu kulītes, lai kāpostiem
nemestos tārpi.
- Jāsēj pelni uz tīruma — tad nākamajā vasarā
būs laba raža.
- Pelnu dienā jātin lieli un cieti dzijas kamoli —
tad vasarā aug lielas un cietas kāpostu galviņas
un arī lieli kartupeļi.
- Nedrīkst vērpt, lai jēri neklīstu.
- Lopiem spalvā jākaisa pelni, lai tos dunduri un
mušas nekostu.
- Pelnu dienā jāvelējas — tad lini labi aug;
jāmazgā krekli — tad tie būs balti.
- Ja Pelnu dienā kaut ko no lauka ved mājās —
tad pieved peles.
- Pusdienās jāvēra biezputra ar cūkas kājiņām —
tad saimniecei sivēni labi padosies.

PŪPOLU SVĒTDIENA

Pūpolu svētdiena jeb Pūpolnīca ir svētdienā pirms Lieldienām.

No paša rīta kaut vienam no mājas ļaudīm agri jāpieceļas un jānoper ar pūpolu žagariņiem pārējie, skaitot: "Apaļš kā pūpols, vesels kā rutks!" Vai arī: "Audzi apaļš kā pūpols!"; "Apaļš kā pūpols, lunkans kā žagars!"; "Sarkans kā ābols, zaļš kā zars, vesels kā rutks, drošs kā lauva, veikls kā vāvere!" Nevajag tikai pa kājām pērt — tad tās paliek resnas.

Arī bērniem jāceļas pirms saules un jāsalasa skaidas, lai vasarā atrastu daudz putnu. Ja agri nepieceļas — visu gadu būs lāča miegs.

Pūpolu svētdienā nedrīkst sukāt matas — tad utis augs lielas un apaļas kā pūpoli.

Nedrīkst nest kurināšanai apaļas malkas pagales — tad vasarā redzēs daudz čūsku.

Jāpabaro lopi, lai tie dotu daudz piena; jādod dzēriens, kas savārtis no deviņās robežās salasītām zālēm.

Miežu apcirknī jāiesprauž niedra, lai mieži aug kā niedras.

Pūpolu svētdienā galdā liek zirņus, pupas, miežu biezputru, arī putraimus ar zirņiem.

Kāds laiks Pūpolu svētdienā — tāds būs arī pirmajās Lieldienās.

LIELDIENAS

Lieldienas ir pavasara saulgrieži, kad gaisma svin uzvaru pār tumsu. Lieldienas un Ziemsvētki ir garākās svinības latviešu gadskārtās; abas svinības dainās sevišķi izceltas kā "Dievam dārgi laiki" un "lieli svētki" Dieva dzimšanas un šūpulī likšanas sakarā. Tas attiecas arī uz ļaužu dzīvi — vārda došanu un bērna uzņemšanu dzimtā.

Ziemašvētki, Liela diena,
Tie Dievam lieli svētki:
Ziemašvētkos Dievs piedzima,
Lieldienā šūp'li kāra.

Kristietībā Lieldienas ievada Klusā nedēļa ar Pūpolu svētdienu, Zaļo ceturtdienu, Lielo piektdienu, Kluso sestdienu un Lielo dienu. Katrai dienai ir īpaša nozīme.

Par Pūpolu svētdienu sk. iepriekšējā nodaļā.

ZAĻĀ CETURTDIENA. Šajā dienā zēniem jālasa skaidas, lai vasarā atrastu vairāk putnu ligzdu.

Meitām pie upes vai kalnā skaļi jāsauc un jāgavilē, lai būtu skaļa atbalss; no kuras puses tā būs — no tās nāks precinieki.

Zaļās ceturtdienas rītā, pirms saules, saimniecēm jātaisa sviests — tad vasarā būs daudz sviesta un piena.

LIELĀ PIEKTDIENA. Agri no rīta, pirms saules vai pēc saules vakarā jāiet uz upi mazgāties tekošā ūdenī — tad izzūd visas kaites, sevišķi ādas slimības.

Govīm jādod pērnās vasaras Jāņu vainagi — tad tās nevar noburt.

Zaļajā ceturtdienā un Lielajā piektdienā pie ābelēm jāpiekar vilnas dziju kamoliņi, lai vasarā būtu daudz ābolu.

Nozīmīgākie Lieldienu priekšdarbi ir apģērbu gatavošana un greznošanās, Lieldienu ēdienu gatavošana un šūpoļu kāršana. Grezns

apģērbs un rotāšanās piedien visu gadskārtu svinībām, bet dainas to sevišķi min Lieldienās.

Svētkos sedzu lielu saktu,
Vairāk zelta, ne sudraba;
Lieldien' jozu lielu jostu,
Vairāk diega, ne dzīparu.

Nemanot pienāk LIELĀS DIENAS rīts (pirms vasaras saulgriežiem pirmā pilnā Mēness svētdiena) ar raibām olām, kuras Lieldienu zaķis iemanījies paslēpt čībā pie gultas, kādā istabas stūrītī, dārzā zem krūma vai tuvējā mežmalā.

Ai, zaķīti, garausīti,
Kā es tevi sen gaidīju:
Ar raibām oliņām,
Ar kadiķu ziedīņiem.

Šajā rītā var sajust pašas Laimas klātbūtni; skatoties caur zīda drāniņu, var ieraudzīt pašu Laimu.

Kā visiem svētkiem, arī šiem jāgatavojas jau laikus: jāsakopj māja, jānokrāso olas. Dainās gan nav pārliecinošu norādījumu par olu krāsošanas ieražu senatnē. Vairākums dainu runā par zelta, sudraba un baltām olām. Zelta olas, Lieldienām atnākot un aizejot, attēlo Saules gaitu debesīs, izceļot Lieldienu nozīmi šai notikumā:

Skrien garām, Metenīti,
Ar kaņepju plācenīti!
Man atnāca Lieldieniņas
Ar baltām oliņām,
Ar baltām oliņām,
Ar ziedotu plācenīti.

Tāpēc var secināt, ka olu krāsošana ieviesusies jaunākajos laikos.

Lai olas būtu raibākas, tās var vārīt krāsainās lupatiņās. Vienā vietā var iebērt putraimus, otrā ielikt kādu krāsainu dzīparu un notīt ar lupatiņu. Citām olām var pietīt bērzu lapiņas, egļu skuju un sūniņas vai dažādas mizas:

— sīpolu mizas dod dzeltenu vai pat brūnu krāsu. Brūnums kļūs vēl spilgtāks, ja pie sīpolu mizām pieliks kafijas biezumus;

— alkšņu mizas dod brūni iesarkanu krāsu;

— bērzu lapas, mētras, sūnas dod dzeltenī zaļu, rudzu zāle — koši zaļu krāsu;

— kumelītes dod maigi dzeltenu krāsu;

— pirms vārīšanas olas var notīt ar diegu vai kādu dzīparu; tajās vietās olas paliks baltas;

— vienādi nokrāsotām olām var ieskrāpēt zīmējumus ar adatu;

— var izmantot arī vasku; baltas vai krāsainas olas apmērcē šķidrā vaskā. Tajā ar adatu iegriež kādu zīmējumu, tad olas iemērc kādā krāsas šķīdinātājā. Izkasīto vasku vietā būs redzams izveidotais zīmējums;

— tautisko prievīšu rakstu iegūst, ja aptin attiecīgā rakstā austu prievīti no nekodinātas dzijas. Prievītei cieši jāpieguļ olai. Tā ietītu olu iesien lupatiņā un vāra. Lai krāsa būtu spilgtāka, der iebērt ūdenī dažas sauļas sāls;

— lai olas pēc krāsošanas būtu spodras, tās vēl karstas aprīvē ar speķa gabaliņu.

Olas jāvāra katrai saimniecei, lai nākamajā gadā būtu laba satikšana ar saimi un kaimiņiem. Olas, kuras nes laimi, saimnieks un saimniece krāso, citiem nezinot. Šīs olas liek zem zirgu un govju silēm, lai pasargātu tos no visādām nelaimēm. Uz šīm olām uzvelk trejdeviņu lietuvēnu krustus dažādos lielumos ar jebkuru krāsu, izņemot melnu.

Arī burvji krāsojuši olas un likuši tās zem zirgu vai lopu silēm tiem, kam gribējuši uzsūtīt nelaimi lopiēm. Burvis uz savas olas uzvilcis ar ogli divas strīpas slīpā krustā un virs tā miroņa galvu. No burvja olām senāk ļoti baidījās.

Īpaši maģisks spēks piemita pat ūdenim, kurā vārīja olas, — tas līdzēja atvairīt vanagus no vistām: izpērtās pirts slotas Lieldienu rītā lika sētas mietu starpā un aplēja ar ūdeni, kurā vārītas olas.

Olas ēdot, vēro čaumalas atdalīšanos: ja tā labi nolobās — tad augs labi lini; ja čaumalu grūti nolobīt — būs slikta linu raža.

Lieldienu rītā pēc iespējas agri jāuzceļas. Lai labi veiktos darbi visu gadu, jāuzvelk gluži jauns krekls un jāiet nopērt aizgulējušies. Ūdenī, kas tek pret sauli, — "dzīvajā ūdenī" — jānomazgā mute, lai neviens nevar nekā ļauna padarīt.

Ar šo dienu saistās arī daudz citu ticējumu:

- Kas Lieldienu olas zags — paliks plīks kā ola.
- Kas Lieldienu olas ēd bez sāls — tas visu vasaru melos.
- Lieldienās vajag daudz šūpoties — tad visu gadu nenāks miegs.
- Lieldienās ar olām jāmainās — citādi vistas nedēs un cāļi nepadosies.
- Lai vasarā vanags cāļus neēstu, Lieldienu olu čaumalas jāber caur vīrieša biksēm.

- Lieldienu rītā pirms saules lēkta jāsēd pie strautiņa un jāskatās, kā saule šūpojas. Tai laikā, kad saule šūpojas, jāmērc kājas trīs reizes ūdenī — tad visu gadu laime pavadīs visos darbos.
- Cilvēkam, kas svētdienā dzimis, jāiet Lieldienu rītā uz kādu augstu kalnu. Tur viņš redzēs, kā saules stari dejo, un būs visu mūžu laimīgs.
- Ja gribi, lai vaigi būtu sārti, Lieldienu rītā pirms saules vajag apēst trīspadsmit dzērveņu ogas.
- Lieldienu rītā, saulei lecot, mati ar zaķa kāju jāķemmē, apiņos stāvot — tad augs skaisti mati.
- Ja meita Lielajā dienā dod puisim divas olas, tas nozīmē — tu man nepatic; ja trīs — diezin kas no tevis nav, bet es padomāšu; ja četras — patikt nepatic, bet tu esi bagāts, tāpēc es tev piederēšu; ja piecas — jau sen uz tevi gaidu, nāc, ņem!
- Kas gribēja no nepatikšanām atrīvēties, tam bija jādod ola, ko dējusi melna vista.
- Lai nodrošinātu sev veiksmi, Lieldienu rītā pār šūpoļu koku jāmet trīs olas tā, lai nesisistos.
- Lieldienu rītos pirms saules burvis uzkāpis kokā un kļiedzis. Ja kāds šo kļiedzienu dzirdējis, tam piesitūties kāda nelaime. Ja tas, kurš, izdzirdis burvja kļiedzienu, atkļiedzies pretī, tad nodomātais ļaunums palicis pie paša burvja. Bet, ja dzirdētājs neatkļiedzies, tad gaidāma kāda neveiksme.
- Lieldienās jāēd tikai olas; to, kas daudz gaļas ēd, visu gadu moka kukaiņi.

Kad saule Lieldienu rītā paceļas mazliet virs apvāršņa, tā šūpojoties trīs reizes uz vienu pusi un trīs reizes uz otru pusi. Tā arī cēlies paradums Lieldienās šūpoties. Jo vairāk šūposies — jo mazāk visu gadu nāks miegs, bet vasarā odi nelīdīs acīs.

Karat, brāļi, šūpolītes
Ozoliņa kārtiņām:
Nāks māsiņa šūpoties
Visas trejas Lieldieniņas.

Pirms šūpošanās trīs reizes apgāja apkārt šūpolēm, dziedot dziesmas, tad puīši meta meta olas pār kārti, zilēdami sev mūža garumu, un tikai tad sākās šūpošanās. Pirmos izšūpoja saimnieku un saimnieci, kuri par to dāvāja olas, cienāja ar alu un plāceņiem.

Šūpoties man gribējās,
Maz bij man dāvaniņu;
Došu olu kārējam,
Olas čaulu metējam.

Šūpoļu kāršana un vietas izraudzīšana bija īpašs goda pienākums. Parasti cirta ozola vai oša kārtis. Šūpolēm vietu izraudzīja kalnā, starp diviem ozoliem. Šūpošanās nozīmē auglības veicināšanu. Jo vairāk šūposies — jo būs labāka raža, brangāk augs lini un kaņepes. Lai lini labi izziedētu, vējš tos nesagāztu veldrē un tie augtu gari un līdzeni, nedrīkst šūpoles apturēt, bet jāļauj tām pašām apstāties. Reizē ar šūpošanos notiek apdziedāšanās. Dažreiz apdziedāšanās dziesmas ir asprātīgas un kodīgas:

Iešūpoja, ielīgoja,
Kas iekāpa šūpuli?
Šķību vagu dzinējiņš,
Tas iekāpa šūpuli.

Vai arī:

Svina muca, draņķa baļļa
Ievēlās šūpuli;
Mani pieci bāleliņi
Nevarēja kustināt.

Šūpojoties puīši cenšas parādīt savu spēku, uzsviežot šūpoles pēc iespējas augstāk. Arī meitas, negribēdamas palikt parādā, tišām izaicina puīšus:

Metat mani, metējiņi,
Līdz mēnešam uzmetat:
Mēnešam asi ragi,
Noraus manu vainadziņu.

Puīši, kas meitas izšūpo, t.i., metēji, par labu izšūpošanu tiek apdāvināti olām un pat cimdiem un zeķēm.

Šūpojās vēl vienu nedēļu pēc Lieldienām; tad šūpoles sadedzināja, lai nevarētu šūpoties raganas.

Lieldienās neiztika bez sišanas ar olām. Katrs saņem savu olu rokā un iedomājas kādu vēlēšanos; tad divi sasit savas olas ar tievgaliem kopā. Kam ola nesaplīst — tā vēlēšanās piepildās. Pārsistā ola jāatdod stiprākās olas īpašniekam. Olas ripināja pa speciāli veidotu reni; kuru olu ripojošā aizskāra, to paņēma ripinātājs. Pazīstama arī ripu sišana. Koka ripu — Saules simbolu — vienas komandas dalībnieki ar koka

kūju dzen pār lauku. Rotaļas mērķis — dabūt ripu līdz noteiktai līnijai otras komandas pusē.

Viena no senākajām Lieldienu rīta izdarībām ir putnu dzīšana. Putni nozīmē ļaunumu un slimības. Aizdzenot tos no sētas un lauka, tiek aizdzītas visas raizes un ļaunums. Ar pūpolu žagariem rokās jauni puīši devās uz kaimiņu mājām "dzīt putnus". Tie dzina par putniem nosauktās Laumas, Raganas un Nelaimes. Putnus dzina, lai lopi nesprāgtu, vilki nenāktu mājās un nedarītu postu. Cerēja arī sējumus nosargāt no putniem, kā arī aizraidīt tālāk no mājām plēsīgos putnus. Satiekot māju saimnieku, to nopēra. Izpērtam cits nekas neatlika kā savus pērējus labi pacienāt. Apstaigājuši kaimiņu sētas, "putnu dzinēji" dziedādami pārnāk mājās ar pilnām kabatām olu:

Nāc, māmiņa, vārtu vērt,
Pārnāk putnu dzinējiņi;
Pārnāk putnu dzinējiņi,
Putnu olas vācelē.

Citos apvidos pirmajās Lieldienās notika olu "mangošana". Jauni puīši apstaigāja kaimiņu mājas, meklēdami Lieldienu olas. Olas prasīja no meitām, un tas arī bija šis sirošanas galvenais iemesls. Veiklākie un runīgākie arvien tika pacienāti, un tie mājās pārnesa veselu grozu olu. Taču ne katram puisim bija tik labi panākumi. Dažreiz meitas slēpās, un olu medniekiem uz lielu lomu nebija cerību.

Cik dienas Isti svin Lieldienas? Vairākas tautasdziesmas min tikai trīs dienu ilgus svētkus, bet ir minētas arī četras dienas:

Četras māsas Lieldieniņas,
Četri brāļi Ziemas svētki,
Astoņām dieniņām
Darām saldu alutiņu.

Arī daži ticējumi min četru dienu Lieldienas. Tā, piemēram, ceturtajās Lieldienās zemes darbu nestrādā — citādi mājas bērni sāk klibot. Tāpēc var domāt, ka senāk, tāpat kā Ziemsvētkus, arī Lieldienas latvieši svinējuši četras dienas. Vēlāk šis skaits par vienu dienu samazināts.

Kad Lieldienu olas apēstas un šūpoles nojauktas un sadedzinātas, tad arī šo svētku prieki beigušies:

Eit' projām, Lieldieniņas,
Ar baltām oliņām;
Es gaidīšu Jurģa dienas
Ar zaļo rudzzālīti.

Ēdieni

Domājot par Lieldienu galda klāšanu un galdā liekamiem ēdieniem, jāpatur prātā, ka svētku noskaņu neienes ēdienu daudzums, bet gan to lietpratīga izvēle, pagatavojums, glīts sakārtojums traukos un galda klājums.

Lieldienu svarīgākā maltīte ir brokastis, tāpēc brokastgalds klājams ar sevišķu rūpību. Galdautu liek dzeltenu vai zaļu. Aplāto galdu grezno ar pūpoliem, izplaucētiem bērziņiem, alkšņu un lazdu pakariem un pirmajām pavasara puķēm — vizbulītēm un narcisēm. Pūpolus, bērzu, alkšņu un lazdu zariņus var nolikt arī pie katra šķīvīša.

Pirmā vieta Lieldienu brokastu galdā ierādāma krāsotām olām un dažādiem olu ēdieniem. Olas var sakārtot māla bļodiņās, šķīvī vai arī mazā groziņā, apakšā paliekot sūnas, mētras un pūpolus. Brokastu galdā var likt sviestu, ceptu vai žāvētu šķiņķi, aukstu teļa vai cūkas cepeti, sieru, kūpinātas vai žāvētas zivis, galertu, dažādus ievārījumus, biežpiena cepumus. No senlatviešu ēdieniem var minēt kamus un spetiķi.

Lieldienu pusdienās var pasniegt dažādus aukstos ēdienus, sevišķu vērību ierādot olām ar dažādām piedevām — mērcēm, ķilavām u.c. Ja paredzēti siltie ēdieni, tie var būt cepetis, zupa un saldais ēdiens. Zupas izvēlas tādas, pie kurām labi garšo olas: skābeņu, spinātu vai nātru zupas.

Lieldienu galda patīkams papildinājums var būt svaigas bērzu sulas. Tās iegūst šādi — svaigas sulas sapilda pudelēs, pieliek vienu ēdamkaroti cukura un iebāž ap 15 cm garu sarkanās jāņogas zariņu. Tad pudeli aizlako un noliek vēsā vietā.

Ēdienus un cepumus pēc iespējas veido apaļus, tādējādi uzsverot Saules simboliku.

Svētku brokastis

125 g sviesta, 300 g cukura, 3—4 olas, 350 g kviešu miltu, cepamais pulveris, 60 g kakao, 1 tējkarote sasmalcinātu krustnagliņu, 1 tējkarote kanēļa, $\frac{1}{4}$ sasmalcināta muskatrieksta, $\frac{1}{4}$ l piena.

Sviestu sakuļ krējumveidīgā masā, pievieno cukuru un sakultos olu dzeltenumus; saputo, iejauc iepriekš ar cepamo pulveri sajauktos miltus, kakao un pārējās garšvielas, pārmaiņus ar pienu. Pēdējos, viegli iecilājot, iejauc labi saputotus olu baltumus. Masu ievieto ne visai dziļā veidnē un cep 1— $1\frac{1}{4}$ stundas vidējā karstumā. Atdzisušu pārkaisa ar pūdercukuru.

Lieldienu siers

125 g sviesta, 200 g cukura, 2 olas, 250 g sausa biezpiena, 125 g mandeļu, mazliet ruma esences, citrona, 500 g kviešu miltu, cepamais pulveris.

Ar cepamo pulveri sajauktos un izsijātos miltus uzber uz mīklas dēļa. Vidū uzber cukuru, pārliet sakultās olas, caur sietu izberzto biezpienu un garšvielas, šīs piedevas labi sajaucot. Tad iespiež pa gabaliņam sviestu, iejauc nolobītas un sasmalcinātas mandeles. Visu labi samīca un no mīklas veido garenu kukulīti, kuru vidējā karstumā cep uz ietauktas veidnes. Mazliet atdzisušu pārziež ar izkausētu sviestu un pārkaisa ar pūdercukuru.

Lieldienu maize

500 g kviešu miltu, $\frac{1}{2}$ l piena, naža gals sāls, 100 g cukura, vaniļas cukurs, cepamais pulveris, 125 g korinšu.

Miltu lielāko daļu iekuļ pienā, iejauc sāli, cukuru, vaniļu un korintes, visbeidzot — atlikušos miltus, labi sajauktus ar cepamo pulveri un izsijātus. Mīklu iepilda ar sviestu ieziestā četrstūrīnā formā

un cep stiprā karstumā 50—60 min. Pēc 20 min ilgas cepšanas cepuma virskārtni ar asu nazi vidū pārgriež, lai vidū jēlā mīkla labi izceptu un cepums iegūtu glītāku izskatu.

K a m i

Šo ēdienu gatavo no auzām, miežiem, kviešiem, kā arī zirņiem dažādās attiecībās. Visus graudus izvāra mīkstus, tad maizes krāsni apgrauzdē un samal dzirnavās miltos. Tos lieto ar rūgušpienu, skābu vai saldu krējumu un paniņām. Pēc vēlēšanās var pievienot cukuru vai sāli.

S p e t i ķ i s

Tā ir zupa, vārīta no sālīta cūkas kuņģa, pievienojot kartupeļus, svaigus kāpostus, putraimus vai grūbas.

Z i e d a i n a i s r a u s i s

Gatavo no smalku vai rupju kviešu miltu rauga mīklas, pieliekot sviestu vai taukus. No uzrūgušās mīklas izveido apaļus, pirksta biezus plāceņus (no 0,5 kg miltu iznāk 15—16 rauši), pārklāj ar sagatavotu burkānu masu, uzraudzē, pārzeiž ar olu un cep.

Burkānu masai burkānus ar visu mizu novāra, notīra, sagraiž un sajauc ar sakultām olām, skābu krējumu un, ja vēlas, liek arī cukuru.

16 raušiem nepieciešams 400 g burkānu, 2 olas un 2 ēdamkarotes skāba krējuma.

P i e n a r a u s i s

$\frac{3}{4}$ glāzes pirm piena piejauc $\frac{1}{4}$ glāzes saldā piena, kurā izkausēts raugs, pieliek sāli, ja vēlas, arī cukuru un iejauc apmēram 200—250 g kviešu miltu. Mīklai jābūt līstošai. Dziļākā pannā vai veidnē, kura ieziesta

ar taukvielām, lej mīklu, siltumā uzraudzē un cep vidējā karstumā.

Piena rausis labi garšo ar ievārījumu.

Ticējumi, laika un nākamās ražas paredzējumi

- Ja pirms Zaļās ceturtdienas mežā saplūc zāles un Zaļās ceturtdienas rītā pirms saules izbaro govīm — tās tajā gadā dod daudz piena.
- Ja Zaļās ceturtdienas rītā pirms saules sarauj ziemā palikušās ozola lapas, izvāra tēju un dod to govīm iedzert — govīs dod daudz piena.
- Ja Zaļajā ceturtdienā pirms saules izslauka grīdu — tā ilgi stāv balta.
- Ja Zaļajā ceturtdienā purina ābeles — toruden tās dod daudz ābolu.
- Ja Zaļajā ceturtdienā izslauka sētsvidu — aug zaļš mauriņš.
- Ja Zaļās ceturtdienas rītā ola uz jumta nesasalst — būs laba vasara.
- Ja Zaļās ceturtdienas naktī salst — sals vēl 40 naktis.
- Ja Zaļajā ceturtdienā pirms saules noslauka logus — tie visu gadu nesvīst.
- Ja Zaļajā ceturtdienā cērt kokus — mājā visi koki sāk kalst.
- Ja pirmajā Lieldienu dienā līst lietus, tas līs katrā svētdienā līdz pat Vasarsvētkiem.
- Ja Lielā piektdiena ir skaidra — būs labs siena laiks.

- Ja vārdes Lieldienās iet pāri ceļam — būs lietaina vasara.
- Ja Lieldienu rītā saule uzlēks spodra — būs karsta vasara. Ja lecot saule "mirkšķinās" — būs bagāts gads; ja saulīte tinas "krekliņā" — būs auksts pavasaris.

ŪSIŅI

Latviešu gadskārtās Ūsiņi iezīmē pavasara beigas un vasaras sākumu. Sējēji kaisa sēklu tīrumos, pieguļnieki un govju gani pošas laist laukā savus ganāmos. Sākas vasara un ziedu laiks!

Pa kalniņu Ūsiņš jāja
Ar akmeņu kumeliņu;
Tas atnesa kokiem lapas,
Zemei zaļu ābuliņu.

Citu Dieva dēlu vidū Ūsiņš ir Saules zirgu braucējs, Saules laivas stūrmanis un Saules kalps. Ūsiņam, tāpat kā citiem teiksmu tēliem, ir ģimene ar dēliem un meitām. Arī tie nodarbināti lauku darbos sētā un pieguļā:

Ūsiņš savus divus dēlus
Darbiņam radināja;
Vienu sūta pieguļā,
Otru arti tīrumā.

Dažreiz Ūsiņš dainās saukts par Dieviņu, Vecā Stendera vārdnicā (1789. g.) — par Bišu Dievu.

Ūsiņdienu vēl sauc arī par Jurģiem, Zirgu dienu, Zirgu Ūsiņu. Lai gan Ūsiņa vārds aizstāts ar Jurģa vārdu, šīs dainas nemaina jau zināmo priekšstatu par Ūsiņu.

Ūsiņa dienas rītā jāceļas agri un kā pirmajiem — saimniekam un saimniecei. Saimniekam jāņem gailis un jāiet uz zirgu stalli kaut, saimniecei govju kūtī jākauj vista. Pēc tam gailis un vista tiek izvārtīti un tos apēd pulši un meitas:

Devu, devu Ūsiņam,
Ko es biju solījuše:
Melnu gaili, sarkan' seksti,
Ar visiem nadziņiem.

Ūsiņš ir zirgu gādnieks, Ūsiņam pašam pieder labi zirgi, tādēļ viņš gaida, ka arī ļaudis rūpēsies par savu zirgu kopšanu. Taču gaiļa kaušana Ūsiņam saistīta arī ar labu miežu ražu, daudz lopiem, olām un ražību vispār:

Ūsiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem,
Lai aug mana miežu vārpa
Deviņiem žuburiem.

Ūsiņdienā pirmo reizi laiž govīs ganos. Pirms govju izlaišanas kūti apstaigā saimniece un pasniedz telītēm pa rudzu maizes šķēlei, kura nereti ir apziesta ar sīpoliem vai ķiplokiem. Šis gardais kumoss padarot lopus mierīgus un pasargājot no kaitēm. Izdarības turpina ganiņš, vispirms izvēlēdamies šmaugu gana rīksti, bet ganībās trīs reizes apskriedams ganāmpulku, lai karstajās dienās lopi nebizotu un vasaru turētos kopā. Ja saimniece, slaucot govīs, apmazgā ar pienu govīs purnu, tad vasaru tā dos daudz piena. Galvenā govju gādāniece ir Māra:

Meitas dzied, govīs mauj,
Māra laida ābolā;
Puiši kliez, zirgi zviedz,
Dieviņš jāja pieguļā.

Laižot govīs ganībās, notiek rumulēšanās. Ar ūdeni aplej govīs, lai tās dotu daudz piena un ganos nebizotu; aplej arī ganus, lai tiem vasaras rītos nenāktu miegs un nekostu odi.

Pēc rumulēšanās seko Ūsiņa mielasts, kurā pasniedz vārītas olas, vistu vai gaili, plāceņus, sviestu, pienu, Ūsiņa alu. Maizes klaipiem vajadzēja būt apaļiem, lai tādi augtu zirgi un govīs. Olas vajadzēja ēst vai mest pāri govju mugurām, lai tās būtu apaļas.

Pēc vakariņām puiši jā pieguļā pirmo reizi šai gadā. Saimniece dod puišiem līdzīti tik daudz olu, cik zirgiem kāju kopā.

Pieguļā olas izvāra, iepriekš tās ar ogli dažādi izrakstot. Vienu olu iemet kārklu krūmā, lai zirgi labi barotos; ozola caurumā ielikta ola deva zirgiem spēku un izturību. Pirmo reizi pieguļā dodas arī saimnieks. Dažreiz ņem līdzīti arī pusaudžus un meitas. Pieguļnieki aicina arī Ūsiņu līdzīti:

Ei, Ūsiņ, labais vīrs,
Nāc ar mani pieguļā;
Es guntiņas kūrējiņš,
Tu kumeļu ganītājs.

Pieguļnieki nakti pavada pie ugunskura, nododamies Ūsiņa daudzinašanai, dziedāšanai, dejošanai, rotaļām. No saimnieces līdzī dotām olām meitas ugunskurā pagatavo pentāgu, no tā pirmo kausiņu pieguļnieki ieļej izveidotā iedobītē Ūsiņam, pēc tam ēd paši ar līdzī paņemtiem plāceņiem vai ugunskurā ceptiem kartupeļiem.

Ar šo pirmo pieguļas nakti latvietis nodod Ūsiņa gādībā kumeliņus, lūdzot tos sargāt un ganīt. Izskaņu šai naktij rāda izdzisušā ugunskura pēdas un Ūsiņa nojaušamā klātbūtne:

Pats Dieviņš man iedeva
Sev' jājamu kumeliņu.
Caur segliem saule lēca,
Caur iemauktu mēnestiņis;
Pavadiņas galiņā,
Tur lec rīta auseklītis.

19. gadsimta sākumā Ūsiņa diena iegūst vēl vienu nozīmi — tā kļūst par nomas līgumu slēgšanas jeb gājēju dienu. Kalpi šajā dienā brauca pie jauniem saimniekiem, ja ar iepriekšējiem līgums bija beidzies.

Ja Jurģi iegādājās sestdienā, tad jaunajā vietā būs ilga dzīvošana. Pirmo reizi iebraucot pie saimniekiem, gājējiem mājā jāieiet no rīta puses, bet, projām braucot, nav jādod ardievas, citādi jaunā vietā nebūs laimes. Ja kāds, uz jauno dzīves vietu ejot, veco pamet neslaucītu, tas atstāj tur savu svētību. Ieejot jaunā mājā, tūlīt jāizslauka istaba — tad nebūs jāķildojas ar citiem mājniekiem.

Ja šajā dienā kādās mājās kalpu ievēd ar baltu zirgu — kalps tajā gadā apprecēsies.

Jurģi ir linu sējamā diena. Citus darbus darīt nedrīkst. Ja šajā dienā ada — aitām dzimst ragaini jēri un vilks tās plēš. Ja dziju tin — tad govīs badās. Nedrīkst taisīt sētas — tad suņi skries mājās. Kas šajā dienā zivis zvejo — kļūs ārpātīgs, bet, kurš lamājas vai kaujas, — to Pērkondienā pērkons nospers. Ja dienā dedzina uguni — tad salna nokodīs ziedus.

Ēdieni

Ēdienkarte Ūsiņa dienā nav bagātīga. Bez olām, plāceņiem, gaiļa ēd bietes, burkānus, kāļus, kartupeļus. Ja Ūsiņos ir gaļa, tad tās visu gadu būs gana.

Vēl ēd kāpostus, kas savārtīti kopā ar putrainiem un cūkgaļu.

P e n t ā g s

1 ola, 1,5 ēdamkarote ūdens vai piena, 1 tējkarote kviešu miltu, sviests vai tauki cepšanai.

Sakuļ olu, pielej ūdeni, pieliek sāli un miltus. Visu samaisa un lej uz pannas taukos. Kad ola sāk sarecēt, ar karoti maisa, lai veidotos lieli kunkuļi.

S v i d e n i s

Rupja maluma rudzu miltus samaisa ar ūdeni un sāli pabiezā masā; izveltnē 0,5—1 cm biezumā, izspiež apaļas ripas, sabaksta bedrītes, liek uz plīts un cep, līdz virsa apkalst. Tad vāra karstos taukos gaiši brūnus.

T u n t u ļ u ģ o z i s

Saldā pienā iekuļ kviešu miltus. Šķidro mīklu uzlej uz pannas un cep cūku taukos. Ēd ar sausiem kartupeļiem, kas aplieti ar krējumu.

Ticējumi un laika paredzējumi

- Jurģu dienā nevajag muti mazgāt — tad vasaru nenodegt.
- Ja Jurģu dienā velējas — tad suņi paliek traki.
- Ja Jurģu dienas rītā iet uz upi mazgāties — tad skauģi nevar noskaust.
- Jurģos jācep maize — tad zirgi ir brangi.
- Jurģu dienā ietur maltīti ar cietām olām, gaļu un alu, lai lopiem labi klātos.

- Jurģu dienā glabāja cirvi un atslēgas zem sliekšņa, lai vilki lopus neaiztiek.
- Jurģos nedrīkst lauku darbus strādāt, jo citādi krusa nosit druvas.
- Ejot pie jauna saimnieka, nedrīkst slotu ņemt līdzī, lai tō gadu tais mājās nedabūtu pērienu.
- Jurģī, uz jaunās mājas zemes uzejot, jāiekurina uguns.
- Jurģos jāvāra cūkas kājas, lai saime būtu mudīga.
- Ja Jurģos atved jaunu meitu, tai nedrīkst dot kāpostus ēst, jo tad tā būs saskābusi visu gadu.
- Jurģos ienācējiem zirņus nedod, lai tie nebūtu pļāpīgi.
- Kāds vējš Jurģu dienā uzvar — tāds visvairāk to gadu pūš.
- Ja Jurģu dienā līst — pļavā zāļu trūks.
- Cik dienas vārdes kurkst priekš Jurģu dienas — tik dienas tās vēlāk paliek klusu.
- Ja Jurģu dienā dedz uguni — tad salnas nokož ziedus.
- Ja pirms Jurģiem zālē ir rasa — tad jau pirms Jēkabdienas rudzi gatavi.
- Ja dzeguze 9 dienas pirms Jurģiem sāk kūkot — būs silta un auglīga vasara.
- Ja pirms Jurģiem ir pērkons — būs bada gads.
- Ja Jurģu dienā līst — govīs dos daudz piena.
- Ja Jurģu dienā saule spīd — labi padosies gurķi.

- Ja Jurģos kaut uz brīdi uzspīd saule — būs labs siena laiks.
- Ziedos tērpies Jurģis pareģo slapju maiju.
- Ja Jurģos lietus list — tad augs tikai smilgas un gājēji raudās.

JĀŅI

Pašā vasaras vidū, vasaras saulgriežos, kad visgarākajai dienai seko visīsākā nakts, latvieši svin Jāņus.

Šo svētku tradīcijas galvenokārt saistās ar Saules spēku un auglības vairošanu. Gadsimtiem ilgi vasaras saulgriežu naktī Latvijas dažādos nostūros ir degušas Jāņuguniš, skanējušas līksmās Jāņu dziesmas, sagaidot Dieva dēlu Jāni — vasaras ziedu atvedēju, tūrumu un laidara sargātāju. Dainās attēlota Jāņa sēta, kur viņš ir saimnieks. Tā atrodas Jāņa kalnā:

Kas tā tāda liela pile
Tai celiņa maliņā?
Tai pilei triji vārti,
Visi triji sudrabiņa;
Pa vieniem Dievs iebrauca,
Pa otriem mīļā Māra,
Pa trešiem Jānīts brauca
Div' dzeltenī kumeliņi.

Kad tuvojas Jāņu laiks, Jānis ar savu saimi pošas svinībām — pušķo vārtus, sien sieru, dara alu:

Jānišam treji vārti,
Visi treji aizpuškoti.
Pa vieniem gani dzina,
Pa otriem pieguļnieki,
Pa trešiem Jāņa bērni,
Jāņa zāles lasīdami.

Kad māja saposta, Jānim jādomā arī par līgošanu ļaužu sētā, kur viņu gaida kā goda viesi.

Līdz Jāņu ielīgošanai vēl jāpabeidz daudzie lauku darbi — ravēšana, papuves aršana rudziem. Līdz Jāņiem pina jostas, izrakstīja kreklus, balināja audeklus, jo tikai līdz Jāņiem audekli balinās, bet pēc tam pūst:

Jānīšam jostu pinu
Deviņiem dzīpariem;
Jānīts manas govīs gana
Šo garo vasariņu.

22. jūnijā — Pirmsjāņu dienā — jāuzkopj mājas, jāizmazgā veļa, jākurina pirts.

Zāļu dienā — 23. jūnijā — ar meijām un Jāņu zālēm izpušķo istabas, vārtus, sētsvidu un durvis. Tiek darināti ne tikai ozola vainagi — iecienīti arī sarkanā un baltā āboliņa vainadziņi. Jaunas meitas vij arī rudzupuķu un pīpeņu vainagus. Mātes meitas lepnums bija magoņu un sarkano un balto rožu vainadziņš.

Ar Zāļu dienā pītiem vainagiem meitas zilē mūža ilgumu. Vainagus pakar istabā vai klētī un pēc kāda laika apskatās: ja tas ir zaļš — tad vēl ilgi dzīvos, ja novītis — būs drīz jāmirst. Šo vainagu iemet ūdenī, un, ja tas peld — meita vēl kādu gadu būs dzīvotāja.

Ar šajā dienā vai vakarā plūktajām zālēm un no tām vītajiem vainagiem appušķoja lopus un darbarīkus. Saplūktās Jāņu zāles dod govīm, lai tām būtu daudz piena. Tautasdziesmas gan atzīst, ka "laba" ir visa šai vakarā plūktā Jāņu zāle, taču izceļ arī tā sauktās īstās Jāņu zāles:

Ne tās visas Jāņa zāles,
Ko rauj Jāņa vakarā;
Rubatenes, buldurenas,
Tās īstās Jāņa zāles.

Tiek minētas arī citas Jāņu zāles, ziedi un saknes, kam piemīt spējas ārstēt dažādas slimības, — madaras, vībotnes, papardes, āboliņš, kumelītes u.c. Tām izsenos laikos piedēvēja lielu spēku visa ļaunuma aizdzīšanai un svētības, un veselības iegūšanai. Šīs zāles ne tikai cilvēkiem ir veselīgas, bet arī mājlopiem dod svētību un veselību. Nekad starp Jāņu zālēm nedrīkstēja trūkt biškrēsliņu, lupstāju un kalmju. Debestiņas, madaras, samtenes, kumelītes, magones un rozes minētas kā jaunu meitu zāles, bet suņuburkšķi, pupu laksti, zirga stobri, purva grīslis u.c. — jaunu puisi zāles. Ar Jāņu zālēm pušķoja griestus un sienas; arī uz grīdas kaisīja, sevišķi kalmes. Bieži minēti dadži, ērkšķi u.c. dzeloņaugi, kas noder aizsardzībai pret burvjiem, raganām un skauģiem. Raganas, ietinušās baltos palagos un atlaidušās matus vaļā, ar slauceni

rokā klejo apkārt, kaimiņu govīs slaukdamas, lai pašu slaucēju govīm būtu daudz piena. Tādēļ arī celiņus nokaisa ar usnēm un dadziem, lai raganas sadurtos. Lai raganas nevarētu iekļūt govīs slaukt, saimniece kūts durvīs ielika sērmūkšņu zaru. To aizbāza arī aiz durvju stenderes, bet aiz sliekšņa nolika dadzi ar visu sakni, lai ļaunais nenodarītu postu:

Es iemetu asu dadzi
Savā govu laidarā,
Lai tie buri nenobur,
Lai skauģiši nenoskauž.

Jāņa māte cep pīrāgus un plāceņus, uzklāj galdu, saliek ēdamos. Visi darbi jāpaveic līdz launagam, lai laikus varētu sagatavoties līgošanai.

Arī gani steidz lopus pārdzīt mājās. Appušķojuši govīs ar vaināgiem un zariem, paši līgodami nāk mājās un līdz ar to ir pirmie, kas Jāņus ielīgo.

Vakarā, kad arī paši mājinieki saposušies, visi iet vakariņot. Saimnieks — Jāņa tēvs — dod saimei alu, saimniece — Jāņa māte — sieru. Pēc vakariņām Jāņa bērni aplīgo saimnieku un saimnieci, Jāņa tēvam liekot galvā ozollapu, Jāņa mātei — ziedu vainagu. Tad visi apstaigā un aplīgo saimniecības ēkas, laidaru un lopus. Līgotāji dodas arī uz zirgu stalli aplīgot zirgus, jo šajā vakarā neviens pieguļā nejāj, lai pasargātu zirgus no dažādiem ļauniem gariem, burvjiem un skauģiem. Jāņu naktī tikai velns ar saviem kumeļiem jā pieguļā. Ja tomēr kāds to dara, tad tas ir grēcinieks un Meža māte sauc savus suņus kumeļu rīdīšanai:

Jājat, puīši, pieguļā,
Vilkābeļu līdumā,
Tur tie visi grēcinieki
Jāņu naktī liksmojās.

Līgotāji apstājas pie dārziem, dziedādami piemērotas Jāņu dziesmas, tad dodas tīrumā un pļavā, lai arī tur Jānis nestu svētību un auglību:

Nem, Jānīti, melnu zirgu,
Apjāj manu linu lauku,
Lai zied mans linu lauks
Zilajiem ziediņiem.

Kad savi tīrumi aplīgoti, Jāņa bērni dodas uz kaimiņu mājām. Arī tur saimniekam tiek dāvāts ozollapu vainags, saimniecei — Jāņu zāļu klēpis vai ziedu vainags. Līgotājus pacienā ar alu, sieru un pīrāgiem.

Visu laiku skan apdziedāšanās dziesmas. Jau ceļā uz kaimiņu mājām bieži skan asprātīgas aplīgošanās dziesmas par neravētiem dārziem vai nepabeigtiem aršanas darbiem. Puiši apdzied meitas, meitas — puišus:

Netikušas šitās meitas,
Pagalmiņa neslaucīj'šas;
Sazapina Jāņa bērni
Kā vistiņas pakulās.

Dziesmām jāskan visu nakti. Ja Jāņu bērniem dziesmu pietrūkst, mājinieki tos izzobo un izsmej, ka tiem "suņi mēles izkoduši".

Izliģojušies Jāņa bērni dodas uz kādu augstāku pakalnu dedzināt Jāņuguni. Arī šī ieraža veidojusies no centieniem nodrošināt mājas un lauku labklājību. Uguns gaisma nes svētību; cik tālu Jāņuguns sniedzas — tik tālu labība aug spēcīga un tīra. Tā kā ugunij piedēvēja sevišķu un noslēpumainu spēku, to izmantoja dažādiem nākotnes pareģojumiem. Jaunas meitas dedzināja no meža atnestas sūnas. Ja tās gaiši un labi deg — tad dedzinātājai cerība drīz iziet pie vīra. Lecot pāri Jāņu ugunskuriem, cerēja atbrīvoties no visām miesas kaitēm, kuras izraisījuši ļauni gari. Sevišķu svētību latvieši piedēvēja Jāņuguns liesmu un Jāņu zāļu spēka apvienojumam, tādēļ jaunieši lēca pār ugunskuru, apjozušies ar zāļu stiebriem, īpaši ar vībotnēm.

Visizplatītākā Jāņuguns ir mucīņas dedzināšana; mucīņu piepilda ar sveķainu malku, tāsīm un darvu un piestiprina garas kārts galā. Jāņuguns aizdedzināšana ir saimnieka uzdevums. Mucīņu aizdedzina ar salmu grīsti, kas piesieta pie mucīņas un sniedzas līdz zemei. Salmu grīstei pielaistā uguns kāpj pa to uz augšu un aizdedzina mucā ielikto sveķaino malku vai darvu. Šādu kārts galā degošu mucu sauc par pūdeli.

Lej, Jānīti, vara sveci,
Liec kārtiņas galiņā,
Lai redzēja Jāņu bērni,
Jāņu nakti līgojot.

Dažviet no kalna lejā ripina darvotu salmu vai pakulu uguns rīteni — Saules simbolu — un, ja iespējams, tālāk upē vai ezerā.

Saule grieza zelta riņķi
Jāņu tēva pagalmā.

Pie aizdedzinātās Jāņuguns arī pats Jānis ir galvenais līgotājs jeb Jāņa bērnu kopā aicinātājs, jo tie izklīduši pa malu malām, Jāņa zāles lasīdami. Gan pūzdams vara tauri, gan sizdams bungas, Jānis aicina visus kopā pie Jāņuguns:

Sanāciet, Jāņu bērni,
Sagaidiet Jāņu dienu!
Jāņu diena lepni nāca,
Ugunīs vizēdama.

Jāņu rasā izmirkušie Jāņa bērni tad arī nāk no visām pusēm pie Jāņuguns, kur Jāņu nakti pavada ligodami un dejodami. Arī pie Jāņuguns netrūkst raksturīgo aplīgošanās dziesmu. Tās ir jautras, asprātīgas un bieži izvēršas par dziesmu karu, kur divi ligotāju pulki sacenšas atjautībā un dziesmu zināšanā:

Kaimiņam slinki puisi —
Piecas stundas bikses vilka;
Piecas stundas bikses vilka,
Sesto mauca zābaciņus.

Vai arī:

Gari mati, iss padoms
Mūsu ciema meitiņām:
Kaķi svēra, vistu slauca
Pašā Jāņu vakarā.

Pie Jāņuguns notiek zīmīgs rituāls — dejošana ap ozolu. Tāpat kā māju un tīrumu aplīgošanai, pušķošanai un vainagu likšanai, arī šai dejai ap kuplu, zaļu ozolu ir auglības veicinātāja un svētības nesēja nozīme:

Jāņa diena, Jāņa diena,
Šis pats Jāņa vakariņš,
Pats Jānītis danci veda
Apkārt kuplu ozoliņu.

Pēc dainām var spriest, ka tā nav pāru deja, bet drīzāk vītne, kas ritinās apkārt ozolam. Beigās saimniece ievada deju istabā, tā ienesdama svētību arī tur.

Taču — kas tā par Jāņu nakti bez zīlēšanas!

Iesegušies palagos, lai nevar pazīt, puisi, saukti arī par "viesuļiem", ķer meitas, sauktas arī par "spīganām", cenšas cits citu atminēt un noķert vai ļauties sevi noķert tieši mīlamajam. Ķert varēja vairākas reizes. Kuru noķers — tā drīz izies tautās.

Ligodamas meitas vij vainagus un met kokā. Ja, pirmo reizi sviežot, vainags paliek ozolā — tad var būt droša, ka rudenī jau saimniekos savā pagalmā; ja, otrreiz sviežot, paliek kokā — nekas, tāpat drīz vīru dabūs; bet, ja nu tikai trešo reizi — ak, bēdas, tad būs vēl gadiņi jāgaida.

Arī upītē zilē. Ja vainadziņš aizpeld pa straumi savā pusē — tad būs vēl jāpadzīvo pie tēva; ja vainadziņš aizpeld uz otru upes pusi — drīz tautās vedīs; ja nogrimst — labi nebūs.

Zāļu vakarā nopin trīs trejdeviņu puķu vainagus: zināmo, nezināmo un pašai savējo, pēc tam iemet ūdenī. Jāņu dienas rītā iet skatīties, kurš vainags tuvāk savējam piepeldējis. Ja zināmais — tad arī ligavainis ir zināms, bet, ja nezināmais, — tad arī ligavainis paliek nezināms.

Neskaitāmi ticējumi un teiksmas stāsta par papardes zieda meklēšanu, kas zied tikai Jāņu naktī ap pusnakti un tikai īsu brīdi sudraba, zelta un dimanta ziediem:

Visi ziedi noziedēja,
Papardīte neziedēja;
Tā ziedēja Jāņu nakti
Sudrabiņa ziediņiem.

Daudzi devušies šo ziedu meklēt, nebaidīdamies no briesmām, kas draud. Ja kādam laimējas papardes ziedu iegūt — tam piepildās viss, ko viņš vēlas. Ja papardes ziedu ieliek apavos — tad var iet, kur vien grib, neviens nedzirdēs. Tad var ņemt, kas patīk, neviens to neredz. Kā var iegūt papardes ziedu?

Jāņu nakti iet uz mežu, apvelk ar dzelzs nūjiņu trīs riņķus ap papardi un pats nostājas tuvu pie papardes šo riņķu vidū. Pēc tam papardi pārklāj ar melnu zīda drēbi. Īsi pirms pusnakts ap papardi salasās velni, raganas un pūķi un taisa lielu troksni, gribēdami tikt riņķa vidū un aizdzīt projām nelūgto viesi. Uz tiem nav jāskatās, cieši jāraugās tikai uz papardes ziedu. Tieši pusnaktī jānoņem zīda drēbe un, skatoties uz papardi, jāmet nelabajam virsū. Tie aizbēg projām, un tai pašā laikā parādās brīnišķīgais papardes zieds.

Kaut arī šo ziedu neatrod, tomēr paliek skaistas atmiņas par mistisko gājieni uz mežu.

Līdzīgi papardes zieda meklēšanai mūsu tautai pazīstama arī Jāņtārpiņa meklēšana šajā naktī. Sevišķi jauni zēni cenšas to sameklēt, lai kļūtu laimīgi. Ticēja, ka, Jāņu naktī ieraugot Jāņtārpiņu, var iegūt laimi, bet, ja to ierauga un nepaceļ, — tad vienmēr jāraud.

Svētības pilna ir Jāņu rasa. Lai kļūtu skaistas un baltas, jaunām meitām jāmazgājas šai rasā. Skaistumu var iegūt, arī velkot lindrakus pa Jāņu rasu. Ar savākto rasu dzirda govīs, lai tās dotu daudz piena. Taču neslinko arī raganas un cenšas savākt Jāņu rasu. Tāpēc jāsaugās Jāņu rītā ganīt lopus tai laikā, kad raganas darbojas. Ar Jāņu rasu var iegūt zeltu un sudrabu, ja lakatiņā iesien vībotņu ziedus un brien pa rasu vai ūdeni.

Rasā ved mazgāties aitas, lai tām augtu balta vilna. Ar rasainu zāli rīvē govīm muguras, lai tās būtu pienīgas.

Tā ligojot un zilējot ātri paiet Jāņu nakts. Negulēšanai Jāņu naktī piedēvēti vairāki svarīgi iemesli: paliekot nomodā visu nakti, iegūst labu veselību un modrību nākamajam gadam; puīši un meitas var sagaidīt dzīvesdraugu un laimi mīlestībā; negulētājiem arī sagaidāma laba raža druvās:

Negulēju Jāņa nakti,
Lai dod Laime veselību:
Kas gulēja Jāņa nakti,
Tas gulēja vaidēdams.

Vai arī:

Es jums saku, jauni puīši,
Jāņu nakti neguliet:
Kas gulēja Jāņu nakti,
Mūžam sievu nedabūs.

Ligošanu Jāņa bērni nobeidz, ieraugot sauli uzlecām. Jāņu rītā saule rotājas trejādi — brīžiem zila, brīžiem zaļa, brīžiem iesarkana. Tautasdziesmas arī stāsta par trejādām saulēm Jāņu rītā:

Es redzēju Jāņu rītu
Trīs saulītes uzlecām:
Viena rudzu, otra miežu,
Trešā tīra sudrabiņa.

Pēc ligošanas Jāņu rītā ligoņi vienmēr centušies Jāņu zālēs izgulēties, lai sapnī redzētu nākotni.

Pašā Jāņu dienā vairs lielas svinības nerīko; tik skaļi vairs neskan arī ligo dziesmas, jo tā jau ir it kā šo svētku izvadīšanas diena:

Vakar Jāņus saņēmām,
Šodien Jāņus vadīsim;
Vakar nāca dziedādami,
Nu iet projām raudādami.

Gani Jāņu rītā atpūšas. Tikai tad, kad raganu sliedes rasotajā zālē vairs nav saredzamas, jo saule rasu nožāvējusi, govīs neslauktas uz īsu laiku izdzen ganos. Puīši jā pie ganu meitām prasīt sieru un draiskoties:

Dod man siera dabūties
Viena maza gabaliņa!
Es pievilšu jaunu puisi,
Jāņa rītā ganīdama.

Kad Jāņu diena pavadīta, Jāņu zāles iznes no istabas saulē kaltēšanai un vainagus saliek klētsaugšā uz kārts, lai tur pakrēslī izžūst. Jaunpiedzimušu bērnu mazgājot izkaltētās Jāņu zālēs, tas būšot stiprs un gudrs. Tās pasargājos arī no dažādām slimībām.

Jāņu vainagus Bluķa vakarā meta eglē, lika galvā vai pagalvī zilēšanai sapnī, kā arī dedzināja līdz ar bluķi. Šādiem vainagiem uzlejot verdošu ūdeni, pagatavoja uzlējumus, un to kopā ar visu vainagu deva govīm atnešanās reizēs.

Pēdējā diena, kad vēl ieskanas līgo dziesmas, ir Pētera diena. Tautasdziesmās tā bieži minēta kopā ar Jāņiem.

Ej ar dievu, Jāņu diena,
Pēterdienu sagaidami;
Gaidīsim citu gadu
Atkal tevis atnākam.

Ēdieni

Jāņu galdam var uzklāt linu galdautu vai arī vienkārši pārlikt linu dvieli. No traukiem šai reizei piemērotākie ir māla trauki — dažādas bļodiņas, šķīvji, krūzes. Zaļumus un ziedus kārto vāzēs vai vienkāršos māla podiņos; var likt tieši uz galda — pušķiņšos vai vitnēs.

Bez alus un siera galdā liekami speķa rausī, rupjo kviešu plāceņi, sviests, medus, slokatnis (rupjās rudzu maizes rausis). Rausus un plāceņus var sakārtot nelielos pītos groziņos, māla šķīvjos vai likt tieši uz galda, apakšā paklājot tīru dvieli.

Rupju kviešu miltu plāceņi

250 g rupjo kviešu miltu, $\frac{1}{2}$ glāze piena, 40 g sviesta, 25 g rauga, naža gals sāls, 100 g biezpiena, 40 g sviesta, 1 ēdamkarote skāba krējuma, 1 tējkarote ķimeņu, $\frac{1}{2}$ ola.

Pienu, sviestu un sāli saslida līdz 30 °C. Tad šķidrumā izkausē raugu un miltos iejauc vidēji biezu

mīklu, kuru uzraudzē, atspiež traukā atpakaļ un vēlreiz uzraudzē. Uzrūgušo mīklu sadala apmēram 10 vienādās daļās, izveido plāceņus. Tos liek uz ietaukotas plāts, uzraudzē, pārziež ar biezpiena, sviesta, olas un ķimeņu maisījumu un cep mērenā karstumā apmēram 10 min. Pasniedz siltus vai aukstus ar biezpienu un sviestu.

S p e ķ a r a u š i

500 g kviešu miltu, 1 glāze piena, 75 g sviesta, 100 g kartupeļu, naža gals sāls. Pildījumam: 250 g žāvēta speķa, 50 g sīpolu, naža gals piparu, $\frac{1}{2}$ tējkarote ķimeņu, naža gals cukura.

Pienu, sviestu un sāli sasilda līdz 30 °C. Tad maisījumā izkausē raugu un izsijātos kviešu miltos iejauc mīklu, kurai mīcot pieliek novārītus, sasmalcinātus kartupeļus. Labi samīcītu mīklu siltā vietā uzraudzē, atspiež traukā atpakaļ, vēlreiz uzraudzē, tad sadala apmēram 20 vienādās daļās. Katram vidū liek apmēram vienu ēdamkaroti speķa pildījuma, malas saspiež kopā un liek uz ietaukotas plāts, veidojot mēnesveidīgus raušus. Uz plāts vēlreiz uzraudzē, pārziež ar sakultu olu un cep karstā krāsnī apmēram 10 min.

J ā ņ u s i e r s

1 kg biezpiena, 5 l salda piena, $\frac{1}{2}$ l ūdens, 2—3 olas, 40—80 g sviesta (vai 1 glāze salda krējuma), ķimenes, sāls pēc garšas.

Ūdeni ar pienu katliņā uzkarsē līdz vārīšanās temperatūrai, pievieno sagatavotu biezpienu un lēni karsē, kamēr atsūkalojas. Ūdeni pievieno, lai siers būtu mīkstāks. Biezpienu samaļ gaļas mašīnā vai izberž caur sietu. Olas biezpienam pievieno sakultas, piejaucot sasmalcinātam biezpienam, pielejot katlā vai piemīcot, kad siera masa no katla izlieta un atsūkalota. Sviestu vai krējumu, ķimenes un sāli

iemīca, kad sieram notecinātas sūkalas. Kad katliņā siera masa sāk atsūkaloties, to izlej mitrā drānā, maisot notecina sūkalas, sasien, virsū uzliek nelielu slogu un saspiež sieru vēlamā apaļā formā.

Ja vēlas, sieru, pārziestu ar sviestu, krāsnī apcep, tad tas būs ar garšīgu, dzeltenbrūnu garoziņu.

Maizes kvass

2 kg sakaltētas rupjas rudzu maizes saliek traukā, pieliek sauju piparmētru, pārlej ar 12 l verdoša ūdens, apsedz un 24 stundas ļauj ievilkties. Tad izkāš, pievieno 100 g rauga, 0,5 kg cukura, visu samaisa, apsedz ar drāniņu un siltumā uzraudzē. Kad parādās putas, kvass ir gatavs.

Ticējumi un laika paredzējumi

- Ja Jāņu dienā līgotājus aizraida — tad aizraidītājiem gaidāma liela nelaime.
- Tur, kur līgotāji Jāņu naktī iet pār pļavām, augot labāk zāle.
- Ja Jāņu naktī meita mirti stāda — tad no tās viņai izaugs brūtes kronis.
- Jāņu naktī nedrīkst gulēt — tad gulēs visu gadu.
- Jāņu naktī vajag stāvēt pie papardes. Pusnaktī redz papardes galā spīdošus ziedīņus un čūsku. Čūsku vajag nosist un ziedīņus noraut; tos vajag likt sev pagalvī — tad var redzēt savu nākotni.
- Ja Zāļu vakarā uz piena traukiem samet smalkas nātres — raganas sadzeļas un pienu nebojā.

- Jāņu naktī jāiet gulēt ar neaizmirstuļū vainadziņu galvā. Kas sapnī to noņems — būs ligavainis.
- Jāņu vakarā jāsalasa vībotņu ziedi, jāiesien kabatlakatiņā un naktī jābrien pa ūdeni vai rasu — tad ziedi pārvēršas zeltā vai sudrabā.
- Jāņu uguns kuri jākur kalniņos. Uguns kura pelnos Dieviņš naudu ber.
- Jāņu dienas rītā jānogriež papardes kāts pie pašas pamatnes, uz nogriezuma būs redzams kāds burts — ar to burtu sāksies nākamā vīra vai sievas vārds.
- Jāņu dienā vajagot zirgu ar olām dzirdīt — tad tas būs stiprs un apaļš.
- Jāņu naktī nedrīkst kurināt pirti, lai zirgi nesvīstu.
- Ja līdz Jāņiem nosit odu — tad tā vietā tūlīt rodas 10 jauni, bet, ja pēc Jāņiem nosit, — tad 10 odu uzreiz mirst.
- Lielajā piektdienā vajag iestādīt zirni, Jāņos paņemt zirņa ziedu un ieiēt baznīcā — tad var redzēt raganu.
- Ja Jāņu vakarā pilādzi ačgārniski pa sētu vazā — tad nenāk zagļi mājā.
- No Jāņu dienas dzeguze mēdās.
- Ja Jāņu vakarā izlaiž caur skursteni baltu balodi — tad to cilvēku visi mīl.
- Ja dzeguze beidz kūkot pirms Jāņiem — būs īsa vasara, agras salnas, ja pēc Jāņiem — būs gara vasara.
- Ja dzeguze kūko deviņas dienas pēc Jāņiem — deviņas dienas pēc Miķeļiem būs sniegs.

- Ja pērkons rūc naktī pirms Jāņiem — būs neauglīga vasara.
- Ja Jāņu zāles ilgi nevīst — arī siens nekaltīs un būs lietus.
- Ja Jāņos līst tikai tik ilgi, kamēr zirgu apseglo, — būs auglīga vasara.
- Ja sarkanais āboliņš uzdzied pirms Jāņiem — būs plūdi.

MĀRAS

Rudens sākumā — 15. augustā — latvieši svinēja Māras dienu. Blakus Dievam, kas pārstāv garīgo pasauli, Māra ir vieliskās pasaules izpausme; Dievs pārvalda debesis, Māra — zemi.

Senlatvieši Māru sauca arī par Māti. Latviešu dainās viņai ir dažādi prievārdi atkarībā no tā, vai runa ir par cilvēku, dabu vai lietām: Zemes Māte, Uguns Māte, Vēja Māte, Ūdens Māte. Bez šīm četrām galvenajām mātēm ir Meža Māte, Veļu Māte, Jūras Māte, Bišu Māte, Ogu Māte, Ziedu Māte u. tml.

Upes māte, Jūras māte,
Sargi manus bāleliņus!
Vēju māte cilā viegli
Baltajās zēģelītes!

Senlatvieši viņu sauca arī par Mīļo Māru, viņas aizbildniecībā un gādībā bija visa saimniecība un iedzīve:

Skaista, balta viešņa nāca,
Saulītei laižoties.
Tā nebija skaista viešņa,
Tā bij pati mīļā Māra.

Māra dod auglību, glabā dzīvības noslēpumus, briedina ražu:

Svētā Māra rudzus brida,
Pacēlusi priekšautiņu;
Kur nolaida priekšautiņu,
Tur nolīka rudzu lauks.

Māra veicina darbu un raugās, lai tas būtu ražīgs. Mārai bijušas pašai savas govīs — melnraibā krāsā. Tuvs un mīļš Mārai bijis mazais ganiņš,

kam jāceļas līdz ar sauli. Svētdienās viņa ļāvusi tam ilgāk pagulēt, pati izdzenot govīs "svētu rītu paganīt".

Māra pārzinājusi arī naudu, satiksmes ceļus un tirgus.

Tomēr galvenokārt Māra ir sieviešu un bērnu gādniece un aizbildne, tādēļ ļoti svarīgi ir iegūt Māras labvēlību. Mārai ziedo izrakstītas jostas un prievītes, iekarot tās krūmos un kokos. Māra ir Dzīvības Māte. Piedzimdams cilvēks ienāk Māras pasaulē un paliek viņas gādībā:

Mīļā Māra priecājās,
Dzird meitiņas piedzimstam.
Kur meitiņas pušķojās,
Tur pameta dziņas galu.

Māra pavada cilvēku visā dzīvē — tautās ejot, radībās un bērnu audzināšanā:

Nāc, Māriņa, pati dzert
Maza bērna kristībiņas.
Tu pirmāja atnesēja,
Tu pirmāja šūpotāja.

Māra ir klāt arī nomirstot:

Ar Dieviņu, tēvs, māmiņa,
Labvakar, Zemes māte,
Labvakar, Zemes māte,
Glabā manu augumiņu.

Ar sevišķu labvēlību un gādību Māra aprūpē bāreņus un sērdieņus.

Latviešu dievestībā Dievs, Laima un Māra ir neredzami, bet viņu klātbūtne vienmēr samanāma un sajūtama, sevišķi tas sakāms paar Māru. Māras darbība cieši saistīta ar govīm un laidarū, tāpēc vabole un melna odze, kas uzturas kūts tuvumā, uzskatāmas par Māras zīmēm. Īpašu ievērību ieguvis arī krupis. Raksturīgās Māras krāsas ir balta un melna. Tāpat arī ruds, brūns un pelēks saistās ar Māru:

Balta, balta viešņa nāk
Pavakara pusītē:
Te nāk pati mīļā Māra
Savu bērnu apraudzīt.

Uz maizes pirms laišanas krāsnī, kā arī pavarda pelnos, kur ierušinātas kvēlojošas ogles, ir vilkts Māras krusts — krustukrusts, lai saglabātu uguni.

Māras dienai raksturīgas četras galvenās iezīmes, kas aptver Māras darbību.

Māras diena ir MAIZES DIENA. Ap Mārām jaunā rudzu raža jau ienākusies. Māra gādā par jauno maizi, viņa pati ir arī maizes cepēja. Maizei ierādīta goda vieta Māras mielastā.

Māras diena ir LOPU DIENA. Visa dzīvā un nedzīvā radība ir Māras ziņā, sevišķi govīs un aitas, tādēļ dažreiz Māra dēvēta par Govju Māru jeb Govju Māršaviņu:

Es savām telītēm
Par gadskārtu godu daru:
Cepu maizi, daru alu,
Lai gotiņas barojas.

Māras diena ir TIRGUS DIENA, kas uzsver tās gādību par saimniecību un saimniekošanu.

Māras diena ir jaunu ļaužu pēdējā lūkošanās un PRECĪBU DIENA. Ja līdz Māras dienai precinieki nav sagaidīti, meitas vēl var cerēt līdz Miķeļiem. Tad vai nu dzer derības, lai vēlāk rudenī dzertu kāzas, vai arī jāatliek cerības uz citu gadu:

Tēva tēva es, meitiņa,
Līdz Mārām, Miķeļiem;
Atnāks Māras, Miķeļīši,
Būšu tava vai nebūšu?

Kā redzams, Māras vārds nozīmē — Māte. Tātad Māras diena — Mātes diena. Tagad mēs Mātes dienu pēc ārzemju parauga svinam pavasarī — maija otrajā svētdienā. Senie latvieši tomēr rudenī atzinuši par labāku laiku Māras un Mātes daudzinašanai.

MIĶEĻI-APJUMĪBAS

Senajā laika skaitīšanas sistēmā Miķeļi iezīmē rudens saulgriežus, kad diena un nakts ir atkal vienādā garumā. Miķeļiem-Apjumībām tūlīt seko Dievaines jeb veļu laiks. Tad pēc Apjumību priecīgajām un jautrajām svinībām, Miķeļu tirgus skaļuma un līgavu derībām iestājas klusais veļu laiks.

Miķeļus (29. septembrī) sauc arī par Applāvībām jeb Jumja dienu. Rudens saulgriežu svinībās ir divas dažāda rakstura izdarības: saulgriežu svinības, kur galvenā loma ir Dievadēla Miķeļa klātbūtnē, un ražas novākšanas izdarības ar Jumja godināšanu. Sekojošā Dieva diena jau uzskatāma par veļu laika ievadītāju.

Miķelis dainās saukts par labu un bagātu vīru, arī par maizes tēvu. Līdzīgi Ūsiņam Miķelis rūpējas par zirgiem, bet viņa gādība sākas rudenī:

Kas tur spīdēj', kas tur mirdzēj'
Mana staļļa pakaļā?
Mikālītis zirgu dīda
Ar sidraba iemauktiem.

Miķelim ir arī bagāta sieva, kas atbrauc viņam līdzī:

Visi tek skatīties, kur atbrauca Jāņu māte.
Ko tur iešu skatītes no tā plika cilvēciņa:
Veci praki mugurā, kārkla vizes kājiņā.
Tad es iešu skatīties, kad atbrauks Miķelene:
Tai vizēs sudrabiņi par visām atmatām,
Tā atveda miežus, rudzus, trīs kārtām gausībiņu.

Miķelim kauj gaili, cep maizi, dara alu, un viņu pašu aicina dzīrēs:

Miķeļam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem,
Lai tas man jaunu gadu
Rudzus, miežus audzināja.

Jumis latviešiem ir auglības un svētības nesējs. Vārds "jumis" tulkojams divējādi: 1) senindiešu valodā atvasinājums "yama-h" nozīmē — sapārots, tātad — dvīnis; 2) vārda "jumis" atvasinājumi: senindiešu "yuvati" — piesiets; latviešu — jūmt, darināt jūmtu.

Jumja zīmes ir divas vārpas uz viena stiebra, uz viena salma; divi linu stiebri, kas saauguši kopā; ceriņu zieds ar vairākām, nekā parasts, ziedlapiņām.

Pēc senču ticējumiem Jumis ir mazs vīriņš, kuram "Miežu svārki, rudzu kreklis, apeniša cepurīte" vai "Rudzu vārpa, mieža vārpa aiz caunišu cepurītes". Jumim ir sieva, tāpat kā citiem gadskārtu teiksmju tēliem. Jumala palīdz briedināt labību tīrumā:

Jumīts veda Jumaliņu
Rudzu ziedā vizināt.

Vai arī:

Jumīts savu Jumaliņu
Ap tīrumu dancināja.

Ziemu, Jumis pavada klētī vārpu vainagā, ko meitas nopinušas no beidzamā plāvuma vārpām un glabājušas pie sienas pakārtu vai arī tīruma velēnā. Līdz ar dabas atmošanos arī Jumis ir nomodā par visām norisēm druvā. Rudzu ziedu laikā viņš vizina Jumaliņu, priecājoties par druvu un tīrumu auglību. Tiklīdz labībā metas vārpas, Jumis sev par mitekli izraugās divas vārpas vienā stiebrā. Šīs vārpas visi cītīgi meklē, jo tās nes laimi atradējam:

Eita visi nu uz lauka
Jumi ķert tīrumā;
Kas saķers rudzu Jumi,
Tam būs laime citu gadu.

Senāk Jumi sprauduši pie cepures, glabājuši naudas makā un iepinuši līgavas vainagā, lai jaunais pāris labi sadzīvotu. Kad meita atradusi Jumi, tad tā dziedājusi:

Nu ir laiks, nu ir laiks
Veciem puisiem precēties,
Es atradu divas vārpas
Viena stiebra galiņā.

Ja jauna plāvēja atrod Jumi — tad izies pie vīra; ja precēta — tad tai gaidāmi dvīnīši; ja atradēja ir saimniece — tai labi padosies lopi.

Kad atrod Jumi ar divām vārpām — tad to dod aitām, lai tās nestu pa pārim jērus.

Ikvienai labībai ir savs Jumis — savs rudziem un kviešiem, savs miežiem un auzām; arī liniem savs. Ja atrod riekstu Jumi, tad tas jāglabā makā, lai būtu daudz naudas.

Miķeļu-Apjumību pirmajā dienā ar dažādām svinīgām izdarībām tīrumā atstāto Jumi saņem un pārnes mājās. Jumis ir pēdējā labības sauja uz lauka, labības un druvas Dievs, kas šai pēdējā labības pudurī iemājo un nes saimniecībai laimi un veselību. Lai Jumis neizspruktu, pirms saime ķērusies pie izkaptīm, saimnieks ar saimnieci apstaigā pļaujamo lauku un trīs vietās sasiens kopā deviņas vārpas:

Bēdz, Jumīti, tec, Jumīti,
Nu nāk tavi ķērājiņi:
Nu nāk pati saimniece
Juma ņemti tīrumā.

Ja lauks robežojas ar kaimiņiem, tad pļauj tā, lai kopiņas veltos ar vārpām uz pašu sētas pusi, — tad svētība paliks pašu mājās.

Kad pļauja iet uz beigām, lauka vidū atstāj nelielu pudurīti. Tas nedrīkst būt druvas malā vai stūrī, katrā ziņā — vidū. Pudurītis tiek atstāts tik liels, lai visas vārpas varētu sasiest mezglā. Šo darbu uztic pašam saimniekam:

Bēdz, Jumīti, kur bēgdams,
Bēdz gubiņas galiņā;
Ja ne gubas galiņā,
Tad apcirkņa dibenā.

Atstāto Jumi pļauj visi, un, kad vārpas sasiestas mezglā, tās noliec pie zemes un noslogo ar akmeni, lai Jumis paliktu tīrumā un auglība atkal būtu nākamā gada ražā. Katrs plāvējs vēl paklusām izvēlas sev vienu stiebru un vēro, kādi kukainīši pa to rāpsies. Ja kāds kukainītis kāpj pa stiebru uz augšu un ielien sasējumā — tad vērotājs apprecēsies vai jau precētais iegādāsies sev kādu mājlopu. Pēc kukainīša rāpošanas ātruma nosaka notikuma gaitas ātrumu. Ja kukainītis ceļā apstājas — radīsies kādi šķēršļi, bet, ja tas, drusku pakāpies, atgriežas atpakaļ, — visas cerības vējā. Ja kukainītis sēd un nekustas — nekādu pārmaiņu nākamajā gadā nebūs. Reti gan gadās, ka no vārpu sasējuma izlien kāds kukainītis un pa stiebru norāpo zemē, — tad gaidāma lielāka nelaime. Šādi tiek zīlēts arī ar liniem.

Cituviet no pēdējā kūliša meitas nopin vainagu, ievijot arī divvārpas, un aiznes to mājās saimniecei jeb talkas mātei:

Nāc ārā, talkas māte,
Ko es tevim dāvināšu:
Tīra zelta Juma kroni
Sudrabiņa galviņa.

Saimniece to savukārt pakar istabā pie sienas vai arī novieto klēti rudzu apcirknī, kur tas glabājas līdz sējas laikam. Nākamajā gadā, kad saimnieks iet pirmo reizi sēt, viņš paņem līdzī arī vainagu un noglabā to tīrumā zem akmens vai arī no vainaga izberž graudus un izsēj tos kā pirmo sēklu.

Jumis tiek saņemts arī citādi. Piemēram, Jumi no pēdējā nenoplautā labības gabala ar aicināšanu un solījumiem iedabū saimnieka cepurē, apsedz ar saimnieces priekšautu un nes mājās uz klēti. Citur saimnieks aicina Jumi pavizināties pastalā, ko viņš velk apkārt tīrumam. Dažviet Jumi pušķo ar dārzā plūktām puķēm, ja tas atstāts uz lauka līdz Apjumību svinībām.

No katras labības, ko beidz plaut, nopin vainagu, un to glabā visu gadu, tad mājās vienmēr ir svētība.

Kad rudzi ir nopļauti, tad no rudzu vārpām nopin vainagu un noliek to līdz Ziemsvētkiem klēti, kur peles dzīvo. Ziemsvētku vakarā to no klēts izņem. Cik vārpu peles ir sagrauzušas — tik gadu būs labi rudzi.

Pēc pabeigta darba plāvēji nosēžas aplī un met izkaptis pār galvām. Ja tās sakrīt kopā — tad var cerēt, ka arī nākamajā gadā plāvēji būs kopā, bet, ja nokrīt katra atsevišķi, — tad netiks vairs kopā.

Miķeļu-Apjumību pirmās dienas izdarības beidzas ar mielastu un dejošanu laukā pie ugunskura.

Miķeļu-Apjumību otrajā dienā tiek rīkots svētku mielasts, kas sevišķi bagāts sakarā ar jaunās ražas ienākšanos. Apjumību mielastam saimniece cep Ipašu Jumja maizes klaipu. Saimnieks alus iesalam ņem graudus no katras sējamās labības. Vispirms no maizes klaipa pa gabalam nogriež saimnieks un saimniece, tad saimes ļaudis. Mielasta laikā notiek Miķeļa un Jumja daudzināšana ar dziesmām:

Griezna grieza rudzīšos,
Paipaliņa kūliņā;
Griez, Jumīti, maizes klaipu,
Lai griež skauģis akmentiņu.

Mielasts turpinās, apdziedot Jumi, talciniekus un jaunus ļaudis:

Kas grib labas, tīras auzas,
Lai sēj Jumim svētu rītu;
Kas grib labu mātes meitu,
Lai ņem, ļaudīm nezinot.

Pēc mielasta sākas rotaļas un dažādas izdarības, piemēram — cīņa ap steberi. Saimniece nodod barvedei steberi, kura izveidota no diviem āboliem, burkāna un puķēm, kas savērti stiprā diegā. Barvede, saņēmusi steberi, lielīgi staigā pa istabu, kaitina pušus un dzied:

Es mācēju baru vest
Un steberi parādīt,
Es bij' laba barvedīte,
Man bij' laba steberīte.
Puišiem nāsis izbadīju
Ar to āža steberīti.

Puiši mēģina barvedei steberi atņemt, bet meitas savukārt viņu aizstāv. Iesākas cīņa meitu un pušu starpā, līdz pēdējie ņem virsroku un iegūto steberi savā starpā sadala.

Mielastu beidzot, ļaudis vēl cits citam labu un pateicas Dievam un Mārai par devumu:

Paēduši, padzēruši
Pateicam Dieviņam,
Dieva galds, Māras maize,
Mūsu pašu sūra vara.

Miķeļu-Apjumību trešā diena ir Miķeļdiens. Miķeļi ir derību laiks. Jau no pavasara un visu vasaru puiši un meitas ir nolūkojuši sev nākamo dzīvesdraugu. Miķeļi tautā pieņemti par pēdējo laiku tai gadā, kad nolūkoto meitu var bildināt un dzert derības. Ja līdz Miķeļdienai precinieki nav sagaidīti, šīs cerības jāatliek uz citu gadu:

Meitas gaida Miķeļdienas
Kā saulītes uzlēcot;
Kādu veltu nu gaidīs —
Miķeļdiens pagājusi?

Svētkus noslēdz lielais Miķeļu tirgus. Miķeļu gadatirgū sabrauc lauku ļaudis ar rudens ražu. Sanāk arī jauni ļaudis, kas vasarā paspējuši viens otru nolūkot, un tagad dzer derības.

Miķeļi ir arī pēdējā pieguļas diena.

Pēc Miķeļiem-Apjumībām sākas Dieva dienas, Dievaines jeb veļu laiks. Tas ir mirušo piemiņas laiks, kad saimnieks ar saimi aicina sētā ciemoties savu mirušo piederīgo veļus un sarīko tiem mielastu. Lai gan nosaukums "velis" ir labāk pazīstams, dainās sastopami arī citi apzīmējumi: ilģis, lelis, urgucis, nauducis.

Kad mielasts sagatavots un galds rijā, pirtī vai istabā uzklāts, sveces iedegtas, mājas saimnieks aicina veļus viesoties un mieloties, nosaukdams mirušo vārdus. Veļus aicina saimnieks viens, vai arī piedalās visa saime. Saimnieks izsaka veļiem pateicību par labiem darbiem un palīdzību, kas saņemta no viņiem pagājušā gadā.

Pēc mielošanās veļus raida projām — atpakaļ uz veļu valsti:

Saņem nu, Veļu māte,
Visus savus urgucīšus,
Lai tie vairs neatnāk
Līdz citam rudenam.

Ēdieni

Galdautu Miķeļdienas svētku galdam izvēlas baltu vai dzeltenu. Var klāt arī nebalināta lina galdautu. Galdu rotā nelieliem labības kūlišiem, vārpu vainagiem, pilādžu zariem. Augļus var novietot tieši uz galda, apakšā paliekot rudens lapas, vai arī pītos groziņos. Vāzē var ielikt rudens ziedus — asteres, dālijas, miķelītes.

Miķeļos galdā liek dažādus plāceņus, svaigas gaļas ēdienus ar dārzeņu piedevām, brandžu vai pupstus (zirņi vai pupas, novārīti ar visām pākstīm), pladas (rupjas rudzu maizes plācenīši; ar pirkstu iespieda bedrites sviestam, pāri pārlika krējumu), alu. Kauj cūkas, jērus, gaiļus. Vāra arī zupu no aitas galvas, kuņģa, zarnām, plaušām un kartupeļiem.

Rupjais rudzu rausis

No rupjas rudzu maizes izveido apmēram 2 cm biezu un 20 cm garu mīklas kārtu. Virsū liek smalki

sagrieztu žāvētu speķi, sasmalcinātus sīpolus, pārkausa piparus. Pildījumu pārklāj ar otru mīklas kārtu, tā izveidojot mazu kukulīti. To nolīdzina, ar pirkstiem iespiež sānu rievās un cep maizes krāsni apmēram 45 min. Ēd karstu vai aukstu.

Dažos apvidos speķa vietā liek veselu notīrītu silķi.

Rupjas maizes plācenis

Rupjas rudzu maizes mīklu apmēram 1.5 cm biezumā liek uz ietaukotas plāts. Kad mīkla mazliet uzrūgusi, pārklāj ar smalki sagrieztu speķi, kuru iepriekš sajauc ar sasmalcinātiem sīpoliem, pipariem. Virs speķa kārtas klāj biežpiena masu, kuru pagatavo šādi: biežpienu labi samīca, pieliek sāli, ķīmenes, izkausētu sviestu, olas un tik daudz skābā krējuma, lai biežpienu varētu viegli uzziest uz speķa. Plāceni cep maizes krāsni apmēram 20 min. Ēd aukstu.

Zupa

Zupu vāra no aitas galvas, kuņģa, zarnām, plaušām, kartupeļiem.

Galvai un kājām ugunī nosvilina vilnu, ar nazi nokasa ogļu paliekas, nomazgā, mērcē aukstā ūdenī 4—6 stundas, ūdeni vairākkārt apmainot, pēc tam galvu pārcērt, izņem smadzenes, nomazgā. Kuņģi un zarnas gareniski pārgriež, iztīra, nomazgā, mērcē aukstā ūdenī 2—3 stundas, noplaucē verdošā ūdenī, sagriež sīkākos gabalos. Sagatavotos produktus liek katlā, pārlej ar aukstu ūdeni, pieliek sāli, uzvāra, noputo, pieliek sīpolu, ķiploku, vāra 30 min uz lēnas uguns. Tad pieliek gabaliņos sagrieztus kāļus, vāra, kamēr tie pusmīksti, pieliek sagrieztus kartupeļus, vāra. Zupai jābūt ar dzidru buljonu, pabiezai. Gatavai pieliek sasmalcinātus zaļumus.

Ticējumi un laika paredzējumi

- Līdz Mārtiņiem vajag visu novākt — tad sniega vārti vaļā.
- Miķeļu rītā nav jākuļ — tad peles nāūsās un, kur dzird kuļam, tur aiziet ziemā dzīvot.
- Miķeļa dienā nedrīkst no meža nest mājās — tad žurkas un peles apstāj.
- Miķeļa dienas vakarā jāraugās, lai govīs nenes mājā aiz lūpas zāļu kušķīti — tad ienes mājā badu.
- Ja Mikālī vēl ozoliem zīles — būs dziļi Ziemsvētki.
- Ja priekš Miķeļiem lapas nobirst — priekš Jurgiem ziedēs ievas.
- Ja lapas nobirst pirms Miķeļiem — būs silts un agrs pavasaris, ja pēc — vēls un auksts.
- Ja Miķeļa diena un nakts ir migļaina — būs laba vasara; ja sausa un auksta — slikta vasara.
- Cik nedēļas pirms Miķeļiem koki nodzeltē — tikpat nedēļas pirms Jurgiem zāle dīgs.
- Ja dzērvēs aiziet pirms Miķeļiem — 9 dienas pēc Miķeļiem būs sniegs.
- Ja bērzi nodzeltē pirms Miķeļiem — nākamajā gadā būs labi mieži.
- Ja kāpostus skābē Miķeļa dienas nedēļā — tie labi stāv, bet ir rūgti.
- Ja Miķeļos vilnas cimdā ieliek karstu ķieģeli un ar to ieberzē jauniem zirgiem zobus — tie aug stipriem zobiem un veselīgi.

MĀRTIŅI

Senajā latviešu gadskārtā Mārtiņi (10. novembrī) iezīmē rudens beigas un ziemas sākumu. Tas ir laiks, kad jābeidz visi rudens darbi, jānokuļ labība, jāapar zeme. Ja pēc Mārtiņdienas zemi vēl ar — nākamajā gadā nav gaidāma nekāda raža, jo zemes atpūtu vairs nedrīkst traucēt.

Ar Mārtiņiem beidzas pieguļas laiks; arī lopus vairs nelaiž ganos. Ja to dara vēl pēc Mārtiņiem — zirgus un govīs plēš vilki, kam šai dienā atļauts darīt, ko vien grib.

Līdz Mārtiņdienai nokauj arī paredzētos lopus, un kopā ar apkūlībām dzer cūku bēres. Pēc pabeigtiem darbiem dzīrēs nāk pats Dieviņš:

Miļš Dieviņš mums vaicāja,
Kādu godu mēs dzeram:
Mēs dzeram cūku bēres,
Miežu, rudzu apkūlības.

Kas tad ir Mārtiņš? Pēc viena no skaidrojumiem, Mārtiņš stājies senākā Miesmeša vietā, jo pēdējais ir "rudens vīrs", kad kauj cūkas un žāvē gaļu.

Bieži Mārtiņu min kopā ar Ūsiņu: ko Ūsiņš pavasarī ir iesācis — to Mārtiņš rudenī nobeidz. Abi ir zirgu un bišu sargātāji, abiem viņiem ziedo gaili.

Pēc ticējumiem tas notika tā. Saimnieks aiznesa gaili uz zirgu stalli, nostājās pēc kārtas pie katra zirga un apcēla gaili visapkārt pret Sauli, nevis pa Saulei, lai nepiemestos kāds ļaunums. Kad tas bija izdarīts, saimnieks nokāva gaili, turēdams to pār sieku ar auzām un turpat arī iztecinādams asinis. Auzas ar asinīm iebēra silē, lai visi lopi dabūtu ēst. Ar gaiļa asiņaino galvu un kaklu apzieda stalla stenderes, bet uz durvīm uzvilka krustu. Tad gaili izvārija vai izcepa, paņēma plāceni, krūzi ar alu,

aiznesa visu atpakaļ uz stalli un nolika tur uz plaukta. Nākamajā rītā, pirms gaismas, saimnieks un mājas puīši sanāca stallī un turpat arī gaili un plāceni apēda. Tāpat darīja saimniece lopu kūtī, tikai tur kāva nevis gaili, bet vistu, un notiesāja to ar mājas meitām:

Mārtiņam gaili kāvu
Deviņiem cekuliem:
Tas baroja, tas sukāja
Manus bērus kumeliņus.

Pēc ticējumiem Mārtiņš reizi gadā atjāj ar zirgu aplūkot sētas un laukus. Mārtiņu pavada Mārtiņbērni, nesot sētām, laukiem un lopiem svētību un auglību.

Līdzīgi Miķeļiem, kas apvienoti ar Apjumībām, Mārtiņi svinēti vienlaikus ar Apkūlībām. Mārtiņi iekrīt bagātā laikā, tāpēc galds ir bagātīgi klāts, netrūkst ēdienu un dzērienu: vistas un cūkas gaļa, pīrāgi, baltmaize, kaņepes, mizā cepti kartupeļi, putraindesas, rauši, biežpiens. Mārtiņa pārziņā ir bites, tādēļ galdā ir saldaiss medalus ar medus plāceni:

Ko, bitīt, tu darīji
Visu garu vasariņu,
Ka Mārtiņa vakarā
Galdiņš medu neredzēja?

Tagadējā tradicionālā Mārtiņa zoss latviešiem nebija cieņā. Tā saistīta ar leģendāro Tūres bīskapu Mārtiņu. Leģenda stāsta: kad Mārtiņu gribējuši iecelt par bīskapu, viņš paslēpies zosu kūtī, bet tās gāginādams viņu nodevušas.

Ar Mārtiņiem sākas budēļos iešana, kas turpinās visu ziemu līdz pat Meteņiem. Gaismā tiek celtas garajos vasaras vakaros pagatavotās maskas, bet saimnieki gādā, lai atnākušie Mārtiņbērni, budēji, ņekatas, čigāni varētu priecāties un mieloties līdz ar mājiniekiem. Budēļu vidū parasti redzama garā sieva, mazais vīriņš, kaza, dzērve, lācis, vilks, labības statiņš u.c. Tiem Mārtiņbērniem, kuriem maskas neļauj iebaudīt no galda, iebāž ēdamo maisā, kuru tie nēsā sev līdzī:

Nedod, Dievs, tādu dienu,
Kāda diena Mārtiņam:
No ciemiņa ciemiņā,
Gaiļa nasta mugurā.

Mārtiņtēvs, zinādams, kas katrā sētā ir slikts un kas labs, vainīgos norāj un pamāca, kā dzīvot tālāk:

Mārtiņš rāja sābru māti
Mārteniša vakarā;
Ko nedeļa darbeniekiem,
Ko tie bija pelnījuši.

Mārtiņbērni, kaut arī diezin kā uzņemti, tomēr mēdz "zagt" visu, kas pagadās pa rokai:

Lūdzama, māmiņa,
Laid mani iekšā,
Nezagšu adatu,
Ne ilēniņa.
Susekli zagšu,
Tā man vajaga:
Ķekatu bērniem
Pinkainas galvas.

"Nozagtās" lietas nobēdzina kaut kur mājas tuvumā, lai vēlāk tās var atrast.

Tā kā Mārtiņi pieder pie svinamām dienām, kas jāsvētī, tad šajā dienā nedrīkst strādāt, jo visi lauku darbi ir pabeigti. Mārtiņvakarā nedrīkst arī adīt — tad aitam būs ragaini jēri; nedrīkst skalus lauzt, lai aitas nelauztu kājas.

Taču visi prieki reiz beidzas. Arī Mārtiņi:

Visi saka, visi saka:
Mārtiņdiena, Mārtiņdiena;
Kad varētu Mārtiņdienu
Aiz ausīm noturēt!

Ēdieni

Mārtiņos klāj baltu galdautu, jo tuvojas ziema; rotā baltām svecēm un mārtiņrozēm.

No ēdieniem Mārtiņdienā taisīja bumbas jeb pītes no zirņiem, pupām, kartupeļiem un kaņepēm, ko visu sagrūda piestā un saspieda bumbās. Jātaisa desas, lai cūkas labi barotos.

Mārtiņgaldā liek ceptu gaili vai vistu ar piederām — sautētiem burkāniem un zirņiem; ēd arī sautētas aknas un sirdi, putraindesas, kāļus, mizā

ceptus kartupeļus, zirņus, biezpienu, sviestu, kaņepes, speķa raušus, rupjo kviešu miltu plāceņus un medus rausi, ābolus; no dzērieniem — medalu.

Putraimu desas

1 kg putraimu, 3,5 l ūdens, 1,5 l cūkas asiņu, sāls, pipari pēc garšas, 2 sīpoli, 200 g cūku tauku, cūkas zarnas.

Nomazgātus putraimus liek vārties aukstā ūdenī, pievieno sāli un vāra pusmīkstus. Tad pieliek cūkas taukus, sasmalcinātus sīpolus, ja vēlas, arī mazliet ķiploku, tauku grauzdumus un mazliet uzsildītu, izkāstu asiņu. Putraimu desas pilda tievajās cūkas zarnās, piepildot apmēram $\frac{2}{3}$ no visas zarnas tilpuma. Pēc nosiešanas liek vārties karstā ūdenī, vāra apmēram 10 min, kamēr iedurot vairs neparādās sarkana sula. Gatavas desas lēni atdzesē siltās telpās. Pirms pasniegšanas putraimu desas cepeškrāsnī vai uz plīts apcep taukos un pasniedz ar brūkleņu ievārījumu un vārītiem vai ceptiem kartupeļiem.

Medus rausis

1 kg rupjo kviešu miltu, $\frac{1}{2}$ l piena, 150 g sviesta, 150 g cukura, $\frac{1}{2}$ paciņas rauga; pārklājumam — 200 g medus, 200 g sviesta, 200 g riekstu kodolu, 2 olas.

Pienu, sviestu, naža galu sāls un cukuru sasilda līdz 30 °C, tad miltos iejauc pamīkstu mīklu. To uzraudzē, izveido apaļus plāceņus apmēram 1—1,5 cm biezumā, liek uz plāts, vēlreiz uzraudzē un pārklāj ar šādi veidotu masu: medu un sviestu uzvāra, mazliet atdzesē un sajauc ar sasmalcinātiem riekstiem un olām.

Pasniedz veselu; ēd ar pienu.

Medalus

500 g iesala, 10 l ūdens, 100 g rauga, medus — pēc garšas, 0,8—1 kg cukura.

Uzvāra ūdeni, pieliek iesalu un cukuru, atdzesē līdz 30 °C, tad pieliek siltā ūdenī izkausētu raugu un siltā vietā uzraudzē, kamēr cukurs vairs nav jūtams. Tad dzērienu stipri atdzesē, pirms likšanas galdā pievieno medu.

Ticējumi un laika paredzējumi

- Mārtiņa dienā lācis uzmeklē un apēd tādas taukas zāles, no kurām drīz aizmiegs un visu ziemu negrib ēst. Viņš ceļas augšā tikai kāpostu Māras dienā.
- Melderiem jāsvētī Mārtiņa vakars — tad dzirnavas atpūšas.
- Mārtiņa un Katrīnas dienās jāmin mīklas, lai aug gari lini.
- Mārtiņa vakarā jāpieberž istabas sienas ar sūnām, lai ziemā turētu siltumu.
- Ja Mārtiņbērni atnesuši dzīvu zosi un dod to saimniecei — tā nevar atteikties ņemt pretī, jo tad nosprāgst visas vistas.
- Mārtiņa vakarā meitām, gulēt ejot, jānomet istabas vidū brunči; kas tos pa sapņiem pacels — tas apprecēs.
- Mārtiņš taisa tiltus, Katrīna ārda: pa Mārtiņiem salst, pa Katrīnām kūst. Veci ļaudis saka — tad Katrīna ar Mārtiņu precoties.
- Kad Mārtiņi ir cieti — tad Katrīnas un Andreji ir slapji.

- Ja Mārtiņa dienā salst — ap Ziemsvētkiem būs silts laiks.
- Ja Mārtiņa diena ir jauka un skaidra — ziemā būs liels sals.
- Ja ap Mārtiņiem treknas zosis — nākamajā gadā būs bagāta olu raža.
- Ja Mārtiņos zosis pa ledu iet — Ziemsvētkos tās peldēs pa ūdeni.
- Ja Mārtiņos jūmti ir sniegā — būs gara ziema.
- Ja Mārtiņi miglaini — būs silta, mīksta ziema.
- Ja ap Mārtiņiem ir skaidras Mēness naktis — būs skaidrs siena laiks.
- Ja ap Mārtiņiem kokos vēl zaļas lapas — nākamgad ap Vasarsvētkiem to būs maz.
- Ja Mārtiņos kokos ir sarma — nākamgad būs daudz dārza augļu.
- Ja līdz Mārtiņiem var art — nākamgad tikai pēc Vasarsvētkiem varēs sēt.

ZIEMSVĒTKI

"Ir brīži, kad cilvēks vairās no gaismas — tam jānokāpj sevī vistumšākajos dziļumos, lai tiktu skaidrībā ar sevi un pasauli. Tādas ir arī priekšsvētku ziemas dienas: tās saplok blāvā krēslībā, lai pēkšņi uzziedētu Ziemsvētku brīnuma gaismā. Un, pieminēdami šīs debesu gaismas atgriešanos, mēs aizdedzināsim sev apkārt sveces un prieku."

Veronika Strēlerte

Ziemas saulgriežos, kad visdziļāko tumsu uzvar gaisma un dienas atkal kļūst garākas, latvieši svin Ziemsvētkus. Šie baltie svētki ar sveču mirdzumu un dāvanām mīļi ne tikai bērniem, bet arī pieaugušiem. Šiem svētkiem nav Lieldienu skaļuma un Jāņu draiskulību, bet tos mīļus dara baltais klusums un miers, kas mīt dabā.

Ziemsvētki ir saulgriežu un Dieva piedzimšanas svētki:

Ziemašvētki, Liela diena,
Tie Dievam lieli svētki:
Ziemašvētkos Dievs piedzima,
Lieldienā šūpli kāra.

Ziemsvētku svinību personificējumi — četri brāļi Ziemašvētki — dainās bieži saukti par Dievadēliem. Lai gan Ziemsvētku izskats dainās nav minēts, izcelta to bagātība, kas līdz ar viņiem atnāk sētā:

Sen gaidīju, nu atnāca
Tie bagāti Ziemašvētki;
Ziemašvētki atbraukuši
Rakstītām kamanām.

Jau labu laiku pirms Ziemsvētkiem ļaudis sāk tiem gatavoties, apkopdami sētu un istabu. Telpas rotā ar dažādiem puzuriem, saulītēm un putniem. Pušķojumiem var lietot salmenes, smilgas, viršus, niedres, rudzu un kviešu salmus. Izmantot var arī egļu skujuas un paeģļu zarus, putnu spalvas, skaliņus, ēveļu skaidas, putnu čaumalas.

Bagātība un pilnība valda šais svētkos, tajos netrūkst raksturīgo ēdienu un dzērienu. Šeit var minēt grūdeni, kūķi jeb koču, zirņus, pupas, nevārītus, tikai uzbriedinātus un mazliet padiedzētus graudus, kas satur lielu dzīvības spēku; desas (gadskārtu simbols, jo abi gali, apmetuši likumu, atkal sastopas), cūkas šņukuru (simbolizē arklu), biguzi.

Ziemsvētkos ir arī gada beigas, kad saimnieks izmaksā kalpiem vasarā nopelnīto algu:

Saiminiek, svētki nāk,
Sēsties galda galiņā:
Dod kalpam kalpa tiesu,
Kalponei kalponītes.

Ziemsvētkus ļaudis gaida ar nepacietību. To greznība tiek pienācīgi apdziedāta, sevišķu uzmanību pievēršot kamanām un kumeļiem. Visnepacietīgāk Ziemsvētkus gaida bērni:

Ziemassvētki sabraukuši
Rakstītām kamanām.
Tekat, bērni, saņemmat
Basajām kājiņām.

Viena no raksturīgākām Ziemsvētku tradīcijām ir bluķa vilkšana. Šim nolūkam jau iepriekš nocērt lielu ozola bluķi, kuru bluķa vakarā velk no vienas sētas otrā pa dažādām vietām, sevišķi tur, kur gadījušās likstas un nelaimes. Kad bluķi sadedzina, tam līdzī sadeg visas gada neveiksmes, ļaunumi un bēdas. Bluķa velšana atgādina Saules kustības un tā sadedzināšana — gaismas uzvaru pār tumsu un līdz ar to Saules un siltuma atgriešanos dabā.

Vakarā, Ziemsvētku dziesmas dziedot, viesos sagaida pašu Dievu. Svētkiem par godu velk jaunu kreklu, bet matus nesukā, lai lopi nesprāgst. Pēc Dieva daudzinašanas seko mielasts. Ziemsvētkos līdz pusnaktij jāpaēd deviņas reizes, lai būtu bagātība mājām, tikai pirkstus nedrīkst nolaizīt, citādi tos bieži sagriežīs. Ziemsvētku mielasts aizņem lielu daļu vakara, un dziedāšana turpinās arī pie galda:

Kādu dziesmu dziedāsim
Ziemassvētku vakarā?
Pīrāgam, nabagam,
Abi gali nodeguši.

Ziemsvētku vakarā neiztiek bez zilēšanas. No svina vai sveču taukiem lej laimes. Ielejot izkausēto svinu vai taukus aukstā ūdenī, rodas īpatnēji veidojumi, kurus mēģina iztulkot un paredzēt laimi nākamajā gadā:

Sanākat, jaunas meitas,
Šovakar laimes liet:
Man iedeva vecais tēvs
Bikšu pogu riekšaviņu.

Bluķa vakarā istabā ienes miežu graudus un gaili. Graudus nober vairākās kaudzītēs, no kurām katra meita izvēlas savu. Pie kuras kaudzītes gailis iet graudus knābt — tā meita pirmā izies pie vīra.

Meitas iet tumsā no augļu kokiem lauzt zariņus. Kurai jauns zariņš — tai būs jauns vīrs bez mantas; kurai apsūnojis — tai bagāts vīrs; kurai pusnokaltis — tai pusmūža; apsūnojis un nokaltis zariņš sola vecu un bagātu vīru.

Ja Jāņu naktī bijis novīts deviņreiz deviņu puķu vainadziņš, tad, liekot to Ziemsvētku naktī galvā, sapnī var redzēt savu mīļāko — tas nāks vainagu nost ņemt.

Vasarā pītos vainagus var mest eglē; pēc cik mēnešiem vainags ieķersies — pēc tik gadiem meitu vedīs.

No kaudzes velk žagarus: ja tas ir kupls un taisns — līgavainis būs vesels un bagāts; ja mazs un liks — būs slims un nabags.

Var iet arī kūtī aitas ķert: ja tumsā pirmo noķer aunu — tad nākamo rudeni būs kāzas.

Jaunai meitai jāizslauka istaba, jānes mēsli ārā un jāizber. Pašai jānostājas tiem virsū un jāklausa: no kuras puses dzird suņa riešanu — uz to aizvedīs.

Meitas nes malku uz istabu; ja pagales pa pārim — tad drīz apprecēsies.

Meitas sver kaķi:

Jaunas meitas kaķi svēra
Ziemassvētku vakarā;
Ja svērs kaķis puspodīņa,
Vedīs meitas šoruden.

Ziemsvētku vakarā jāj uz slotas kāta ap cūkkūti. Pēc tam piesit ar kātu pie durvīm. Kuram kuilis atrukšķ pretī — tas tai gadā apprecēsies.

Gulēt ejot, kājā jāatstāj viena zeķe; kas sapnī nāks zeķi vilkt — tas apprecēs.

Ziemsvētku vakarā nomazgā muti un nenoslaucijies iet gulēt. Pie gultas noliek divieli un ūdeni. Kas gulētājam sapnī mazgājas un divieli slaukās — ar to apprecēsies.

Baltu kreklu apvilkušas, meitas iet uz ezeru pie āliņģa un tur apmērcē vienu piedurknes galu. Kurai sapnī kāds nogriež šo piedurkni — tā nākamajā gadā svinēs kāzas.

Zem traukiem uz galda saliek maizi, atslēgu, gredzenu, naudu, smiltis un tad ļauj katram paņemt savējo. Kas izvelk maizi — būs pārticis, atslēgu — kļūs par saimnieku, gredzenu — apprecēsies, naudu — kļūs bagāts, smiltis — mirs.

Ja meita vai puisis apsēžas aizsietām acīm un uzmin, kas tam pieskaras, — tad drīz apprecēsies.

Meitas Ziemsvētku vakarā liek sāls graudiņu uz dzirnavām: ja rītā tas ir izkūsis — licēju togad izprecēs; ja ne — viņai vēl jāgaida.

Puišiem jāiemēre rokas āliņģī, pēc tam, atpakaļ neskatoties, jāpārnāk mājā un, ne ar vienu nerunājot, tūlīt jāliekas gulēt, turot rokas zem mutes, — tad naktī nāks ligava klēpī sēdēt.

Īlodā jāielej ūdens, jāiepilina divi pilieni sveču tauku un jāsamaisa. Ja pilieni saiet kopā — pāris precas; ja ne — šķiras.

Daudz ir ticējumu, kas saistās ar cilvēku veselību un mūža ilgumu.

- Ziemsvētku vakarā jāskrien basām kājām trīs reizes apkārt mājai, lai nesāp zobi.
- Jāj uz krukā pie cūkkūts durvīm un saka: "Labvakar, lielmāt!" Ja cūka atrukšķ, tad ilgs mūžs, ja ne, tad drīz jāmirst.
- Velk sienu stiebriņus, kas atrodas uz galda, pārsegti ar galdautu. Kurš izvelk garāko — visilgāk dzīvos.
- Mājinieki noplēš no vienas pagales vienādus skaliņus, pēc tam tos iesprauž zemē un katrs savu aizdedzina. Kuram skaliņš visātrāk izdeg — tas pirmais mirs.

Vēlāk radusies arī tradīcija, eglīti dedzinot, katram izvēlēties savu svecīti un vērot, kuram visilgāk tā degs.

Neatņemama Ziemsvētku sastāvdaļa ir budēji jeb ķekatnieki. Iesākusies Mārtiņos, budēļos iešana turpinās līdz Meteņiem. Ķekatnieki, dažādās maskās tērpušies, iet no viena ciema uz otru, lai nestu tur

svētību un aizraidītu prom ļaunos garus. Tāpēc ķekatniekus visur labprāt uzņem un tos pacienā. Ķekatu pamielošanai tiek cepta Ziemsvētku maize:

Izcepu kukuli
Četriem stūriem:
Tas bij ķekatu
Mielastiņš.

Masku gājienos neiztiek bez "jaunā pāra". Par brūti parasti pārģērbjas kāds dūšīgāks vīrs, brūtgānam savukārt jābūt sīkai sievietei. Tādā gadījumā pārējie pilda vedēju un kāzu viesu lomas. Arī čigāns parasti nāk ar visu saimi. Viņš noteikti centīsies iztirgot savu ķēvi. Pa to laiku čigāniete zīlē, bērni dancos. Bieži viņiem līdzi ir lācis, kas kārtīgi jāizdīda un jāizvadā pa malu malām, lai no visiem kaktiem izmēztu slimības un ļaunumu. Bieži redzamas arī citas maskas — vilks, kaza, dzērve, zirgs, kā arī priekšmeti (siena kaudze, labības kūlis).

Ķekatu baru vada barvedis jeb budēļu tēvs, kam līdzi ir sieva jeb budēļu māte. Budēļu tēvs arī ievada pirmās sarunas ar mājas saimnieci. Budēji, ārā stāvēdami, ir nosaluši:

Lūdzama, māmiņa,
Laid bērņus iekšā:
Ķekatu bērņiem
Kājiņas salst.

Tad saimniece aicina budēļus iekšā. Budēļu tēvs apjautājas saimniecei, vai rauši izcepti, saimniekam — vai alus ir salds un vai nevēlas mainīt zirgiem. Bērņiem budēļu tēvs atgādina, lai tie ir rātņi un mācās grāmatu. Viņš apskatās, vai meitas istabu tīri izslaucījušas, vai galdus labi nomazgājušas. Arī bļodām un karotēm jābūt tīrām. Puišiem jāgādā, lai pinekli, auklas un groži novīti, vīzes nopītas un malka sacirsta. Budēļu tēvs raugās, lai visur būtu spodrība un tīrība. Nepaklausīgos un slinkos budēļus tēvs pārmāca ar savu riksti:

Budēļiti, tēvainīti,
Izper manu vedekliņu:
Slinka mana vedekliņa,
Nevērpj linu pakuliņu.

Parasti mēdz teikt: ja no budēja nedabū pēriena — nākamo vasaru ēdīs dunduri un odi. Un, ja arī no šāda pēriena vairījās, tā bija tikai

izlikšanās. Ikviens šo pērienu tomēr gaidīja. Arī mazu bērnu pāršanā bieži vien saskatāma dažādu ļaunumu atvairīšana:

Šaut, māmiņa, mani mazu
Ar vītola žagariņu,
Lai es augu tik lokana
Kā vītola žagariņš.

Budēļu mātes galvenais uzdevums ir kāršu likšana un rokā zīlēšana. Kā jau parasti latviešu godos un svētkos, arī budēļos skan apdziedāšanās dziesmas:

Saimniekam pieci puīši,
Visi pieci cepļa guļas;
Jānis visu raženājis
Pašā cepļa dibenā.

Vai arī:

Budēli, tēvaini,
Tev garš deguns:
Visu gaļu sakāri
Deguna galā.

Tad budēļus pacienā. Tradīcija prasa, lai budēļi paši uzstātos un prasītu savu daļu:

Māmiņa, māmiņa,
Dal' vecu tiesu:
Kukuli maizes,
Kann' alutiņa!

Labā budēļu pacienāšana dod cerību sagaidīt svētību sētā. Paēduši un padzēruši budēļi pateicas saimniecei un atvadās, lai ietu uz citu sētu, solidamies atkal atgriezties nākamo gadu.

Ziemsvētkos dažādiem līdzekļiem apkaro ļaunos garus. Te noder sērmūkslis, pīlādzis, bucene jeb pucene, kas ir vecs burvestību koks. No tā baidās raganas un skauģi.

No sērmūksļa koka Ziemsvētku vakarā pagatavo mazu krustiņu, to nes uz rudzu lauku un paslēpj zem sniega, lai nākamajā gadā būtu labi rudzi.

Tāds pats burvestības koks ir apse. Ar apses malku dedzinātas raganas, tāpēc to sauc par raganu malku. No apses koka pagatavots Kristus krusts, tāpēc apsi uzskata par svētu.

Ziemsvētku nakti puišiem jāiet uz mežmalu un jāsievē nūjiņas mežā — tad vasaru vilki nenāk aitas plēst.

Bluža vakarā jāuziet kalnā un jāsievē nūjas mežā, lai nākamajā gadā būtu laba raža.

Ziemsvētku vakarā uz kūts durvīm jāuzvelk krusts, lai raganas lopus neapbur. Tāpat uz citām durvīm jāuzvelk trīs krusti, lai ļaunums neienāk mājās. Bērniem basām kājām jāapskrien visas ēkas un uz katras jāuzvelk krusts. Kurš pirmais tiek pie istabas durvīm — tas tai gadā ir vislaimīgākais.

Ziemsvētku rītā aizvien kāds cenšas iziet no mājām, pirms nav ienācis kāds svešs cilvēks, — citādi pēdējais atnes nelaimi.

Ļaudis pavada Ziemsvētkus, tāpat kā citus gadskārtas tēlus, pār kalnu, lai atkal sagaidītu tos citu gadu:

Paldies saku Dieviņam,
Nu atnāca Ziemas svētki;
Dievs lai dod veselību
Lieldienu sagaidīt.

Ēdieni

Ziemsvētku galdam klāj linu galdautu, rotā mētrām, skujām, priežu un egļu zariem, sausiem ziediem. Galda dekorējumu var papildināt ar gliži sakārtotiem augļiem.

Ziemsvētku galdā liek žāvētu cūkas galvu, ceptas cūkas ribiņas, šķiņķi, desas likumus, zirņus, pupas, speķa pīrāgus, zirņu pikas, ceptus ābolus, pienu, alu.

G r ū d e n i s

Cūkas galvas pusi vāra kopā ar miežiem, pupām un pelēkajiem zirņiem.

Vai arī: žāvētu cūkas galvas pusi pārlej ar aukstu ūdeni, pieliek nomazgātas grūbas (apmēram 300 g) un vāra, kamēr gaļa mīksta. Virai pieliek sagrieztus kartupeļus un, ja vajadzīgs, pielej vēl ūdeni. Virai jābūt krietni biežai.

K o č a

300 g grūbu, 200 g žāvēta speķa, 75 g sīpolu, 2 l ūdens, sāls pēc garšas.

Grūbas uzber uz sausas pannas un maisot apgrauzdē brūnas. Tad katliņā ieber vienu kārtu grūbu, pārliet smalki sagrieztu un ar sīpoliem saceptu speķi, tad atkal grūbas un speķi, nobeidzot ar grūbām. Visu pārlej ar karstu ūdeni un sautē krāsni. Gatavai kočai jābūt irdenai un pilnīgi sausiai.

S k l a n d u r a u š i

250 g rupjo rudzu miltu, apmēram $\frac{1}{2}$ glāze ūdens, 250 g kartupeļu, 25 g sviesta, 2 tējkarotes skāba krējuma, $\frac{1}{2}$ ola; pildījumam — 400 g burkānu, 40 g sviesta, 1—2 ēdamkarotes skāba krējuma, 1,5 gab. olas, cukurs pēc garšas.

No rupjiem rudzu miltiem, ūdens un sviesta pagatavo stingru mīklu. To plāni izveltnē un izspiež apaļas ripas, katrai uzloka 1 cm augstu maliņu. Šādi pagatavotus sklandu raušus liek uz ietaukotas plāts un piepilda ar plānu kārtiņu kartupeļu masas un daudz biežāku kārtu burkānu masas. Kartupeļu masas pagatavošanai kartupeļus izvāra, saspaida, pieliek sāli, izkausētu sviestu, skābu krējumu un olu. Burkānus sagatavo tāpat, tikai sāls vietā liek cukuru. Sklandu raušus cep tik ilgi, kamēr rupjā mīkla ir pilnīgi sausa un burkāni apcepuši gaiši brūni. Ēd aukstus ar medu un pienu.

M i k l ā c e p t s ž ā v ē t s š ķ i ņ ķ i s

Ja šķiņķis ļoti sāļš, pirms gatavošanas to nomērcē. Ar visu kaulu sāļštam šķiņķim pēc mērcēšanas kaulu izgriež un šķiņķi stingri notin, lai izcepušu varētu labāk sagriezt. Mīklu šķiņķa aplikšanai sagatavo no rupjiem rudzu miltiem un ūdens — ūdenī iemīca tik daudz rudzu miltu, lai mīkla būtu

bieza. Viena vidēji liela šķiņķa aplikšanai mīklas pagatavošanai ņem apmēram $\frac{3}{4}$ l ūdens, kurā iemīca 600—800 g rudzu miltu. Samīcītu mīklu apmēram $\frac{1}{2}$ cm biežā kārtā apliek visapkārt šķiņķim un cep 2—4 stundas. Gatavam šķiņķim, vēl siltam, noņem mīklu un labi atdzesē.

B i g u z i s

Nobriedušu rupju rudzu maizi salauž gabaliņos un pārlej ar ūdeni, kurš saldināts ar medu; medu var sajaukt arī ar saspīestām dzērvenēm, kas atšķaidītas ūdenī.

Ticējumi un laika paredzējumi

- Pirmajā Ziemsvētku dienā nedrīkst staigāt no vienas mājas uz otru — tad lopi noēd labību.
- Lai naudas nekad netrūktu, Ziemsvētkos nedrīkst visu naudu izdot.
- Lai būtu daudz naudas, Ziemsvētku vakarā melns kaķis jānes ap baznīcu.
- Ja Ziemsvētkos un jaunā gada naktīs ir skaidrs zvaigžņots laiks — tanī pavasarī skrien labi teļi, jēri un sivēni.
- Kas nākotni grib zināt, tam ap pusnakti jānosēstas zem zirgu siles, — tad zirgi runāšot un nākotni atklāšot.

- Ziemsvētku naktī nedrīkst iet uz cūku kūti — var pārvērsties par sivēnu.
- Aitu kūtī jānoliek raibu cimdu pāris — tad jēri labi padodas.
- Ja Ziemsvētku naktī sniegs vizuļo — labi padosies mazie lopiņi.
- Lai zinātu, kas nākamajā gadā katrā mēnesī notiks, jāievēro, ko no Ziemsvētkiem līdz Triju kungu dienai katru nakti sapnī redz; pirmo Ziemsvētku nakts sapnis piepildās janvārī, otro — februārī utt., Triju kungu dienas nakts sapnis piepildās decembrī.
- Ziemsvētku priekšvakarā jāņem glāze, jāizrauj savs mats un jāiever zelta laulības gredzenā. Pēc tam jāiedomājas kāda vēlēšanās. Gredzens jātur tik ilgi, kamēr tas sit pa glāzes malām. Ja nesit — nodomātais piepildās tanī pašā gadā.
- Ziemsvētku vakarā meitas noauj labās kājas kurpi un ieliek mazgājamā traukā. Tad trauku krata uz augšu; kuras meitas kurpe izlec vispirms no trauka — tā pirmā tiks izprecēta.
- Ziemsvētku naktī svešinieks nav jāpatur mājā.
- Ja Ziemsvētkos mājā pirmais svešais ienāk vīrietis — nākamais gads būs laimīgs, ja sieviete — nelaimīgs.
- Ja Ziemsvētkos redz kaķi uz krāsns izstiepušos guļam — nākamajā vasarā būs jauka diendusas gulēšana koku pavēnī.

- Ja Ziemsvētkos redz kaķi istabā dzīvas mušas ķeram — nākamajā vasarā var sagaidīt daudz sienāžu un blusu.
- Mazi bērni nedrīkst zirņus ēst — tad utis aug galvā.
- Ziemsvētkos nes uz riju maizi un šķīvi ar gaļu un noliek to uz krāsns, lai netrūktu labības, miltu un maizes.
- Vajag ēst zirņus — tad būs daudz naudas.
- Jāēd pūces bērni, t.i. — pinkās sagrūsti zirņi ar kaņepēm.
- Ja pa Ziemsvētkiem logos mirdz ledus puķes — nākamajā gadā būs laba augļu raža.
- Ja pirms Ziemsvētkiem daudz sniega — pirms Jāņiem būs daudz lietus.
- Ja pirms Ziemsvētkiem nav vēl bijis putenis — nākamajā rudenī klēts apcirkņi būs tukši.
- Vējaini Ziemsvētki sola daudz koku augļu.
- Ja līdz Ziemsvētkiem neaizsalst upes un ezeri — nākamā vasarā būs bagāts zivju gads.
- Ja zaļi Ziemsvētki — būs baltas Lieldienas.
- Ja Ziemsvētkos sniegputenis — otrajā gadā būs lēts medus.
- Ja ap Ziemsvētkiem nosarmojuši koki — būs labs rudzu ziedu laiks.

- Ja Ziemsvētku vakarā bites stropos dzied — būs silta vasara.
- Ja ap Ziemsvētkiem sekls sniegs — ap Jāņiem būs skaists siena laiks.
- Ja ap Ziemsvētkiem auksts — vasara būs karsta.
- Ja Ziemsvētku naktī daudz zvaigžņu — vasarā būs daudz sēņu.
- Ja pēc Ziemsvētkiem nosarmojuši koki — būs laba miežu sēja.
- Ja līdz Ziemsvētkiem daudz sniega — vasaras ražā būs daudz pelavu; ja pēc Ziemsvētkiem — būs daudz briedušu graudu.
- Ja Ziemsvētku vakarā sadanco un sadziedas dārzā — no tā kurmji aiziet.
- Ja Ziemsvētkos uz brīdi uzspīd saule — būs labs piena gads.
- Ja Ziemsvētku nakts skaidra — birs jēri kā klimpas.
- Ja pirms Ziemsvētkiem ir atkala — labība nosals.
- Ja ūdeņi līdz Ziemsvētkiem trīs reizes pārsalst — būs bagāta vasara.
- Ja ūdeņi līdz Ziemsvētkiem neaizsalst — būs bagāts zivju gads.

- Ja pirms Ziemsvētkiem garas lāstekas — būs bagāts gads.
- No salmu jumta velk salmu: ja vārpā grauds — nākamais gads būs bagāts; ja vārpa tukša — nabadzīgs.

PĒTERI

Atceras min, ka Pēteri seko tuļņ pēc Jāgiem, t. i. — 24. jūnijā. Senajā
sveikšanas sistēmā Pēteri ir darbdiena — pirmdiena, ar kuru
sveikšana laiks, jo Pēters zinā nodotais siena pļavas. Pēdējo reizi vēl
dziedas šīs dziesmas. Dziedz kādēz kākot.

II

VASARAS SVINAMĀS

DIENAS

Ai, Jānti, ziedatiti,
Pēteru, Japaini!
Jāpa ziedu dziedāji
Aiz Pētera Jāpa.

Ļūpet kā Jāņi, arī Pēteri ir jāpa pļava Bārdarē m derību laiks:

Jāpa ziedu dziedāji,
Pēteru, Japaini!
Jāpa ziedu dziedāji,
Aiz Pētera Jāpa.

Pēteru, kas būtu reksurģi tādē Pēteru Jāpa, ar Jāpa Pēteru
ar tieši saglabājas Jāpa ziedu. Šī dziesma ir Jāpa ziedu

- * Ja Pēteru dienā sīpola šīs — tie vā.
- * Ja dzeguzo dzied kākot ar Pēteru — tie vā vā.
- * Ja Pētera dienā šīs — tie vā Anos šīs.
- * Ja Pētera diena šīs — tie vā šīs šīs.
- * Ja saule spīd kaut tik līd, kamēr dzeguzo dzē — tie pādē šīs
dzēdz uguņgrēti.

PĒTERI

Dainas min, ka Pēteri seko tūlīt pēc Jāņiem, t.i. — 24. jūnijā. Senajā laika skaitīšanas sistēmā Pēteri ir darbadiena — pirmdiena, ar kuru iesākas siena laiks, jo Pētera ziņā nodotas siena pļavas. Pēdējo reizi vēl ieskanas līgo dziesmas. Dzeguzes beidz kūkot:

Jānīt's kannu sadauzīja,
Jāņu nakti līgojot,
Pēterīt's sastīpoja
Sudrabiņa stīpiņām.

Pēterdienu sauc vēl arī par Lapu vai Pērkona dienu. Šajā dienā nedrīkst sienu mest kaudzē — tad pērkons nosper.

Ai, Jānīti, ziedainīti,
Pēterīti, lapainīti!
Jāņa ziedu neredzēju
Aiz Pētera lapiņām.

Tāpat kā Jāņi, arī Pēteri ir jaunu ļaužu lūkošanās un derību laiks:

Jāņos gāju, Pēteros
Sev arāja lūkoties.
Kad Jāņos nedabūju,
Tad dabūšu Pēteros.

Ēdienu, kas būtu raksturīgi tikai Pētera dienai, nav. Līdz Pētera dienai bieži saglabājas Jāņu siers. Ēd plāceņus un dzer alu.

- Ja Pētera dienā sipolus šķin — tie vīst.
- Ja dzeguze beidz kūkot ap Pēteriem — būs silts rudens.
- Ja Pētera dienā līst — līs līdz Annas dienai.
- Ja Pētera diena lietaina — viss siena laiks lietains.
- Ja saule spīd kaut tik ilgi, kamēr apseglo zirgu — tai gadā būs daudz ugunsgrēku.

LAIDENE

Laidene svinēta 2. jūlijā. Tas ir laiks, kad Saule sāk nolaisties zemāk. Līdz šai dienai turpinās ziedu laiks. Vecu ļaužu liecībās minēts, ka Laidenē, tāpat kā Jāņos un Pēteros, dedzināta uguns.

Laidenē puīši mēģināja saderēt Jāņos nolūkotās meitas, lai rudens tirgos varētu dzert derības;

Jāņos gāju puīšus pirkt,
Pēteros izmainīt,
Jāņos gāju rādīties,
Laidenē solīties.

Pie Laidenes dienas norisēm pieder arī zīlēšana. Meitas pin 3 vainagus un met liepas zaros. Ja kāds no vainagiem paliek karājamies liepā — tad meita apprecēsies; ja visi nokrīt zemē — tad ne.

Nāc bagāta, Laidenīte,
Atlaid man brūtgāniņu!
Ja laid jaunu, tad laid skaistu,
Ja laid vecu, tad bagātu.

JĒKABI

Jēkabi — jūlija lielākie svētki (24. jūlijā). To sauc arī par saimnieku dienu.

Kaimiņu starpā notikusi sīva sacensība ne vien rudzu, bet arī agrīno miežu laukos. Katrs centās pirmais iesēt, nopļaut, izkult un samalt, lai savai saimei un kaimiņiem Jēkaba dienā celtu galdā jauno maizi un karašas. Tādēļ arī no visiem trijiem — Jāņa, Pētera un Jēkaba — pēdējais uzskatīts par visbagātāko:

Tukšs un nabags Jānīt's nāca,
Vēl tukšāks Pēterītis;
Jēkabiņš, bagātnieks,
Tam rudziši, tam mieziši.

Jēkaba galvenā atbildība ir gādāt par miežu un rudzu ražu. Čaklākie saimnieki uz Jēkabiem jau varēja likt galdā pirmo jaunās maizes klaipu.

Ar šo dienu arī sāka rīkot kāzas lauku sētā:

Jēkab' dienu ganos gāju,
Raibus cimdus adīdama;
Vai tādēļ gadījās
Jēkabs miežu arājiņš?

Ar Jēkabiem varēja sākt nogaršot ābolus.

Jēkabos vāra jaunu rudzu biezputru, kauj jēru un vāra zupu ar jauniem kartupeļiem un kāļiem.

- Ja Jēkaba diena iekrīt jaunā mēnesī — rudzi jāsēj ar jauno sēklu; ja iekrīt vecā mēnesī — jāsēj ar veco sēklu.
- Labība, kas līdz Jēkaba dienai neizplaukst, līdz rudenim nenogatavojas.
- Ja Jēkaba, Annas vai Labrenča dienā iet vilkt vai ravēt kartupeļus — tie kļūst cirmuļaini.

Pāvāna Māra — 25. martā
 Anna — 26. jūlijā
 Labrocīt — 11. augustā
 Dērtiņi — 24. augustā
 Kātrina — 25. novembrī

III

JAUNO LAIKU KALENDĀRA SVINAMĀS DIENAS

Svētīti dievi
 Matīti dievi
 Gertrūdas diena
 Benedikta diena
 Vakaravīti
 Vīnu diena
 Sēpīņu guatīte diena
 Sēpīņu brāje diena

- Ja Jēkabs rādījis, tad viņa lūgums — tad tas sēdēģ un maitājas.
- Ja Jēkabs rādījis, tad viņa lūgums — tad tas sēdēģ un maitājas.
- Ja Jēkabs rādījis, tad viņa lūgums — tad tas sēdēģ un maitājas.
- Ja Jēkabs rādījis, tad viņa lūgums — tad tas sēdēģ un maitājas.
- Ja Jēkabs rādījis, tad viņa lūgums — tad tas sēdēģ un maitājas.
- Ja Jēkabs rādījis, tad viņa lūgums — tad tas sēdēģ un maitājas.

III

JAUŅO LAIKU KALENDĀRA SVINAMĀS DIENAS

Ar jauno laiku kalendāra ieviešanu parādās vairākas zīmīgas dienas, kas gan neviena neietilpst latviešu gadskārtā:

Pavasara Māra	— 25. martā
Annas	— 26. jūlijā
Labrenči	— 10. augustā
Bērtuļi	— 24. augustā
Katrīna	— 25. novembrī
Andreji	— 30. novembrī
Barbara	— 4. decembrī

Vēl ir dažas pazīstamas dienas, kuras gan dainās nav minētas un kurām nav nekāda sakara ar latviešu gadskārtu un seno laiku skaitīšanas sistēmu:

Zvaigznes diena	— 6. janvārī
Teņa diena	— 17. janvārī
Sveču diena	— 2. februārī
Matīsa diena	— 25. februārī
Ģertrūdes diena	— 17. martā
Benedikta diena	— 21. martā
Vasarsvētki	— 50. dienā pēc Liendienām
Vītus diena	— 15. jūnijā
Septiņu gulētāju diena	— 27. jūnijā
Septiņu brāļu diena	— 10. jūlijā

PAVASARA MĀRA

Arī 25. martā ir Māras diena — Kāpostnīca, Pavasara Māra, Kustoņu Māra jeb Atmosdas diena.

Māras diena ir atmosferas diena, jo no ziemas stinguma mostas dzīvnieki un kukaiņi. Beidzot uzceļas arī pats meža valdnieks lācis. Šajā dienā agri jāceļas, jo tam, kurš gultā paliek pēdējais, lācis mostoties atdod savu miegu. Pirms saules jāmazgājas avotā, lai kļūtu stipri, veseli un seja būtu balta.

Visu nakti negulēju,
Māras rīta gaidīdama,
Lai lācītis celdamies
Savu miegu neatdeva.

Tā ir Kustoņu diena, tādēļ pastāv vairāki aizliegumi, lai pasargātu māju un lopus no dažādiem kukaiņiem. No rīta kūtis un staļļos jānoslauka griesti un sienas, lai mušas pa vasaru tur nedzīvotu. Nedrīkst neko no meža vest mājās, lai vasarā tajās nebūtu čūsku.

Pavasara Māra ir viena no tām dienām, kad koki sajūt sāpes, tādēļ tos nedrīkst cirst vai griezt. Īpaši svētki šai dienā ir ābelēm — tās tiek apveltītas ar izrakstītām prievītēm, lai āboli labi augtu.

Kāpostnīcā nedrīkst slaucīt istabu. Tas jādara pirms vai pēc saules — citādi vistas kāpostus izkasa. Nedrīkst ne šūt, ne adīt — citādi tārpji kāpostus ēdīs. Jātin dzijas kamolā, lai augtu cietas kāpostgalviņas. Jāēd cūkas galva, lai kāposti padotos.

Māras diena vienlaikus bija Uguns svētki. Uguni it kā palaida atpūtā un vakarā vairs nededza, pirmo reizi pavakariņojot saules gaismā, lai vasarā lauki un pļavas neaizdegtos no karstuma un būtu pasargāti no uguns nelaimēm un pērkonu. Uguni nededzina, lai vasarā istabā nebūtu

daudz mušu, aitas nelēktu pār sētu un kāpostus varētu mīkstus izvārīt. Uguni nededza līdz Labrenča dienai, jo uzskatīja, ka citādi rudzi pūst.

Ēdieni

Galdautu Māras dienas galdam klāj baltu vai melnu, jo tās — raksturīgās Māras krāsas.

Ziediņi

Biezpienu sadrupina un pārlej ar uzvārītu vai nevārītu pienu, klāt ēd medus maizi. Mūsdienās var pārkaisīt ar kanēli.

Kupiņas

Sausu biezpienu sadrupina, sajauc ar skābu krējumu un paniņām vai rūgušpienu. Klāt ēd maizi, medus maizi vai siļķi.

Pigārica

Siltā ūdenī iedrupina nobriedušas rupjas rudzu maizes mīkstumam un sīki sagreizas garoziņas, pieliek medu vai cukuru, patur siltā vietā, lai uzrūgst.

Ēd kā saldo ēdienu ar pienu. Var dzert arī kā atspirdzinošu dzērienu.

Spudiņš jeb drebelis

Notīrītu teļa galvu pārcērt uz pusēm, izņem smadzenes, notīrītas kājas sacērt, sānu vai pleca gabalus sadala. Visu nomazgā, liek katlā, pārlej ar aukstu ūdeni, uzvāra, noputo, pieber sāli, garšvielas un vāra uz lēnas uguns. Īsi pirms gatavības pieliek piparus un lauru lapas.

Gatavu gaļu izņem, atdala no kauliem, sagriež sīkos gabaliņos vai samaļ, saliek katlā, pārlej ar izkāsto buljonu, uzvāra un salej traukos, atdesē. Sarecējušu galertu sagriež šķēlēs un pasniedz ar mārrotkiem vai sinepēm un etiķi.

Māras dienā ēd arī ūdens kliņģerus, dažādus piena ēdienus, piemēram, piena klimpu zupu.

Ticējumi

- Ja pēc Māras dienas ir auksts — rudens būs auksts.
- Ja nakts pirms Māras dienas ir auksta — viss pavasaris būs auksts.
- Ja Māras naktī olas čaumala staba galā nepārsalst — būs silts pavasaris.
- Ja Māras naktī salst — togad miežu nebūs.
- Ja Māras naktī zeme sasalst — rudenī agri sasals labība.
- Ja Māras dienas rītā ārā izlikts ķipsis pārvelkas ar ledu — rudens būs silts; ja nepārvelkas — rudenī jau pirms Miķeļiem būs auksts.
- Ja Māras dienā tin kamolus — būs labas kāpostu galvas.
- Ja Māras dienas rītā zeme un ūdeņi nav sasaluši — rudenī no salnām cietīs auzas.
- Ja Māras dienā iepūš auksti vēji — tie pūtīs vēl sešas nedēļas.
- Ja slapja Māras diena — būs slapjš jūlijs.

- Nedrīkst noraut nevienu zaru kokam, jo Māras dienā kokiem tek asinis.
- Nedrīkst pat piesist kokiem — citādi tie nokalst.
- Ja Māras nakti salst — sals vēl četrdesmit naktis.
- Ja divas nedēļas pirms Kāpostu Māras neapgāž ragavas — tad brauc ar ragavām vēl divas nedēļas pēc Kāpostu Māras.
- Māras dienā jāizslauka bišu stropi — tad bitēm labi klājas.
- Māras dienā skaidas jānes uz kūtsaugšu — tad vistas daudz olu dēs.
- Māras dienā ar pūpoliem jāper visi ogu krūmi, lai būtu daudz ogu.
- Ja Māras nakts un diena ir skaidra un ja dienā spīd saule — būs auglīgs gads un laba plauja.
- Māras dienas rītā vajag basām kājām apskriet mājai apkārt un skrienot apēst ābeces lapu — tad var viegli iemācīties.
- Māras dienas rītā meitas zīlē preciniekus ar mēslu čupiņām: ja pieiet gailis — precēs saimnieks; ja žagata — skroderis; ja zvirbulis — kalps; ja krēķis — krodzinieks; ja vista — paliks veca meita.
- Māras vakarā meitām žagaros jāguļ, lai tām vasaru puiši nāktu.

ANNAS

Anna ir viena no Māras meitām un dainās darbojas kopā ar Dievadēliem Jāni, Pēteri un Jēkabu:

Jānītim bērns piedzima,
Pēterītis nokrustīja,
Anniņ' bija auklētāja,
Jēkabs maizes devējiņš.

Jauno laiku kalendārā Annas ir 26. jūlijā. Tā ir saimnieču diena.

Annas dienā raudzīja pirmos kartupeļus un burkānus, kāva pirmo aunu, ēda jauno rudzu maizi. No Annas dienas varēja ēst jaunus kartupeļus.

Annas diena bija arī tirgus diena.

Kā Jēkaba, tā Annas diena ir kāzu diena, kad jaunais saimnieks ved mājās jauno saimnieci.

- Ja Annas dienā list lietus — to rudeni nav riekstu, jo visi paliek melnām iekšām.
- Ja Annas dienā list lietus — būs slapjš rudens.
- Ja Annas dienā list lietus — lišot vēl 2 nedēļas.
- Ja Annas dienā atrod zirnekli — aitas sprāgst.
- Ja pa Annām vanagi ap kādām mājām laidelējas — tais mājās būs kāzas.
- Ja Annas dienā uzsnieg sniegs — Pēteros būs lietus.
- Ja Annas dienā list — būs daudz sēņu.
- Ja pēc Annas dienas salīst siens — tas tik un tā nesapūst, kaut ūdens pa dakšu kātu tecētu.

LABRENČI

Labrenča diena jeb Uguns diena ir 10. augustā.

Pēc ticējumiem līdz Labrencim rijā kūla tikai dienas gaismā, lai ugunsgrēks negadītos, tādēļ drošības pēc Uguns dienā nesa ūdens spaini rijā. Arī Labrenča dienā nekūra uguni, lai Uguns māte varētu atpūsties. Skalus nededzināja jau kopš Pavasara Māras.

Labrenčos jānoņem sīpoli; var sākt rakt kartupeļus. No Labrenča dienas var ēst ābolus. Labrencis bija kazu kaujamā diena. Cūkas nedzina vairs ganos, bet lika aizgaldā.

Tūlīt pēc Labrenča sāka kult labību. Ja tomēr kūla agrāk, tad vienīgi ar dienas gaismu. Dažviet Labrenci sākas agrā rudens sēja — rudzu sēja, citur — linu plūksana.

Labrencītis āzi kāva,
Par sētiņu stīvēdams;
Bērtultis lūrējās
Miežu gubas galiņā.

- Labrenča vakarā vajagot krāsns priekšā gaili vai jēru nokaut — tad tai gadā esot no uguns pasargāti.
- Ja kāds Labrenča dienā staigā pa tīrumiem un pļavām — sējumi un zāle sadegs kā uguni.
- Labrenča dienā nedrīkst dārzā nevienu stādu izraut — citādi visi augi nokaltīs.
- Labrenča dienā cirstiem kokiem neaug atvases.
- Labrencī pirms saules lēkšanas taisīts sviests stāv bez sāls vairāk nekā gadu un noder par dziedināmu līdzekli.
- Lārencī ābolus necep, lai ābeles nekalstu.
- Skaista Labrenča diena liecina par skaistu rudeni.

Mārtiņš sēdza lopiņā sēdē
Pār pūriem, cīrušiem,
Ies nodēja, jo mīk,
Gaišs Kairiņš uārds.

Šai pašai rakstā Kairiņu māi kopā ar Andreju.

BĒRTUĻA DIENA

Bērtuļa diena — 24. augustā — bija jēru kaujamā diena.

Dievam nesa pirmos ziedojumus no gada jaunās ražas.

Bērtuļos beidzas medus vasara, tādēļ šai dienā "jākāpj bitēs", jāievāc medus.

Uzskatīja, ka rudzi jāšēj vai nu trīs dienas pirms, vai trīs dienas pēc Bērtuļiem.

Nākamajā dienā pēc Bērtuļdienas dažviet sākās linu plūkšana.

Šajā dienā dzērves "aiznes launagu", tādēļ launaglaikā jāstrādā bez ēšanas.

- Bērtuļa dienā nevar ūdeni liet silēs, lai lopi nebizo.
- Kāds laiks Bērtulī — tāds visu rudeni.
- Ja Bērtuļa dienā lietus nelīst — to rudeni ir daudz ugunsgrēku.
- Bērtuļa dienā sākas sēņu laiks.
- Ja bezdelīgas pazūd pirms Bērtuļiem — pirms Miķeļiem būs sniegs.

KATRĪNA

Katrīnas atzīmētas 25. novembrī.
Dainās šī diena allaž saistīta ar Mārtiņdienu.

Atjāja Mārtiņš
Uz balta zirga;
Atnāca Katriņa,
Aplēja Mārtiņu.

Katrīna uzskatīta par aitū aizgādni. Pēc ticējumiem nakti divpadsmitos, cilvēkiem nezinot, aitas ejot baznīcā. Ja nocērpot aitas pirms Katrīnām — viņas kaunoties kailas iet baznīcā. Katrīnu vakarā uz aitū aizgaldiem mēdza klāt baltas villaines, lai aitām būtu balta un smalka vilna. Aitas šai dienā jāizper ar ciemiņa cepuri — tad tām piedzimst divi jēri.

Katrīnas diena ir svētki sievietēm — viņas nedrīkst vērpēt un adīt.
Šajā dienā cep vistu.

Katrīnās meitas pārģērbjas par puīšiem vai citādāk un iet ciemos. Gājienu vada pati Katrīna. 1852. gadā "Ziņās un stāstos par Dieva valstības lietām" rakstīts: "Katrīnas vakaru meitas dzen tāpat kā Vastlāvi. Bet nu tās uzvelk vīriešu baltu kreklu un savu virsū, apjož ap vidiem sarkanu jostu, attaisa matus vaļā, apliek vīriešu cepures galvā un tad vazājas no vienām mājām uz otrām, skrej, pa durvīm lēkdamas iekšā, un gaiši uzdzied." Mārtiņš, atnākot pie ļaudīm, uzkar vārtu stabā savu balto mēteli, bet Katrīna savukārt — villaini. Projām ejot, viņa to atkal noņem.

Šai dienai raksturīga mīklu uzdošana un atminēšana.

Dažviet Katrīnu sauc arī par "laideni", jo bieži Mārtiņos uznākušais sals ap Katrīnas dienu atlaižas, nereti pat list. Tādēļ saka, ka Katrīna mēdz izkausēt Mārtiņa taisītos tiltus.

Mārtiņš sedza ledus sagšu
Pār purviem, ezeriem;
Ies nedēļa, ies otrā,
Gan Katriņa izārdīs.

Šai pašā sakarā Katrīnu min kopā ar Andreju.

Mārtiņš līga vīrs,

Tiltiņus grīda;

Katriņa, mīļiņa,

Izārdīja;

Andrejs —

Mīļiņš.

ANDREJI

Andreja dienas — 30. novembra — vakarā latvieši nesuši dāvanas dažādiem gariem un veļiem. Andreja nakts dažviet uzskatīta par pēdējo veļu nakti.

Dažos novados ap Andreja dienu sākusies bluķa veļšana.

Andrejos nevajag labību vest mājā — tad salmi paliek dzīvi.

Šajā dienā kauj gaili, sagrūž miežus un vāra ar cūkgaļu.

Jauni ļaudis pareģo nākotni un zīlē.

- Meitas noada jaunu cimdu pāri, ne reizi rokā neuzvelkot. Andreja dienas vakarā liek pagalvi. Kas sapnī cimdus ņems — tas apprecēs.
- Andreja dienas vakarā ir jākliedz skurstenī šādi vārdi: "Andrej, mīļais, paklausies, ko no tevis izlūdzos: parādi manim nākamo, tevis paša vēlēto!" Tas, kurš nākamajā naktī parādās sapnī — ar to ir jāprecas.
- Andrieva vakarā jāliek zem spilvena ābols, kurā iegriezti vairāku puīšu vārdi. Pēc tam nav brīv runāt. Rītā, tiklīdz mostas, — tūdaļ jākož ābolā. Kuru nu uzkož — tas ir īstais.
- Vakarā jāizgriež no patīkama puīša biksēm poga un trīsdeviņas reizes ar to jāvelk pār gluži melna kaķa muguru, pēc tam poga atkal jāpiešuj vecā vietā — tad iegūst to puisi par vīru.
- Andreja vakarā jānovāra vistas ola, jāpārgriež gareniski uz pusēm un jānoliek iecerētam paslepus pagalvi — varēšot to pielabināt sev.
- Andreja dienā meitām jāieliek ķiršu zari ūdenī, jāiedomājas nākamais līgavainis; ja ķirši līdz Ziemsvētkiem uzdzied — iedomātais līgavainis būs nākamais vīrs.

- Lai uzzinātu, kurš cilvēks ir vislielākais ienaidnieks, Andreja vakarā ēdot vajag maizes druskas aizbērt azotē un, gulēt ejot, tās ietīt mutautiņā un palikt pagalvī. Kas druskas sapnī ņems — būs visļaunākais cilvēks.

Puiši un meitas, tāpat kā Mārtiņos, iet čigānos:

Mārtiņš lāga vīrs,
Tiltiņus grīda;
Katriņa, mīžiņa,
Izārdīja;
Andrievs, gudrs vīrs,
Mīžiņu aizsaldēja.

BĀRBALAS DIENA

Bārbalas jeb Barbaras dienu — 4. decembrī — svētī aitām par labu. Šajā dienā aitas jācērp, lai tām augtu laba un kupla vilna. Jāvāra klimpas jeb kluči, lai jēri būtu kā kluči. Klimpas ēdot, tās jāņem pa divām mutē, lai jēri pāros dzimtu.

Bārbalas dienu uzskatīja arī par govju dienu. Gani lēkāja tupus pa istabas klonu, sizdami ar rokām pie ceļiem, sāniem un galvas un teikdami:

Strumpi mani jēriņi,
Strump' kazlēniņi;
Es pats strumpēju
Ķekatu vakaru.

Mājās Bārbalas dienā nedrīkstēja neko strādāt — tad tas tapšot nolādēts un no mājām aizdzīts, bet mežā gan varot strādāt. Nedrīkst arī šūt. 1852. gadā "Ziņās un stāstos par Dieva valstības lietām" rakstīts: "Pavisam tas top sargāts un liegts, ka kāds tanī dienā diemžēl ko nebaksta un nešuj, jo tas sevim dikti kaitot.

Viens tanī dienā zeķes lāpījis, un visi jēri viņam stulbi piedzimuši, un vēl šādas un tādas kļūdas pie aitām gadījušās."

ZVAIGZNES DIENA

Zvaigznes jeb Triju kungu diena ir 6. janvārī.

Tā saukta par "pagānu svētdienu". Šajā dienā uz durvīm vilka krustu, lai lietuvēns nekaitētu ļaudīm un lopiem; nesukā arī galvu, lai utis neaugtu kā zvaigznes.

Latgalē šajā dienā vērojuši zīmes un noteikuši, kāds būs nākamais gads.

Ja no deviņiem vakarā iestājas laba un gaiša nakts — tā ir laba zīme. Ja vēl pie debesīm redzamas trīs spožas zvaigznes, kuras sauc par Triju ķēniņu zvaigznēm — nākamā vasara būs auglīga. Bet, ja debesis ir apmākušās un zvaigznes nav redzamas, — jābaidās par sliktu ražu un ar labību jārikojas taupīgi.

Čigānos gājuši ar sešstūrīgu zvaigzni pierē.

Ar šo dienu izbeidzas lielāka zīlēšana par nākotni.

Ar Zvaigznes dienā svētīto ūdeni jāmazgā visas vainas — kā cilvēku, tā lopu, lai labāk un ātrāk dzīst.

■ Zvaigžņu dienas vakarā jāiet ābeles purināt un jāsaka: "Cik zvaigžņu pie debess, tik ābolu ābelei."

■ Triju kungu dienā nedrīkst nekādu skalu lauzt — tad aitām kājas lūst.

■ Ja saimniece Zvaigžņu dienā ir dusmīga — cūkām būs maz sivēnu.

■ Pulksten 12.00 naktī jāiet dzert pie akas ūdens, jo tad tas ir pārvērties par vīnu. Gaidot jāskatās: ja izlec melna pelīte — drīz notiks pārvēršanās; ja izlec jau melns zaķis — pārvēršanās jau ir notikusi, tad jādzer.

■ Triju kungu dienas priekšvakarā, nevienam nezinot, jāizcep trīsstūru plācenis un, gulēt ejot, jāpaliek zem pagalvja. Kas nāks sapnī ēst — tas būs īstais.

- Trijkungu naktī, lai redzētu sapnī savu nākamo, pirms gulētiešanas jāsaka tā: "Trīs ķēniņi, jūs šonakt runāsi, pasakiet man, kas būs mans brūtgāns (brūte). Kam zirgs — tas lai brauc, kam nav — lai nāk kājām!"
- Ja Trijkungu dienā gailis nodzeras pašobelēs — būs laba raža.
- Ja Zvaigznes dienas naktī debesis nosētas zvaigznēm — būs daudz ogu un labs siena laiks.

ZVAIGZNEŠ DĒNA
BĀRĀLAŠ DĒNA

Zvaigznes šo Trijkungu dienu ir jābrūti
 "Trīs ķēniņi, jūs šonakt runāsi, pasakiet man, kas būs
 mans brūtgāns (brūte). Kam zirgs — tas lai brauc, kam nav —
 lai nāk kājām!"

Lai šis dienu vēstis būtu labā, jābrūti
 "Trīs ķēniņi, jūs šonakt runāsi, pasakiet man, kas būs
 mans brūtgāns (brūte). Kam zirgs — tas lai brauc, kam nav —
 lai nāk kājām!"

Ja šonakt debesis nosētas zvaigznēm — būs daudz
 ogu un labs siena laiks.

Ja Trijkungu dienā gailis nodzeras pašobelēs — būs
 laba raža.

Ja Zvaigznes dienas naktī debesis nosētas zvaigznēm —
 būs daudz ogu un labs siena laiks.

TEŅA DIENA

Teņa dienu — 17. janvāri — sauc arī par Tenīsu, Antonu, Cūku Tenīsu, Cūkaušu dienu.

Tenis ir cūku aizgādnis, arī citu sīko mājlopu sargs.

Šajā dienā vāra cūkas galvas pusi un iet uz cūku baznīcu (cūkkūti) dziedāt:

Ak tu, cūku Tenīsiņ,
Tavu skaistu sivēniņ!
Pati cūka zābakos,
Sivēniņi kurpītēs.

Tenīsā nedrīkst ne vērpt, ne šūt, ne adīt. Ja to dara — vasarā cūkas daudz rok un ložņā caur sētām. Nedrīkst arī cimdus, zeķes un pastalas lāpīt. Sievas var plūkt tikai spalvas; adatām, ratiņiem, audekliem jāstāv mierā, lai cūkas barotos.

Teņa dienā vāra cūkas ausi, lai mieži labi aug; cūkas ausi vāra kopā ar klučiem (klimpas, vārītas no miežu miltiem) un dod tās arī cūkām, lai sivēni augtu apaļi kā kluči. Vāra zīdeni ar cūkas galvas pusi.

Tenīsā ar dāvanām jokoja, tāpat kā Meteņos. Kāds no saimes jautā: "Vēlies naudu, iebēršu maisā!" Pēc tam šis devējs paņem spaini ar ūdeni, uzkāpj uz cūkkūts un ielej apakšā stāvošam maisā.

- Cūkas gaļu ēdot, tai dienā neēd klāt maizi — tad cūkas rokot rudzus.
- Jāskrien ap cūku aizgaldu un jāskaita: "Cik pēdiņu ap kūtiņu — tik cūciņai sivēniņu."
- Nedrīkst skalus lauzt — citādi nākamajā gadā būs kaulainas cūkas.
- Ja Tenīsdienā migla — pavasarī gaidāmi plūdi.
- Ja Tenīsa dienā saule spīd — tanī gadā labi briest rudzi.

SVEČU DIENA

2. februāris dēvēts gan par Svecaini, gan Grabenīcu, gan Ziemas Māru.

Sievietēm šī ir svētku diena. Nedrīkst matus sukāt, kāpostus vārīt, nedz arī adatas cilāt — tad mati stāv kā sveces, kāposti neaug un nabadzība dur kā adatas. Nedrīkst vērpt, lai aitas negrieztos riņķī.

Namamātes vāra pupas un cep karašas. Ja kādai nebija ko cept — tai vajadzēja drusku gaļu vai miltus ielikt krāsnī, lai smarža pārietu pāri istabai. Vārīja arī cūkas galvu un grūstus miežus. Jāēd kāposti un gaļa, lai lini labi augtu. Jāvāra bieza putra, lai pienam būtu biezs krējums; jādzer alus, lai būtu skaists. Jauniem cilvēkiem, lai kļūtu skaisti, jāēd dzērveņu ogas un jāsmejas, lai visu gadu būtu jautri. Uzskatīja, ka tas, kurš Sveču dienā vairāk mielosies un daudz smiesies, jaunajā gadā dzīvos bagāti un būs laimīgs.

Svecainē jālej sveces, lai tās būtu taisnas un gaiši degtu. Ar svētītām svecēm varēja pasargāt māju no pērkona iesperšanas. Lai no pērkona nebūtu bail, ar svētītu sveci jāapdedzina mati četrās vietās krustiski uz galvas.

- Sveču dienā jāiet ciemos, lai augtu gari lini.
- Sveču dienā vajag sniegam snigt un saulei spīdēt; ja saule vien spīd — būs daudz ugunsgrēku.
- Sveču dienā jāsvēta vasarā salasītās zāles. Ja kādreiz sacelās pērkons vai vētra — Sveču dienā svētītās zāles jāmet ugunī, lai negaiss pārietu.
- Ja Sveču dienā brauc mežā — čūskas ved mājās.
- Sveču dienā nevar govis dzirdīt — tad tās vasaru bizo.
- Lai vasarā govis neēstu dunduri, Sveču dienā govis vajag mazgāt ar sniegu.

- Sveču dienā pīlādzis jānes mājās ar spici pa priekšu un jāiesprauž kūti aiz vērbaļķa, lai lietuvēns lopus nejāj.
- Nedrīkst adīt — citādi lopi krūmos izdurs sev acis.
- Grabenīcā vistas jābaro lokā, lai olas dētu vienā vietā.
- Sveču mēnesī kaķis neredz, tādēļ viņš jābaro, lai nenomirtu badā.
- Sveču dienā nedrīkst matus sukāt — tad tie būs sveķaini.
- Sveču dienā tecina cūkas taukus, ar ko pavasarī apsmērē lemešus, lai kurmji neraktu un zirgus nekostu dunduri.
- Jāaizsprauž aiz griestiem pīlādža runga, ar kuru pavasarī jābaksta kurmjū rakumi — tad viņi vairs necels zemes.
- Ja Sveču diena ir apmākusies un snieg sniegs — bites daudz spieto un tām ir daudz medus.
- Ja Sveču dienā saule gaiši spīd — nāks vēl vairāk sniega, nekā pirms tam ir snidzis.
- Ja Sveču dienā saule spīd tik ilgi, kamēr apseglo zirgu — gaidāma jauka vasara.
- Ja Sveču dienā snieg vai putina — gaidāma silta un lietaina vasara; ja skaidrs laiks — sausa.
- Ja Sveču dienā pil ūdens, ka vista var padzerties, — būs labs gads.
- Ja Sveču dienā silts laiks — būs agrs pavasaris.
- Ja Sveču dienā salst — būs slikta raža.
- Ja Sveču dienā uznāk tik daudz sniega, ka melnam vērsim paliek no sniega raiba mugura, — būs labs gads.
- Ja Sveču dienā ir piesarmojuši koki — to gadu būs bagāta vasara.
- Ja Sveču dienā atkusnis — neaugs mieži.
- Ja ap Sveču dienu vētrains laiks — būs jauks pavasaris.
- Ja sveču dienā ilga saule — būs slikts siena laiks.
- Ja Sveču dienā garas lāstekas — būs gari lini.
- Ja Sveču dienā aizputināti ceļi — būs lieli pavasara plūdi.

MATĪSA DIENA

Matīsa diena — 25. februāris — ir kukaiņu diena.

Ja šajā dienā ko dara — to kukaiņi saed.

Neko nedrīkst no meža ievest, lai čūskas neparādītos.

Lai čūskas neredzētu, Matīsa dienā jāēd labi cepta cūkas gaļa.

Vakarā nedrīkst istabā uguni dedzināt — citādi vasarā brīnum niknas mušas esot.

Matīsos nedrīkst šaut, lai čūskas nedzeltu lopus.

Uzskatīja, ka Matīss laužot ledu pušu, bet, ja ledus neesot, — Matīss to radot, saldējot jaunu.

ĢERTRŪDES DIENA

Ģertrūdes diena jeb Ģērdacis — 17. marts — ir Istā kukaiņu diena.

Jāceļas agri — citādi lācis mozdamijs var atdot savu ilgo miegu.

Šajā dienā slauka kūts griestus un sienas, tādējādi nodrošinoties pret mušām; labāk gan būtu tās sagrūst piestā vai samalt — tad tās tajā gadā ēdienā nekrīt. Var arī no rīta deviņas reizes dzirnavas riņķī griezt, lai ļauniem kukaiņiem samaltu galvas. Velējoties ārā, vajadzētu pacensties sadauzīt galvas odiem un mušām. Taču veļu gan nedrīkst velēt — citādi būs utis.

Ģērdacī bites var vest mājās — tad tās ļoti vairojas, tikai nedrīkst nevienu svešu laist bišu dārzā un aizdot kādu bitenieka piederumu — citādi vasarā bites aizies pie svešā.

Kā citās kukaiņu dienās, arī Ģērdacī neko nedrīkst nest no meža mājās, pat sīku žagariņu, lai čūskas nenāktu. Šī paša iemesla dēļ nevar ēst silķes un reņģes — jāēd cūkas gaļa.

Govis nedzirda, bet ēdina tikai ar sausu barību; vistas Ģertrūdes dienā vispār nebaro, lai tās kāpostus nekašātu. Jau pirms saules cūkas jāizdzen ārā, lai vasarā būtu modras.

BENEDIKTA DIENA

Benedikta diena ir 21. martā, to sauc arī par Lielo Kukaiņu dienu, Bindus, Bimbuļu dienu, Binduksi.

Šī arī ir kukaiņu diena pavasara saulgriežos. Mostas tārpi, skudras un visi tie dzīvnieki, kas līdz Ģērdacim vēl nav pamodušies. Izņēmums vienīgi ir lācis, kurš pagriežas uz otriem sāniem un guļ tālāk.

Benedikta dienā neko nedrīkst mājā ievest. Ja malku vai žagarus iaved — katras malkas gabals un žagariņš pārvēršas par čūsku.

Ja sērmūksļa zariņu zemē iemin — pēc pāris stundām atradis pie tā saritinājušos čūsku guļam.

Pirms saules lēkšanas lopu kūtis jāizslauka un mēsli jāizsviež pret ziemas pusi — tad mušas nedzīvos kūti. Arī govīm muguras jānoslauka, lai vasaru mušas tās neaiztiktu.

Šajā dienā nevar ūdeni liet silēs, lai lopi nebizo.

VASARSVĒTKI

Vasarsvētki, ko svin piecdesmitajā dienā pēc Lieldienām, ir līdzīgi Jāņiem: kas Jāņiem zāles (dzīvi augi ar ziediem) — tas Vasarsvētkiem meijas (dzīvi augi bez ziediem).

Vasarsvētku rītā agri jāiet uz upi mazgāties, lai nekad neaizgulētos un nenāktu miegs.

Ar meijām un kalmēm izpušķo istabas, sētu, vārtus. Kā zālēm, tā meijām, ja tās paglabāja un izkaltēja, piemita dziedniecisks spēks. Vasarsvētku meijas jāliek šķūnī zem siena — tad siens nepelē. Gani pušķo govīs, par to viņi no saimnieces saņem sieru. Rītā nedzen govīs ganos, sargā tās no raganu apburtās rasas.

Vasarsvētku nakts ir svētki pieguļniekiem: dedzina ugunsroku, ziedo Pieguļas mātei vispirms vienu olu, tad ielej bedrītē alu, brandvīnu un pienu, liek arī gaļu, taukus. Tad uzkur šajā vietā uguni un sāk paši ēst un dzert. Kas vakarā paliek pāri — to apēd no rīta. Uzskatīja, ka tādā veidā zirgi tiekot pasargāti no vilkiem un slimībām, bet tam, kurš nepiedalās pieguļas izdarībās, klājas slikti ar zirgiem.

Ja pērkons ruc pirms Vasarsvētkiem — būs auglīga vasara; kas Vasarsvētku meijas pa zemi velk — tas dabon kašķi.

VĪTUS DIENA

Vītus dienā — 15. jūnijā — parādās mušas un dunduri.

Četras dienas pirms Vītus dienas jābeidz sēt.

Pēc Vītus dienas sētā labība nogatavojas.

Ja vītus dienā lietus list — gaidāma laba raža.

Līdz Vītus dienai nedrīkst ar izkapti pļaut govīm zāli, ar rokām vien jāplēš. Ja pirms šīs dienas kāds pļāva zāles, tās aplaistīja ar sāls ūdeni — tad lopiem nekas nemetas.

SEPTIŅU GULĒTĀJU DIENA

Ja Septiņu gulētāju dienā — 27. jūnijā — spīd saule — tā spīdēs septiņas dienas no vietas; ja lietus līst — līs septiņas dienas no vietas. Ja pēc septiņām dienām nepārstāj — līs vēl septiņas nedēļas.

Ja šajā dienā daudz guļ — visu gadu daudz gulēs.

SEPTIŅU BRĀĻU DIENA

Vienīgais ticējums, kas attiecas uz šo dienu — 10. jūliju —, ir šāds: ja Septiņu brāļu dienā līst — līs septiņas nedēļas no vietas.

IV
GODI

SEPTIMĂ CĂRĂ DIENĂ

La Septimă cără dienă — 77 —
La Septimă cără dienă — 77 —
La Septimă cără dienă — 77 —
La Septimă cără dienă — 77 —

CODI

SEPTIMĂ CĂRĂ DIENĂ

La Septimă cără dienă — 77 —
La Septimă cără dienă — 77 —
La Septimă cără dienă — 77 —
La Septimă cără dienă — 77 —

Latviešu ģimenē galvenie mūža godi ir krustabas, vedības un bedības. Laika gaitā godu rituālos daudz pārņemts no citām tautām, kā arī pārveidojies to sākotnējās nozīmes tulkojums. Šodien viena otra rituālu izdarība mūsu tautai liekas dīvaina un pat nepieņemama. Tomēr, iepazīstoties ar krustabu, kāzu un bērū norisi senatnē, varbūt radīsies kāda iecere, kā padarīt mūsu šodienas godus rituāliem bagātākus.

KRUSTABAS

Latviešu pirmais lielais mūža gods ir krustabas, kad bērnam dod vārdu. Senāk vārda došana saistījies ar bērna uzņemšanu dzimtā.

Nosaukums "krustabas" atvasināts no vārda "krusts", jo šai zīmei ir svarīga nozīme vārda došanas rituālā. Latviešiem krusts bija pazīstams kā svētības, aizsardzības un patvēruma zīme. Nosaukums "krustabas" jeb "krustības", salikteņi "krusttēvs", "krustmāte", "krustmeita", "krustbērns" atspoguļo raksturīgo krustabu iezīmi: kūmu solījumu sargāt bērnu, zvērējot pret krustu.

Senajās krustabās piedalījās:

pāde	— krustāmais bērns
dižais kūma jeb vedējs	— krusttēvs
dižā kūma jeb vārda kūma	— krustmāte
nesējīša	— bērna nesēja, aukle
mazās kūmas jeb sānu kūmas	— citi radi
liecinieki jeb krustabnieki	— pārējie krustabu viesi
māte un tēvs	— krustāmā bērna vecāki

Interesanti ir tas, ka vecāki nepiedalās bērna vārda izvēlē, arī pašā krustabu norisē viņiem nav piešķirta nozīmīga darbība.

Krustabu rituāla galvenie izpildītāji ir krusttēvs un krustmāte, tādēļ svarīga ir viņu izvēle, jo, bērnam zaudējot vecākus, kūmas kļūst par bērna aizbildņiem. Kūmas velk greznas drēbes, lai pādei būtu grezna dzīve; cenšas neko neaizņemties, lai pādei nevajadzētu no otra kaut ko lūgt; liek rakstainu villaini, lai pāde augtu liela rakstītāja; velk kuplas drēbes, lai pāde augtu kupla.

Krustabu viesi sabrauc jau no paša rīta, līdz atvedot ciemkukuli un dāvanu bērnam. Krustabu pirmās dienas izdarības iesākas ar ātro mielastu; viesi sastājas ap galdu cieši cits pie cita, lai bērnam augtu cieši

un līdzieni zobi. Visi cenšas paēst ātri, lai pāde būtu čakla; ēdot daudz nerunā, lai pāde neizaugtu plāpīga. Ātrajā mielastā ēd baltmaizi, sieru un dzer pienu, lai bērnam būtu laba un gaiša nākotne un lai viņš nav kārs.

Pēc mielasta bērnu saģērbj un kūmas brauc uz Māras baznīcu (kādu svētu vietu dabā) meklēt bērnam vārdu. Bērna vecāki līdzī nebrauc. Seno laiku paradumu dzimtas apspriedē izlemt bērna uzņemšanu dzimtā vēlāk aizstāj lemsana par to, kurš būs bērna vedējs pie krusta un kādu vārdu bērnam dos.

Pēc krustīšanas kūmas ar pādi pārrodas mājās, kur tos jau nepacietīgi gaida bērna vecāki un citi mājinieki. Seko pādes dīdīšana — raksturīga krustabu deja, kuru dejo kūmas ar bērnu rokās. Šai dejai ir rituāla nozīme, lai bērnam iedīdītu labu tikumu un labvēlīgi ietekmētu viņa likteni.

Krustabu pirmā diena noslēdzas ar mielastu, kura sākumā krustmāte pārlauž baltmaizes klaipu un izlūdzas no Dieva svētību. Ēd baltus ēdienus: pienu, sieru, baltmaizi. Dara arī alu. Ja piedzimst puika — telpu pušķo ar ozola zariem; ja meita — ar liepas zariem vai arī mētrām. Notiek apdziedāšanās un dejošana.

Otrajā krustabu dienā kūmas gādā bērnam šūpuli. To parasti šuj no platām liepu mizu sloksnēm (krijām) vai arī pin no meldriem. Šūpuļa auklas vij no pakulām vai līniem, bet līksti darina no ozola, liepas vai oša. Bērnu pirmo reizi šūpulī liekot, bērna vietā ieliek akmeni, lai piemānītu skauģus un novērstu ļaunumu. Pēc tam māte liek šūpulī ziedu — dāvanu un tikai tad iegulda tajā bērnu. Kūmas un citi viesi pēc kārtas iešūpo šūpuli un dziesmā izsaka savu novēlējumu un apdāvina bērnu. Krusttēvu aicina pirmo, un no viņa gaida naudas gabalu. Krustmāte biežāk bērnam dod kreklu, villaini vai citu apģērba gabalu. Arī citi vīrieši met naudu, bet sievietes dod kreklus, zeķes, jostas, svārkus, villaines, vainagu un tamlīdzīgus priekšmetus.

Kad bērns apdāvināts un labie vēlējumi izteikti, krustabniekiem dod mājieni, ka laiks sākt posties mājās. Viena no atvadu izdarībām ir nātru izmīdīšana pagalmā. Kūmas, no bērna šķīroties, nodzied šūpļa dziesmu, piekodinot gulēt mierīgi.

Ticējumi

- Jaunā mēnesī dzimušie ilgi saglabā savu jaunību.

- Kas svētdienā dzimis — tas būs laimīgs.
- Kas esot naktī dzimis — tas esot dumjš, bet, kas esot dienā dzimis un saulei spīdot, — tas esot gudrs.
- Ja bērns dzimst rītā — tam laimīga dzīve.
- Ja bērns no rīta dzimst — tas būs nemierīgas dabas; ja pēc pusdienas — lēnas dabas.
- Ja dēls ir līdzīgs mātei un meita tēvam — tie ir laimīgi cilvēki.
- Ja dzimuma zīme neredzamā vietā — tāds cilvēks savā mūžā būs laimīgs.
- Ja gada laikā bērnam neizaug mati uz pakauša — tas būs gudrs cilvēks.
- Ja piedzimst puisēns — viņu vajag ietīt galdautā, lai tas būtu bagāts; ja meitene piedzimst — viņa jāietin vīrieša kreklā, lai meiteni ātrāk izprec.
- Pie pirmā ūdens, kurā bērnu mazgā, jāpielej piens — bērnam nemetas ne augoņi, ne izsitumi.
- Nedrīkst mazu bērnu apbrīnot — tad bērns top slims.
- Mazu bērnu nevajag rādīt svešam cilvēkam — tie var bērnu noskatīt.
- Bērnam pirmā cepurīte jāliek zaļa — tad viņš nenoveco, izaug pievilcīgs.
- Ja mazs bērns tur cieši sažņaugtas saujas — tas būs dzīvē bagāts cilvēks; kas tur vaļīgas rokas — tas būs nabags.
- Ja bērns daudz raud — tas būs liels dziedātājs.

- Ja bērns pirmo sauc māti — nākamais bērns būs meitene; ja tēvu — zēns.
- Ja bērns ilgi nerunā — jāaizved uz tīrumu un pāri galvai jāsēj labība.
- Ja mazam bērnam nogriež matus, kad tas vēl nerunā — tas vēlu sāk runāt.
- Kas bērna putru ēd — tam deguns nosalst.
- Sieviete nevar būt pirmo reizi par krustmāti meitenei, vīrietis — puisēnam, jo tad nevarot tik ātri apprecēties.
- Vienas mātes bērni jākrīsta vienā krekliņā, lai visi mīļi dzīvo.
- Bērnu krustījot, pieliek tam klāt kumosu maizes, naudu un Dievvārdu, lai bērns dzīvē būtu pārticis un gudrs.
- Pa to laiku, kamēr meiteni krīstī, mātei mājā jādara dažādi sieviešu darbi — tad meitene būs čakla un tīrīga. Ja puiku krīstī — tēvam jāstrādā vīriešu darbi, lai dēls būtu strādīgs.
- Ja bērns nokristīts — to ūdeni, ar kuru viņš tika krīstīts, vajag izliet klusā vietā, kur ļaudis nestaigā, zem liepas vai ozola. Ja bērns ir meitene — zem liepas; ja zēns — zem ozola. Tad bērns aug stiprs, veselīgs un skaists.

VEDĪBAS

Ģimenes nodibināšana Eiropā tika regulēta jau mūsu ēras pirmajos gadsimtos, sākot ar laulību aizliegumu tuvu radnieku starpā. Sāka pārraudzīt arī sievas iegūšanas veidus, cenšoties iznīdēt vecāko no tiem — līgavas zagšanu. Sākot ar 16. gadsimtu, izdoti rikojumi laulāties baznīcā.

Bieži vien abi laulājamie brauca uz baznīcu katrs no savām mājām, kur pēc laulībām atkal atgriezās. Līdzināšana jeb laulāšana notika pēc baznīcas laulībām. Bija arī otrs veids, kad pēc līdzināšanas līgavas mājās jaunie brauca uz baznīcu laulāties.

Vedības parasti notika otrdienās un ceturtdienās un ilga trīs dienas. Ilgu laiku bija aizliegts rīkot vedību viesības svētdienā; ja tas netika ievērots, vainīgie pat sodīti ar pērienu.

Bija arī gadījumi, kad saderētā līgava pēc derībām brauca līgavainim līdzī uz viņa mājām, bet kāzas dzēra tikai vēlā rudenī.

Līgavas izraudzīšana laika gaitā attīstījusies šādi:

- 1) līgavas zagšana,
- 2) līgavas pirkšana,
- 3) līgavas līgšana un saderēšana,
- 4) precības un derības.

Līgavas zagšana bija visvecākais sievas iegūšanas veids. Puisis slepeni noskatīja meitu un viens pats vai ar palīgiem meitu sagūstīja un aizveda uz savu sētu. Meitas piederīgie, pamanījuši viņas aizvešanu, centās zagļus panākt. Ja nozagto meitu aizveda tālu svešā malā, tad nereti pagāja vairāki gadi, līdz viņa ieraudzīja savus piederīgos. Bieži vien viņai pašai tad jau bija bērni.

Vēlāk līgavas zagšanu aizstāja pirkšana par naudu. Tā izpaudās kā atlīdzināšana vecākiem par meitas audzināšanu un arī darbaspēka zaudējumu. Protams, bija jāpērk arī pūrs par tā pilnu vērtību.

Līgstot un saderot abu jauno dzimtas raudzījās uz pretējās puses turību, stāvokli, meitas un puīša tikumu un ģimeņu saderību. Līgumā ietilpa arī noruna par meitas pūra lielumu un puīša īpašuma uzskaiti. Puīša solījumus pārbaudīja, sūtot vietraudžus. Ja abas puses ar līgumu bija apmierinātas, darījumu noslēdza ar vedībām.

Vēlākajos laikos minētie sievas iegūšanas veidi saplūda un palika tikai raksturīgās pazīmes. No līgavas pirkušanas izveidojās precības, bet līgšana un saderēšana pārtapa par derībām.

V e d ī b u n o t i k u m i u n d a l ī b n i e k i

Izdevas — līgavas izdošana vedējiem

Lūkošanās — mūža drauga noskatīšana un izraudzīšana

Precības — tautieša sūtņi bildina meitu

Precinieki — tautieša pārstāvji precībās

Līdzināšana — laulību rituāls

Mārtošana — līdzinātā pāra ievēšana sievas un vīra kārtā

Mārša — brāļa sieva

Mārte — līgavas nosaukums līdz sievas auta uzlikšanai

Malu ziedošana — ziedu mešana (ziedošana), ko izdara jaunā sieva tautieša sētā

Uzdziras — laimes vēlēšana un jaunā pāra apdāvināšana

Veltīšana — jaunie dala pūru jauniņa dzimtas locekļiem

Jauniķis un jaunuve — jaunais vīrs un jaunā sieva

Dieveris — tautieša brālis

Māsica — vīra māsa

Dižie vedēji — vedējtēvs un vedējmāte (tautieša radi)

Tautas — svešas dzimtas ļaudis

Panāksnieki — līgavas dzimtas piederīgie

Atvāršas, atkāzas — vedību noslēgums līgavas sētā

Pēc precībām, kad vietraudži pārradušies ar labvēlīgu ziņu, ka tautieša bildinājumam dota piekrišana, seko derības, kuras notiek līgavas mājās. Tautietis un līgava apmainās gredzeniem, sniedzoties pāri galdam. Derības slēdzot, tautietis par derību zīmi dod līgavai naudu. Bieži vien tūlīt pēc derībām līgava brauc līdz uz tautieša mājām un dzīvo tur līdz vedībām.

Vedības parasti notiek rudenī, kad lauku darbi apdarīti, raža ievākta un netrūkst ēdienu un arī miežu alus darīšanai. Galdā liek rudzu miltu karašas, raušus, medu, krējumu, sviestu, biezputru, desas, žāvētu gaļu, brandvīnu un alu. Tās ir brokastis. Maltītē jeb pusdienās dod zupu ar

vārītu liellopa vai vistu gaļu. Dod arī krāsni ceptu liellopa gaļu un zosis. Pēc tam ēd launagu un vakariņas.

Dažas dienas pirms vedībām uz tautieša sētu aizved meitas pūru.

Vedību pirmā diena sākas ar izdevām. Ieraudzījusi vedējus, līgava cenšas paslēpties; līgavas ļaudis aizver vārtus un atver tos tikai pēc abpusējas asprātīgas apdziedāšanās un tad, kad vedēju ciema kukulis atzīts par pietiekami labu. Otrajā dienā vedēji meklē līgavu un mudina viņu ģērbties. Tad līgavu ved uz tautieša sētu.

Seko līdzināšana, kuru izdara dižvedējs vai kāds cits cienjams dzimtas vīrs. Vispirms līgavu apsēdina goda vietā vienā no diviem izpušķotiem krēsliem. Siena aizmugurē izklāta ar izrakstītu segu un izgreznota. Uz galda deg 4 vai 6 sveces. Dižvedējs ievēd istabā tautieti un nosēdina blakus līgavai. Visa saime daudzina jauno pāri. Jaunais pāris samij gredzenus, tad sākas pirmais mielasts. Dižā vedēja paņem maizes klaipu, pārlauž to uz pusēm un dod jaunajai māršai. Dižais vedējs noliek jauniņiem priekšā alus kannu.

Pēc mielasta sākas vedību dejošana un mārtošana:

- 1) mārte atvadās no savām māsām un panāksnieku meitām,
- 2) atvadās no panāksnieku puīšiem, bet viņas saderētais — no vedēju meitām,
- 3) tautietis noņem mārtei vainagu,
- 4) vedējmāte mārtei apsien sievas galvas autu, bet tautietim uzliek vīra cepuri (izdarības ap jauno vīru gan radušās vēlāk). Pirmo un otro galvas segu mārte nosviež zemē. Tad vedējmāte uzliek trešo — īsto baltautu no balināta līnu audekla.

Pēc mārtošanas jauniņi pacienā visus ar sieru, mārtojamo maizi, ko līgava paņēmusi līdzī no mājām, un arī ar alu. Tad visi sēžas pie galda, ēd mārtojamo mielastu un dejo.

Lai gan zināms, ka līgavas radi ieradīsies vēlāk, līgava viņus nepacietīgi gaida. Vedēji liek šķēršļus, lai kavētu panāksniekus. Senāk vedēji, pārveduši sētā nozagto līgavu, steidzās viņu ievest sievas kārtā, kamēr nav ieradušies līgavas brāļi. Arī vēlākajos laikos saglabājas šis paradums ierasties vedēja sētā tikai pēc līgavas mārtošanas — vēlū naktī vai nākamās dienas agrā rītā. Dažreiz vedēji līgavu paslēpj.

Panāksniekiem apsēžoties pie galda, jaunais pāris paliek sēdot galda galā — līgavas kaktā. Sākumā panāksniekiem dod "joku maltīti" — jēlu gaļu, kaulus, akmeņus, ūdeni, sāli u.c. Tikai pēc tam seko īstais mielasts. Nu arī jaunuve sāk ēst, jo savas dzimtas ļaudis sagaidīti. Mielasta laikā notiek apdziedāšanās: apdzied jauno vīru un sievu, vedējus, dieverus,

līgavas brāļus un māsas, arī abas mātes, vīra brāļus un māsas. Apdziedāšanās beidzas tikai otrajā dienā pēc uzdzirām, kad jauniņiem uzdzertas laimes.

Diena beidzas ar jauniņu guldīšanu. Dažviet jaunos ar jautru izdarību sviešus iesviež cisās un ar pēršanu nobrīdina mīļi gulēt. Citur jauniņus ved uz klēti visi barā ar svecēm rokās, dziedādami un spēlēdami.

Otrajā rītā viesi, atkal dziedādami un spēlēdami, pulcējas modināt jauno vīru un sievu. Par modināšanu vedējtēvs no jaunās sievas dabū cimdu pāri, vedējmāte — dvieļi. Kad jaunie nomazgājušies, no jaunās sievas visi gaida azaidu. Jaunais pāris piedāvā visiem maizi, sieru, alu.

Seko mārtes vainaga dancināšana. Vainagu pēc rituāla dejas jaunā sieva nodod pašas mātai vai arī vīra mātai vai draudzenei. Tad panāksnieki aicina tautas istabā saņemt jaunuves dāvanas. Pirmo vedekla apveltī vīramāti, uzsedzot uz pleciem villaini vai sagšu. Vīratēvam dod kreklu vai baltas zeķes. Vedējtēvam dod kreklu, cimdus, jostu, zeķes, dvieļus, vedējmātei — villaini. Pārējiem tiek villaines, jostas, prievītes, krekli, cimdi, zeķes, dvieļi. Beigās jaunuve dod veltes arī savām māsām un brāļiem.

Otrajā vedību dienā vīramāte ar jauno sievu apstaigā visas tās vietas, kur viņai būs ikdienā jāveic mājas solis, un visur noliek ziedu (ziedojumu) — parasti prievīti. Malu ziedošanas gājiens noslēdzas pie ģimenes pavarda: jaunuve iekur uguni, un, vērojot tā degšanu, jauniņi zīlē nākotni. Ja uguns deg rāmi — abi dzīvos satīcīgi; ja deg sprēgādama — abi strīdēsies.

Pēc malū ziedošanas seko launags, kura galdam liek jaunuves pūra galdautus, un uzdziras — laimes un laba vēlējumi jauniņiem. Jaunajiem priekšā uz galda stāv alus kauss un šķīvis, pārklāts ar drānu. Kurš jauniņiem uzdzer — tas vispirms sarokojas ar viņiem, pasaka savu vēlējumu, iztukšo alus kausu un nomet uz šķīvja naudu. Pirmie laimes uzdzer dižvedēji, viņiem seko vīra vecāki, pēc vedējiem — panāksnieki.

Vedību trešā diena nav izdarībām bagāta. No rīta jaunā sieva ar vīru un saviem brāļiem apstaigā saimniecību, pārliecinādamās, vai sēta atbilst tautieša aprakstiem. Notiek jauna līduma līšana, lai jaunie tur varētu iekopt tīrumu. Līduma līdējus mājās sagaida ar mielastu — skābu kāpostu virumu. Tā ir zīme, ka vedības beigušās un laiks iet mājās. Tādēļ parasti visi mēģina aizkavēt kāpostu vārīšanu, noglabājot katlu, aizbāžot skursteni utt.

Pirms viesi sāk atvadīties, vēl jāsamaksā "tēriņa nauda" par ēšanu un dzeršanu. Galdā noliek trauku, kurā katrs iemet savu naudas gabalu vai arī vedējtēvs apstaigā viesus ar sietu. Sievietes dod drēbes un veļas

gabalus, vīrieši — naudu. Pirmie maksā sievas brāļi. Viesi cenšas novilcināt aizbraukšanu, izgudrojot dažādus iemeslus. Beidzot visi atstāj viesību sētu, dziesmu pavadīti.

Vedību galīgais noslēgums ir atvāršas jeb atkāzas, kas notiek līgavas dzimtā nākamajā svētdienā pēc vedībām. Atvāršas dod iespēju jauniem apciemot sievas sētu, tajās sanāk līgavas tuvākie kaimiņi un draugi, kuri nevarēja piedalīties vedībās tautu sētā.

Ticējumi

- Brūte nedrīkst sev brūtes apģērbu šūt — tad nelaimīgi dzīvo.
- Kad brūti ģērba — tad pie plikas kājas lika naudu.
- Ja brūtei, kāzu drēbes šujot, diegs mezglajas — tā sievās būs laimīga.
- Miršu kroni vajag pīt ar zaļu diegu, lai visas cerības piepildītos; gali jāsasien kopā, lai dzīvē nešķirtos. Un pastarītim jāpin, lai viss laimētos.
- Kad līgava brauc uz baznīcu, tad tai jāpārvelk trīs reizes ar roku pār seju, lai nepaliek veca.
- Ja brūte baznīcā uzmin brūtgānam uz kājas — tā valdīs pār vīru.
- Kad brūte nāk no baznīcas mājās, tad jāliek uz galda sveces, lai būtu pilna saimniecība.
- Kad uz brūtes kroni lietus līst — būs bagāta dzīve.
- No brūtgāna nekad nedrīkst saņemt kurpes vai zeķes — tad izšķirsies.
- Derības un kāzas jādzer pilnā mēnesī — tad ies labi jaunā dzīvē un ilgi pastāvēs jauni.

- Ja kāzu dienā ligavai plīvuris pārplīst — būs nelaimīga dzīve.
- Kāzās brūtei jāiziet ārā un 3 reizes jāpārmet kurpe pār jumtu, lai būtu čakli bērni.
- Kāzās meitas nedrīkst sēdēt galda stūrī — tad paliek vecas meitas.
- Ja kāzās brūtei galva sāp — vīrs būs liels dzērājs.
- Uz kāzām ejot, jāēd rupjmaize — tad būs liela dancošana.
- Ja kāzu dienā brūte ir jautra — dzīvē viņai būs jāraud; ja brūte ir noskumusi — dzīvē ies labi.
- Uz mājām no baznīcas braucot, brūtei jāmet pie tiltiem dziju gali; ezeros un upēs — nauda; kūtī, stallī, klētī, pirtī — veltis; namā — prievītes un zeķes.
- Kad brūtei noņēma kroni, tad brūtgāns ar brūti aizsēja acis. Brūtgāns lika kādam no jaunekļiem galvā cepuri, brūte — vainagu kādai nezināmai jaunavai. Kas to godu iemantoja — to sauca par lieko pāri.

BEDĪBAS

Dažādu tautu bedību ieražas liecina, ka atšķirības mirušo apglabāšanā sakņojas katras tautas reliģijā un uzskatos par dzīvību un nāvi.

Koka šķirstu lietošana pazīstama jau mūsu ēras 1. gadsimtā. Dainas min, ka kapos mirušos guldīja uz koka mizām un aplāja ar bērza tāsīm. Atrasto apdegušo audumu paliekas savukārt liecina par uguns rituālu bedībās.

Bedības parasti ilga divas vai trīs dienas.

Notikumu secība bedībās:

- gatavošanās bedībām,
- vāķēšana,
- izvadīšana,
- bedīšana smilšu kalnā,
- bērnieku atgriešanās sētā,
- bērnu mielasts,
- mantas dališana.

Pirmajā dienā saņem bērnu viesus, kas vakarā piedalās mirušā vāķēšanā. Bedībām gatavojoties, mājās cep baltu maizi un karašas, kauj lopus, vistas, dara alu. Ēdamo gādā gan paši mājinieki, gan arī katrs bērnu viesis kaut ko paņem līdzi. Vienmēr bērēm vāra zirņus vai pupas, kā arī biezu putru. Maltītes beigās kā pēdējos dod vārītus kāpostus ar gaļu.

Dainās uzsvērta baltā krāsa mirušā apģērbā: balti palagi, balti krekli, balti autas kājas, baltas villaines. Melna krāsa sēru apzīmēšanai nebija latviešu paraža. Mirušo vāķējot, visu nakti dedzina sveces. Gados jauniem neprecētiem mirušiem pēc pusnakts sākusies kāzu dzeršana un dejošana.

Otrajā bedību dienā mirušo izvada no bērū mājām uz veļu kalnu — kapsētu. Visi uz kapsētu nebrauc. Mājās palicēji visbiežāk ir māte, tēvs ar māti, līgava, māsa, bērni.

Mirušajam kapā līdzī dod medus podiņu — ar to Veļu Māte it kā ievilina mirušo kapā. Mirušo gulda zemē, noturot pie neaizvērtā kapa izvadišanas mielastu. Mājās šajā laikā notiek rituāla deja, lai mazinātu palicēju bēdas par aizgājēju. Skujām kaisīts ceļš nozīmē mirušā labvēlību palicējiem.

Aizgājēja vietā mājās pārved eglīti. Ar pārvestajiem priežu vai egļu zariem pārbraucēji per mājīniekus, sakot: "Nemirstiet, nemirstiet, nava vietas kapsētā!"

Seko bērū mielasts. Mirušo piemin ar ēšanu, dzeršanu, dziedāšanu, pat dežošanu, ja mirušais bijis neprecējies.

Tās pašas dienas vakarā vai arī bedību trešajā dienā izdala mirušā mantu, ievērojot viņa pēdējos norādījumus un vēlējumus.

Ticējumi

- Neprecēta cilvēka pirmo bērū dienu dēvēja par kāzām un tikai otro — par bērēm.
- Ja kāds uz bērēm ir lūgts, tad jāiet — citādi piemetīsies kāda nelaba kaite.
- Kad brauca uz bērēm, tad ņēma kulītē vāritus zirņus līdzī. Tos ēda bērū maltītē, pie krusta priedes un pēc miroņa aprakšanas.
- Bērū dienā viesi ved katrs līdzī savu kukuli — maizi, gaļu, alu un brandvīnu, bet kambarī viesu kukuļus nenes, kamēr vēl līķis mājās.
- Neviens bērēs nedrīkst dzert, iepriekš drusku alus vai brandvīna zemē neizlējis.
- Bērū mielasta pirmais kumoss arvien jādod sunim. Kas to nedara — tam piesitas slimība.
- Ja bērū dienā jauks un skaidrs laiks — mirušais savā mūžā daudz laba darījis.

- Ja, mironi aprokot, uznāk lietus — mironis paņem līdzi pakaļpalicēju svētību.
- Radi un tuvējie kaimiņi gāja pie zārka no nelaiķa atvadīties un uzlika tam pa gabalam naudas virsū, lai viņš tiem nerādītos nakti sapnī.
- Ja bērēs nodziest viena no tām svecēm, kuras ir pie līķa, — tanī mājā vēl kāds mirs.
- Kad līķi nes no istabas uz kapsētu, tad visas lietas, kas tika lietotas, līķi istabā turot, tūliņ jāiznes ārā, lai tik drīz atkal kādam nebūtu jāmirst.
- Pirms līķa izvadīšanas uz kapsētu kāva gaili — ja bija miris vīrietis — vai vistu — ja mirusi sieviete — un ar to asinīm uzzīmēja krustu uz zārka galvgala. Gaļu tūlīt izvārtīja un izdalīja bēriniekiem. Turklāt pasniedza pa naža galam īpaši vārītu miežu biezputru.
- Jaunu meitu vedot uz kapsētu, jūdza divus vai trīs zirgus, kam krēpes izpušķotas dzīpariem; grožu vietā sēja jostas, loku apvija ar brūkleņu mētrām un izpušķoja ar citiem greznumiem.
- Līķi uz kapiem vedot, izlej tam pakaļ spaini ūdens, lai mirušā gars nenāk atpakaļ spokot.
- Kad satiek mironi ceļā, tad, garām paejot, jāpaņem smilts un jāmet trīs reizes pakaļ mironim — tad nekas nepieskaras.
- Kad jauna puisi vai meitas bēres dzer, tad saka: "Nu, šodien (pirmo bērū dienu) nodzēsim bēres un rītdienā (otrajā bērū dienā) dzēsim kāzas." Pirmā goda diena paiet klusu, bet otrajā dejo, rotaļājas un dzied.

- Ja no bērēm ņem ko ēdamu uz māju, tad to
tik tad var ēst, kad papriekšu iedod sunim
kādu kumosu.

VAKARĒŠANA

Kas īsti ir vakarēšana? Kāpēc to vajadzētu atjaunot? Dažos novados to kādreiz sauca par vakarošanu, lai — sevišķi jaunāki cilvēki, kas nezina šī vārda jēgu, — nesajauktu to ar jēdzieniem "vakara ēšana" jeb "ēšana vakarā".

Rudens otrajā pusē, kad lielākie lauku darbi padarīti, un garajos ziemas vakaros palika brīvāks laiks, gribējās izkustēties no mājām, aprunāties ar kaimiņiem, paziņām, draugiem par dažādiem notikumiem; tad varēja padarīt tos darbus, kuri vasarā bija nolikti malā, un iemācīties arī kaut ko jaunu. To visu īstenot palīdzēja vakarēšana.

Jau iepriekš tika norunāta diena un vieta, kur vakarēšana notiks. Parasti tika izraudzīta rija vai pirts. Vakarēšanas bija dažādas:

- nopietnai strādāšanai;
- paklusa, nedaudz svinīga vakarēšana ar dažādiem stāstījumiem, apcerējumiem, dziesmām;
- vakarēšana ar rotaļām, dejām, jautrām izdarībām.

Parasti vakarētāju nebija daudz — no piecām, sešām, lielākais, desmit kaimiņu sētām.

Darba vakarēšanā bieži vien sievas un meitas sanāca vienas pašas, lai netraucēti nodotos pūra pielocīšanai un ikdienas sīko darbu veikšanai. Vecākās palīdzēja jaunākajām ar darbu un padomu.

Sievas un meitas adīja, šuva, vērpa. Puišiem vakarēšanās darbu izvēle nebija liela, jo cik nu, uz citām mājām ejot, varēja paņemt līdzi: vīžu pīšanai, pastalu lāpīšanai, karošu grebšanai, auklu vīšanai, izkopts iesiešanai. Tāpēc puišiem dažkārt piešķirta dziedātāju un muzicētāju loma. Vakarētāji pārrunāja, kā labāk padarīt veicamos darbus, apsprieda jaunākos notikumus; nekad netrūka dziesmu. Vakarēšana veicināja darbu. Paveiktais tika parādīts citiem, varēja arī iemācīties no citiem.

Notika it kā pārbaude un salīdzinājums, kā to pašu darbu darījis cits. Liela vērtība tika piegriezta daiļumam.

Klusajā veļu laikā vakarēšanā bieži vien minēja mīklas; pasakas mijās ar teikām un vecu laiku nostāstiem, jo tumšās naktis un aizgājušo senču pieminēšana vedināt vedināja uz noslēpumiem.

Protams, bija arī jautras un skaļas vakarēšanas ar dejām un rotaļām. Meitas un sievas parūpējās par ēdamo mielastam. Visbiežāk katra paņēma līdzi ko gatavu, dažreiz kaut ko uzcepa rijas krāsnī. Ciema kukulis dažkārt garšīgāks par pašu mājas ēdieniem, bet gadījās arī, ka mātes vāritais vai ceptais gāja labāk pie dūšas un ar to tad varēja lepoties citu vakarētāju priekšā. Puiši pagatavoja miestiņu. Sievas un meitas varēja mācīties cita no citas, lai garšīgākos ēdienus citreiz pagatavotu pašu mājās. Tā radās laba skola toreizējā mājturībā.

Vēlāk vakarēšanu aizstāja krogus ballītes. Godos un parastajās viesībās pamazām izzuda latviskais. Arī tagad bieži vien viesības un godi neatšķiras viens no otra ne izdarību, ne ēdienu ziņā. Laiku aizpilda tikai ar pārliecīgu ēšanu un dzeršanu.

Domājot par latviskumu mūsu sadzīvē, latviskiem godiem un tradīcijām, derētu apsvērt arī vakarēšanas atjaunošanu. Mums ir jubilejas, senie svētki un valsts svētki. Rodas vajadzība sanākt kopā un bez sevišķas piespiešanās apcerēt dažādus jautājumus vai vienkārši patīkami pavadīt laiku. Tā gan būtu svētku vakarēšana ar zināmajai dienai atbilstošu telpu dekorējumu, galdu un piemērotiem ēdieniem.

Vakarēšanai vajadzētu būt ne tikai patīkami izklaidejošai, bet arī pamācošai un praktiski derīgai, kura latvieti izglītotu par latvisku latvieti. Tādēļ vakarēšanās varētu dot praktiskus padomus un pārrunāt dažādus jautājumus, piemēram, par latvisku un daiļu māju, amatniecību, godībām un svētkiem, latvju rakstiem utt. Ziemas vakaros neizpaliktu jau minētās pasakas, teikas, mīklas, parunas, sakāmvārdi, spoku stāsti. Sievietes varētu strādāt rokdarbus un pagatavot latviskus ēdienus; arī vīri atrastu sev piemērotu nodarbošanos gan pilsētas, gan vēl jo vairāk — lauku mājā. Latvieši ir diezgan savrupi un nemiļ, ka kāds jaucaus viņu darbā vai citādi kavē; vakarēšana palīdzētu iepazīt vienam otru, dziļāk saprasties un tuvināties, visnotaļ veicinot nacionālās kopības apziņu.

SATURS

Lasītājiem	5
Ievads	7

I

Gadskārtu svinības	9
Metepi	11
Pelnu diena	17
Pūpolu svētdiena	19
Lieldienas	20
Ūsiņi	31
Jāņi	37
Māras	49
Miķeļi-Apjumības	52
Mārtiņi	60
Ziemsvētki	66

II

Vasaras svinamās dienas	79
Pēteri	81
Laidene	82
Jēkabi	83

III

Jauno laiku kalendāra svinamās dienas	85
Pavasara Māra	88
Annas	92
Labrenči	93
Bērtuļa diena	95
Katrīna	96
Andreji	98

Bārbalas diena	100
Zvaigznes diena	101
Teņa diena	103
Sveču diena	105
Matīsa diena	107
Ģertrūdes diena	108
Benedikta diena	109
Vasarsvētki	110
Vītus diena	111
Septiņu gulētāju diena	112
Septiņu brāļu diena	112

IV

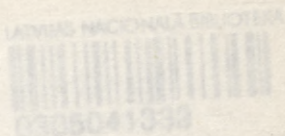
Godi	113
Krustabas	116
Vedības	120
Bedības	126

V

Vakarēšana	130
------------	-----

II

III

Karaša D.

Ka 524

Latviskās sadzīves tradīcijas un godi. — R. : Zinātne,
1991. — 132 lpp., il.
ISBN 5-7966-0883-5

Grāmatas autore Diāna Karaša ir Latvijas Kultūras fonda Spīdolas stipendiāte. Viņas interešu lokā ietilpst latviešu mūsdienu gadskārtu un svētku tradīcijas, kas ir mūsu tautas kultūras sastāvdaļa.

Latviešiem kā senai kultūras tautai šīs tradīcijas bijušas visai izkoptas, taču laika gaitā tās daudz ko zaudējušas no sava īpatnā rakstura un daļēji vispār zudušas. Ar šo izdevumu D. Karaša grib palīdzēt mūsu sadzīves tradīcijām un godiem atgūt latvisku saturu un formu.

Диана Караша
**ЛАТЫШСКИЕ
БЫТОВЫЕ И ПРАЗДНИЧНЫЕ
ТРАДИЦИИ**

Производственно-коммерческое
предприятие "СКОНТО"
Издательство "Зинатне"
Рига 1990
На латышском языке
Обложка Агриса Лиепиньша

Diāna Karaša
**LATVISKĀS SADZĪVES
TRADĪCIJAS
UN GODI**

A. Liepiņa vāks
Mākslinieciskā redaktore *I. Jēgere*
Tehniskā redaktore *G. Šļepkova*
Datorsalikuma operatore *G. Kārkliņa*

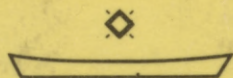
Nodota salikšanai 27.11.90. Parakstīta iespiešanai 04.12.90. Formāts 60x84/16. Ofseta papīrs. "Times" garnitūra. Ofsetspiedums. 8,5 fiz. iespiedl., 8,5 uzsk. iespiedl.; 9 uzsk. kr. nov.; 4,17 izdevn. l. Metiens 150 000 eks. (metiena 1. daļa — 1.—50 000. eks.). Pasūt. Nr. 102706. Līgumcena. Izdevniecība "Zinātne", 226530 PDP Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Salikta uz izdevniecības "Zinātne" IBM datora. Iespiesta Rīgas Paraugtipogrāfijā, 226004 Rīgā, Vienības gatvē 11.

10, -

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305041333

**DIĀNA
KARAŠA**

**LATVISKĀS SADZĪVES
TRADĪCIJAS UN GODI**

**Kopš 1990. gada šās grāmatas
autore Diāna Karaša
ir Latvijas Kultūras fonda
Spīdolas stipendiāte.**